

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

TOMUS XXXIX.

HUNGARIA
SZEGED
1971

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

hucusque edita:

Tom. I. (1957): GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez, 1944—1945* [ENDRE GAÁL: *Données sur l'histoire de la libération de Szeged, 1944—1945*], pp. 3—24. G. SOÓS KATALIN: *A munkásság helyzete és sztrájkbarca Szegeden az 1920-as években* [KATALIN G. SOÓS: *Les conditions des ouvriers de Szeged et leurs mouvements de grève dans les années vingt de notre siècle*], pp. 25—55. GULYA KÁROLY: *Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden (1933—1939)* [KÁROLY GULYA: *Les activités des communistes et des socialistes de gauche à Szeged (1933—1939)*], pp. 56—72. M. TÓTH ERZSÉBET: *Adalékok bárom Csanád megyei nagyközség nemzeti bizottságának történetéhez* [ERZSÉBET M. TÓTH: *Contributions à l'histoire des comités nationaux de trois communes du département de Csanád*], pp. 73—108.

Tom. II. (1957): BÁNKUTI IMRE: *Az Alföld népének barca a török hódítók ellen a mobácsi csata után, 1526—1527* [IMRE BÁNKUTI: *La lutte du peuple de l'Alföld contre les envabisseurs turcs après la bataille de Mobács, 1526—1527*], pp. 3—30. B. KOVÁCS ERZSÉBET: *A karcagi üveggyár története, 1940—1956* [ERZSÉBET B. KOVÁCS: *Histoire de la verrerie de Karcag, 1940—1956*], pp. 31—57.

Tom. III. (1958): KULCSÁR PÉTER: *A magyar államszervezés nébány problémája. István és Ajtony barca* [PÉTER KULCSÁR: *Quelques problèmes de l'organisation de l'État hongrois. La lutte entre Étienne et Ajtony*], pp. 3—39.

Tom. IV. (1958): KÖPÖSDI VERA: *A mezőgazdasági munkásság mozgalmi Békés megyében 1905—1907-ben* [VERA KÖPÖSDI: *Les mouvements de grève des ouvriers agricoles dans le département de Békés au cours des années de 1905—1907*], pp. 3—65.

Tom. V. [= *Studia mediaevalia historiae universalis, tom. I.*] (1959): WITTMAN TIBOR: *Az osztrák Habsburg-batalom válságos éveinek történetéhez (1606—1618)* [TIBOR WITTMAN: *Sur l'histoire des années de crise du régime des Habsbourg d'Autriche (1606—1618)*], pp. 3—46.

Tom. VI. (1959): G. SOÓS KATALIN: *Tíz év a szegedi kommunista mozgalom történetéből (1919—1929)* [KATALIN G. SOÓS: *Dix ans de l'histoire du mouvement communiste de Szeged (1919—1929)*], pp. 3—13. SERFŐZŐ LAJOS: *A munkásság helyzete és a kommunista tevékenysége Szegeden az 1929—1933-as gazdasági válság idején* [LAJOS SERFŐZŐ: *La situation des ouvriers et les activités des communistes de Szeged pendant la crise économique de 1929—1933*], pp. 15—45. SERFŐZŐ LAJOS: *A Kommunista Magyarországi Pártjának tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1930)* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'activité du parti des communistes en Hongrie dans le mouvement culturel et sportif (1925—1930)*], pp. 47—79.

Tom. VII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis, tom. II.*] (1961): WITTMAN TIBOR: *A németalföldi forradalom rövid története* [TIBOR WITTMAN: *Précis d'histoire de la révolution des Pays-Bas*], pp. 3—13. SERFŐZŐ LAJOS: *A németalföldi forradalom—szabadságharc első évtizede (1566—1577)* [La première décennie de la révolution des Pays-Bas (1566—1577)], pp. 3—55.; *A „koldus” diktatúra Flandriában és Dél eleste (1577—1585)* [La dictature des gueux en Flandre et la chute du Sud (1577—1585)], pp. 56—88.; *A németalföldi forradalom győzelme Északon (1585—1609)* [La victoire de la révolution aux Pays-Bas du Nord (1585—1609)], pp. 89—99.

Tom. VIII. (1961): GAÁL ENDRE: *A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom története, 1917—1919. március 21.* [ENDRE GAÁL: *Histoire du mouvement ouvrier de Hódmezővásárhely, 1917—21 mars 1919*], pp. 3—59.

Tom. IX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi, tom. I.*] (1961): GULYA KÁROLY: *Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918—1919-ben* [KÁROLY GULYA: *Les tentatives à résoudre le problème des nationalités de Transylvanie en 1918—1919*], pp. 3—19. SZÉKELY LAJOS: *Albért Matbiez: A francia forradalom* [LAJOS SZÉKELY: *Albert Mathiez: La Révolution Française*], pp. 20—34.

Tom. X. [= *Studia mediaevalia historiae universalis, tom. III.*] (1962): T. WITTMAN: *Un aspect de l'universalisme coménien*, pp. 3—8. T. WITTMAN: *Quelques problèmes des luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et de leur idéologie*, pp. 9—18. MEDZIBRODSZKY ENDRE: *A XVI—XVII. századi török—perzsa háborúk történetének kérdéséhez* [ENDRE MEDZIBRODSZKY: *Quelques problèmes des guerres turco—persanes aux XVIe et XVIIe siècles*], pp. 19—35.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA
TOMUS XXXIX.

S. KISS ERZSÉBET

A KIRÁLYI GENERÁLIS KONGREGÁCIÓ
KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

SZEGED
1971

SZERKESZTETTE
KARÁCSONYI BÉLA

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja. A kézirat nyomdába érkezett: 1970. Megjelenés: 1971. Példányszám: 400. Terjedelem: 4,75 A/5 ív. monó-szedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5062 50 A szabványok szerint. 71-2822 — Szegedi Nyomda Vállalat

I.

A 13. század rendkívül izgalmas, bonyolult fejlődést hozott a gazdasági és társadalmi viszonyokban. E fejlődés keretei közt széles körű osztályharcos mozgalom bontakozott ki, amely jól nyomon követhető a korabeli forrásokban. Nemcsak az elnyomottak harcoltak kizsákmányolóik ellen, hanem kiéleződtek az uralkodó osztályon belüli ellentétek is. E belső küzdelem részének tekinthető az a harc, amelyet a szerviensek vívtak a magánföldesúri függésbe kerülés ellen. Harcuk — a század első évtizedeiben — kiváltságaik elismertetésében és a királyi megyeszervezet védelmezésében öltött testet. A század közepétől kezdve, anélkül hogy lemondtak volna megszerzett jogaik további elismertetéséről és kiterjesztéséről, új módozatokat is kellett keresniök a királyi vármegyerendszer felbomlása miatt. A korábbi elszigetelt kezdetek után hozzáláttak tehát a nemesi vármegyerendszer kiépítéséhez, amelyet nemcsak az önvédelem, hanem a hatalomban való részesedés eszközeként is tekintettek. Harcaikban a királyt természetes szövetségüknek tekintették, hiszen ő volt az egyetlen, akivel érdekeik összeegyeztethetőek voltak. A szervienseknek erős központi hatalomra volt szükségük, a király pedig támaszt lelt bennük a nagyurakkal folytatott harcban: „... amíg a nagybirtokosság szükségszerű autarkióra való törekvése gazdasági, de jogi, közigazgatási vonalon is a királyi megyerendszert bomlasztja, a kisebb birtokosság a király palástjába fogózva igyekszik jogait megvédeni. Ez a küzdelem vezet végül a nemesi megye kialakulásához...”¹ Annak ellenére, hogy e korszakra a párharcok kiéleződése, a királyi hatalom gyengesége a jellemző, úgy tűnik, a szerviensek értek el bizonyos eredményeket II. András és utódai alatt. Először maga András, majd utána IV. Béla és fiai megújítják az Aranybullát, és megerősítik a szerviensek jogait, akiket 1267 táján már kezdenek nobilesnek nevezni. Az aranybullák lehetővé teszik részvételüket a hatalomban, de nem nyújthatnak védelmet nekik a főurak hatalmaskodásai ellen. Nyílt elismerést nyer a nemesi vármegye létezése, és több vármegye számára tartanak generalis congregatio-t, amelyen a köznemesek is részt vesznek a főpapokkal és a bárókkal együtt. Ez a fejlődés már alkalmas arra, hogy előkészítse azt a talajt, amelyben a rendiség csirái — persze, jóval később — létrejöhetnek. A kérdés, amely bennünket az alábbiakban érdekel, az, hogy ezzel a fejlődéssel együtt jár-e a törvényhozó szervek megfelelő fejlődése, azaz hogyan viszonylik egymáshoz tartalmilag a korábbi törvényhozó és ítélkező fórumok tevékenysége, a 13. században kibontakozó generalis congregatio és a 14. század legvégén kialakulni kezdő rendi országgyűlés. Azonosnak vehető-e az utóbbi kettő? Ha nem, tekinthetjük-e — és mennyiben — a generalis congregatio-kat a rendi országgyűlések csiráinak vagy előképeinek? Hangsúlyozzuk: a tartalmi kérdések vizsgálatáról lesz szó, hiszen aligha lehet vitás, hogy pl. a generalis congregatio-k és a későbbi országgyűlések tanácskozási módja, ügyrendvitele stb. közt szoros, genetikus kapcsolat van.

¹ LEDERER Emma: *A feudalizmus kialakulása Magyarországon*, Bp., Akadémia, 1959., 173.

Nem feladatunk itt a hazai rendiség, a rendi érdekképviselői szervek s köztük az országgyűlés kialakulása — történeti irodalmunkban is meglehetősen vitatott — kérdéseinek vizsgálata. A zűrzavar egyik fő oka, mint látni fogjuk, a terminológia tisztázatlansága. Ezért szükséges leszögeznünk, hogy a magunk részéről országgyűlésen mindenkor a rendi országgyűlést értjük, vagyis azt a legátfogóbb rendi érdekképviselői szervet, amely elsősorban fejezi ki a rendek részesedését az államhatalomban, biztosítja közjogilag legfelsőbb szintű beleszólási jogukat a törvényhozás, államháztartás, honvédelem, államigazgatás stb. kérdéseibe. A problémát bonyolítja az a tény, hogy rendiség és rendi állam a feudális társadalom és állam fejlődésének egy meghatározott szakasza, nem pedig önálló, új formáció; intézményei is úgy jönnek létre, hogy meglevő, korábban kialakult intézmények, formák telítődnek új, rendi tartalommal. Ilyen értelemben tekinthetjük a királyi generalis congregatio-t a későbbi rendi országgyűlés egyik intézményes elődjének. Régi történetiróink és jogtörténészeink egy tekintélyes része — akitől utólag nem is kérhetjük számon a fenti lényegi distinkciót — az országgyűlések kezdetét a vezérek korába vitte vissza. E szemlélet az ősi, ezeréves magyar alkotmányosság töretlen, mondhatni változatlan továbbélésének feltételezésében gyökerezett.² Gyakran találkozunk azzal a felfogással, hogy az egyes korszakokban csak az országgyűlés különböző elnevezései változtak, maga az intézmény azonban lényegi módosulások nélkül élte át több mint egy évezred viharait.³ A történetiség szempontját elvi következetességgel először HAJNIKnál látjuk érvényesülni, aki az intézmények fejlődése mögött a társadalmi fejlődés olyan minőségi változásait is észreveszi, amelyek periodizáció alapjául szolgálhatnak,⁴ s egyben kizárják az ezeréves alkotmányról vallott illúziókat a reális lehetőségek köréből.

² PI. SZALAY László: *Magyarország története*² I., Pest, 1861., 10—11. a vérszerződés pontjait az alkotmány alapjának tekinti; HORVÁTH Mihály: *Magyarország történelme*² (I—II., Pest, 1871.) I. 28. ugyanígy nyilatkozik e pontokról, „melyeken mint első alapköveken fejtett ki utóbb a nemzeti alkotmány...”; KORBULY Imre: *Magyarország közjoga, illetőleg magyar államjog rendszere kapcsolatban az ország közigazgatási szervezetével*³, Bp., 1877., 39—41.; KISS István: *Magyar közjog (magyar államjog)*⁴, Bp., 1888., 29—30.; HORVÁTH János: *A magyar királyság közjoga*, Bp., 1894., 228.; KÉRÉSZY Zoltán: *A magyar országgyűlések eredete és szervezetük fejlődése a rendi országgyűlések alakulásának kezdetéig*, Debrecen, 1898., 10—11. (főként KOVACHICH Márton Györgyre hivatkozással); FERDINANDY Gejza: *Magyarország közjoga (alkotmányjog)*, Bp., 1902., 432.; TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*⁵, Bp., 1919., 52—54.

³ Vö. pl. KORBULY: *i. m.* 272—274.; KISS: *i. m.* 305., HORVÁTH János: *i. m.* 232—233. E szemlélet tükröződik ama — ELEKES Lajos által helyesen bíralt — felfogásban is, amely a törzsi-fejedelmi, illetőleg az államfői hatalom közt sem tesz különbséget, mert „az utóbbi — mint nálunk történt — látszólag mintegy az előbbiből nő ki; szabatosabban szólva: egyazon család egymást követő nemzedékei töltik be mindkettőt, és így a felületes szemlélő abba a tévedésbe eshet, hogy nem lényegi változás, hanem csupán címbeli vagy legfeljebb a hatalom mértékét, gyakorlásának módját illető módosulás történt.” (ELEKES Lajos: *A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig*, Kossuth, 1964., 28—29.)

⁴ HAJNIK Imre: *Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt*, Pest, 1872., 30—33. — Régi jogtörténeti munkájában HORVÁTH János közelíti meg a legjobban a rendi országgyűlés fogalmát, amikor azt írja: „Országgyűlés alatt általában a magyar közjogban az ország rendjeinek, illetve a nemzet képviselőinek a királytól a végből egybehívott közönséges gyűlését kell érteni, melyen az ország fontosabb s az alkotmány értelmében a nemzet hozzájárulása nélkül törvényesen el nem intézhető közügyei együttesen letárgyaltnak, s törvényes határozat erejére emeltessenek” (*i. m.* 229.). Hogy mit ért a nemzet fogalmán, az kiderül következő fejtegetéseiből: „IV. Béla 1267-ben közönséges országgyűlést tartott, hol megerősítették a nemzetnek az aranyhullában foglalt jogai, legnevezetesebb..., hogy évenként »a szent király ünnepén valaki közülünk Fehérvárott legyen, s ott megjelenjen minden megyéből 2—3 nemes.«” (Uo. 230. — Kiemelés tőlem: S. Kiss.) A definíció egyértelműen és világosan a rendi országgyűlés kritériumait adja azzal, hogy a nemzet fogalma nála döntően a köznemességet jelenti. A maga idejében és korlátai között a megfogalmazás.

Marxista történetírásunk rámutatott arra, hogy az ősközösségi társadalom bomlása idején két olyan kollektív szervvel találkozunk, amelyeknek szerepük volt a társadalom ügyeinek intézésében. Ezek: a főnöki tanácsok és a népgyűlés.⁵ Bizonyosra vehetjük, hogy a későbbi értelemben vett törvényhozáshoz egyik testületnek sem lehetett köze, hiszen ama társadalomban a szokásjog uralkodott, amely a társadalom gyakorlatában sokféleképpen változhatott — kivéve egyetlen módot: ti. éppen a törvényhozást.⁶

I. István korában alakul ki a királyi tanács (senatus, senatus regalis, concilium, concilium regale, concilium commune, conventus primatumum), amelynek már befolyása van a törvényhozásra is, mint ez István I. és II. dekrétumából kitűnik. Bár a törvényalkotás az uralkodó szuverén joga, meghallgatja a senatus kérését, javaslatait, sőt bizonyos büntetések kiszabásánál kifejezetten a senatus akaratára hivatkozik.⁷ A királyi tanácsnak ez a szerepköre később is fennmarad, lényegében változatlan terminológia mellett.⁸

precíz. De a rendiség kérdéseinek tisztázatlansága oda vezet, hogy e viszonylag pontos megfogalmazás ellenére országgyűlésekről beszél IV. Béla és Kun László idejében is (uo.). S végül a fogalmak teljes összekeveredése jelentkezik e megfogalmazásban: „Az országgyűlés megnevezése törvényeinkben különféleképp fordul elő, tény azonban, hogy bármiként nevezték is ezen gyűléseket, azok valósággal mindenkor a nemzeti nagy gyűlekezetet képezték, mely a nemzet ügyeit a királlyal egyetértve intézte el, ... ezen különféle elnevezések alatt mindenkor az országgyűlést kell érteni.” (Uo. 232.) A rendiség kérdéseinek marxista tisztázására lásd legutóbb ELEKES Lajos: *i. m.* 141—200.

⁵ MOLNÁR Erik: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig*², Bp., Szikra, 1949., 72—73., 76., 86—87.

⁶ Óvatosan fogalmaz FERDINANDY (*i. m.* 432.), aki a vezérek korabeli „nemzeti gyűlések” feladatkorét a „nemzeti nagybírák” megválasztására, a háború és béke ügyében való döntésre, valamint ítélkezésre korlátozta. Hasonló álláspontot foglal el KÉRÉSZY (*i. m.* 6—9.) és TIMON is, bár ő már „szabályalkotási felségjog”-ról is beszél (*i. m.* 53—56.).

⁷ István törvényeiben találkozunk a törvényhozási szándék fejedelmi vagy általános többséggel való megfogalmazásával: decrevimus (I. Praef. = ZÁVODSZKY Levente: *A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*, Bp., 1904., 141.; I. 18. = uo. 147.; I. 27. = uo. 149.; I. 32. = uo. 150.; II. 7. = uo. 154.), volumus (I. 2. = ZÁVODSZKY 143.; I. 7. = uo. 144.; I. 23. = uo. 148.; I. 26. = uo. 149.; I. 28. = uo.; I. 35. = uo. 151.), interdiximus (I. 16. = ZÁVODSZKY 146.). De előfordul a királyi elhatározás hangsúlyozása is: decrevimus nostra regali potencia (I. 6. = ZÁVODSZKY 144.), regale decretum (I. 22. = ZÁVODSZKY 148.; I. 30. = uo. 150.). A király elnökletével tanácskozó senatus szerepét látjuk kiemelve számos helyen: nostri senatus decretum (I. 14. = ZÁVODSZKY 145.), decretum regalis senatus (I. 15. = ZÁVODSZKY 146.), decretum senatus (I. 34. = ZÁVODSZKY 151.), secundum regalem senatum decretum est (I. 31. = ZÁVODSZKY 150.), decretum regalis concilii (I. 20. = ZÁVODSZKY 147.), in hoc regali concilio decretum est (I. 29. = ZÁVODSZKY 150.), post difinicionem huius communis concilii (I. 35. = ZÁVODSZKY 151.), decernimus nostrorum primatum conventu (I. 25. = ZÁVODSZKY 148.). A senatus előterjesztő szerepére: Consensimus igitur petitioni tocus senatus (II. 2. = ZÁVODSZKY 153.).

⁸ Az I. László uralkodása előtt keletkezett ún. III. törvénykönyvben szintén találkozunk kollektív többséggel vagy pluralis maiestatis-ban fogalmazott rendelkezésekkel: iubemus (III. 20. = ZÁVODSZKY 178.), Interdicimus (III. 21. = uo.). Precipimus (III. 2. = uo. 173.). Volumus (III. 16., 19. = uo. 178.). Nyilván a királyi tanácsra vonatkoznak az alábbi utasítások: Hoc decreverunt, hanc legem constituerunt (III. 1. = ZÁVODSZKY 172.), tocus Hungarie principes sacramentum fecisse (III. 1. = ZÁVODSZKY 173.), regis et principum decreta (III. 15. = ZÁVODSZKY 177.).

Kálmán I. törvénykönyvének Albericus által fogalmazott bevezetése ugyancsak többször hivatkozik a királyi tanács tevékenységére a törvényhozás terén: regalium instituta collacionum ... vel senatoria regni tocus decreta (= ZÁVODSZKY 181.), regalia consilia (=uo.); Kálmán I. István szigorú törvényeit regni principibus congregatis tocus senatus consultu... recensuit (= uo. 183.). Természetesen e dekrétumban is megtalálhatók az általánosabb fogalmazások: placuit (I. 15. = ZÁVODSZKY 185.), decrevimus (I. 16., 25., 50. =uo. 185., 186., 190.), concedimus (I. 18. = uo. 186.), interdiximus (I. 22., 39. = uo. 186., 188.), censemus

László korában tűnnek fel a törvényhozással és a bíraskodással kapcsolatban az ún. zsinatok (concilia).⁹ A későbbi fejlődés szempontjából fontos közvetítő láncszemnek tekintjük az egyházmegyei ítélkező zsinatokat, melyekről részletesebben először Kálmán I. dekrétumából értesülünk. A 2. cikkely elmondja, hogy a nép az úti fáradalom és a szegénység miatt képtelen minden ügyes-bajos dolgára a királyi udvarban orvoslást keresni, ezért évente kétszer, Fülöp és Jakab apostolokra ünnepén (május 1.), valamint szent Mihály oktávján (október 6.) minden püspökségben zsinatot kell tartani a püspök székhelyén, ahol kötelesek megjelenni az összes ispánok, hivatalviselők és minden megidézett személy, még akkor is, ha pecsét nélkül hívták a törvény elé.¹⁰ E zsinat ítélkezik az apátok, az ispánok vitáiban, a király és a herceg

(I. 25. = uo. 186.), iubemus (I. 26. = uo. 187.), precipimus (I. 29., 45., 47. = uo. 187., 189. 190.).

Kálmán fia, II. István birtokügyben intézkedik cum auctoritate totius concilii (SZENTPÉTERY Imre: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* [II. kötet 1. füzet Bp., Akadémia, 1923., 2. füzet 1927., 3. füzet 1930., II. kötet 1. füzet 1943. — a továbbiakban: SZENTPÉTERY; a hivatkozások nem az oldalakra, hanem az oklevelek sorszáma-ra vonatkoznak a kritikai jegyzékben] 50.). A királyi tanácsra vonatkozhat a III. István némely oklevelében feltűnő „összes főurak — püspökök és ispánok — beleegyezése” (pl. NAGY Imre—NAGY Iván—VÉGHÉLY Dezső: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára* [a továbbiakban: *Zichy-okmánytár*] I., Pest, 1871., 2. = SZENTPÉTERY 107.), ez azonban elszigetelt marad II. Andrásig: ő kezd hivatkozni in regali consistorio hozott döntésre (pl. FEJÉR, Georgivs: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* [megjelent Budán, 1829—1844 közt — a továbbiakban FEJÉR: CD] III. 1., 121. = SZENTPÉTERY 272.; FEJÉR: CD III. 1., 126. = IX. 7., 645. = SZENTPÉTERY 274.), majd a baronum consilio-ra (pl. FEJÉR: CD III. 2., 211. = SZENTPÉTERY 462.).

⁹ A királyi tanácsnál mindenképpen szélesebb körű, zsinatszerű testületekhez való átmenetet mutatja László II. törvénykönyvének bevezetése: Temporibus piissimi regis Ladislai omnes nos regni Pannonum optimates in monte sancto conventum fecimus (= ZÁVODSZKY 166.). Ugyanez a testület mondja magáról: iureiurando constituimus (II. 1. = uo.), decrevimus (II. 14. = uo. 170.), vagy egészen személytelenül: Placuit (II. 1. = uo. 166.).

Valamivel részletesebben értesülünk az 1092. május 20-i szabolcsi „sancta synodus” összetételéről, amely a király elnöklése alatt ült össze (presidente christianissimo Hungarorum rege Ladislao), tagjai voltak a főpapok és apátok, a főurak (cum universis regni sui pontificibus et abbatibus necnon cunctis optimatibus); nem zárták ki az alsópapság és a nép passzív részvételét sem (cum testimonio totius cleri et populi). E szent zsinat figyelembe vette tanácskozásai során a kánonjogot is (canonice et laudabiliter decreta), amelyre I. István törvényhozása is oly sokszor hivatkozott. A szabolcsi zsinat tanácskozásainak eredménye László ún. I. dekrétumának meghozatala lett. A zsinat idézett összetételére a bevezetés utal (= ZÁVODSZKY 157.), a törvény meghozatalában játszott szerepére a iubemus (I. 1. = uo. 158.), sinodali decretó (I. 4. = uo. 159.), precipit sancta synodus (I. 16. = uo. 160.) stb. A király és a zsinat viszonyát az I. 37. (= uo. 163.) világítja meg: In hac vero sancta synodo a venerabili rege Ladislao statutum est...

Kálmán I. törvénykönyvét a tarcali zsinaton (concilium Tursollinum: I. praef. = ZÁVODSZKY 182.) hozták, melyen szintén a király elnökölt: Placuit regi et communi concilio (I. 1. = uo. 183.). — E zsinatokat többen országgyűlésnek tekintik (pl. TIMON: *i. m.* 187.).

Ugyancsak sanctum concilium-nak nevezi magát az ún. I. esztergomi zsinat (65. = ZÁVODSZKY 205.), a Kálmán-kori II. zsinat sancta synodus-nak (16. = uo. 208.). Egy püspöki sancta synodus szerepel a zsinati töredékek között (uo. 209.). Érdekes megjegyezni, hogy a középkorban a király tulajdonaként kezelt zsidóknak Kálmán mindenféle testület mellőzésével ad törvényt (uo. 195.).

Az ún. zsinat világi bíraskodási szerepének eredete István I. 2. törvénycikkére megy vissza: Consencientesque sint comites et iudices presulibus suis ad iusticias faciendas iuxta precepta legis divine (uo. 143.).

¹⁰ Quia populus noster magnis sepe tam vie, quam inopie laboribus pregravatus pro qualibet necessitate curiam regalem adire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi et in octavis sancti Michaelis synodum in unoquoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam comes et comites, quam reliquorum magistratum potestates ad suum episcopum conveniant, ad quam quicumque etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudici(i) erit. (Uo. 184.).

előkelőbb ministerei és káplánjai felett.¹¹ Amelyik felperes három zsinati ülés alatt ügyét önhibájából nem viszi dűlőre, legyen pervesztes.¹² E bíraskodó testületet a törvény synodusnak,¹³ conventus episcoporum et comitum-nak,¹⁴ conciliumnak¹⁵ nevezi. Valószínűleg ugyanez a testület értendő László II. dekrétumának conciliumán, mely szintén a bíraskodással kapcsolatban fordul elő.¹⁶

Az államalapítás korával szinte egyidejűnek tekinthetjük a descensus kialakulását. A király kíséretével körbejárta birtokait, felélte azok terményjövödelmének egy részét,¹⁷ ellenőrizte kíséretének vidékre kihelyezett tagjait, az ispánokat és ezek karhatalmát, igazságot szolgáltatott mindenkinek, aki elébe járult. Kálmán I. törvénykönyve már arról intézkedik, hogy ilyen alkalmakkor két megyei bíró kísérje a királyt, vegye le válláról az ítélkezéssel járó terheket, ha pedig a nép a bírák ellen panaszt emelne, a nádorispán ítélkezze felettük.¹⁸ Egyébként a 11. század közepéig a nádor csak a királyi kúriában ítélkezhetett: otthonában csupán az udvarnokokra és az önként elébe járulókra terjedt ki bírói hatalma; hasonló megkötés érvényesült a dux comesével kapcsolatosan is.¹⁹ A descensus e kettős jellege a 13. században is fennmaradt, de a súlypont eltolódott: mivel a királyi birtokok jócskán megfogyatkoztak, a király és kísérete eltartásának terhe ekkor már lényegében egyfajta királyi adónemmé alakult át, amely eléggé súlyos terheket rótt a jobbágyságra, s kiváltotta a szerviensek ellenállását is;²⁰ erősödött viszont ellenőrző és igazságszolgáltató funkciója.

A népgyűlés folytatásának tekinthető bizonyos mértékben az ún. törvénylátó nap vagy törvéynap, amely már a 11. században Mária mennybemenetelének ünnepéhez (augusztus 15.), később pedig István király napjához (augusztus 20.) kapcsolódott. Első biztos nyomával a 11. század közpén, László ún. III. dekrétumában találkozzunk. A 2. cikkely elrendeli: a király hírnöke tegye közzé, hogy aki civiseket, ewneket vagy servusokat tart magánál, Mária mennybemenetelekor hozza a király elé; hasonlóképp jöjjenek el az wzbegek is e napon a király kúriájába, aki dönteni fog ügyükben (regale iudicium ordinaverit).²¹ A királynak ez az augusztusi ítélkezése nagy tömegeket vonzott. Valószínűleg ez lebegett Hartvik szeme előtt, amikor a Kálmán utasítására írott szent István-életrajzban e Mária-ünnep kiemelkedő szerepét hangsúlyozza Magyarországon,²² és István király szájába azt a végső kívánságot adja, bárcsak e napon lehelhetné ki lelkét.²³ Mikor ez beteljesedett, a király temetésére

¹¹ Kálmán I. 7—9. = uo. 184—185.

¹² I. 64. = uo. 191.

¹³ I. 2. = uo. 184.

¹⁴ I. 24. = uo. 186.

¹⁵ I. 64. = uo. 191.

¹⁶ László II. 6. = uo. 168.

¹⁷ A királyi kíséret e természetbeni eltartására vonatkoznak a nutritor, nutrire, nutrimentum terminusok István törvényeiben.

¹⁸ In quacumque civitatis megam rex digrediat, ibi iudices II megales cum eo co(m)migrent, et qui contenciones populi illius discreto examine dirimant, et ipsi, cum clamor populi ingravescat, a comite palatino diiudicentur. (Kálmán I. 37. = ZÁVODSZKY 188.)

¹⁹ László III. 3. = uo. 174.

²⁰ Az 1222. évi Aranybulla 3. és 13. cikkelye = MARCZALI Henrik (szerk.): *A magyar történet kütfőinek kézikönyve*, Bp., 1901. (az alábbiakban: *Enchiridion*), 135—136. és 138.

²¹ ZÁVODSZKY 173—174.

²² Instabat tunc sollempnitas precipua, celebris angelis et hominibus dies assumptionis eiusdem perpetue virginis Marie ... = SZENTPÉTERY, Emericus (szerk.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (a továbbiakban: *SRH*) II., Bp., 1938., 431.

²³ Uo.: in cuius gaudio disolutio sui corporis feret, ... precibus hoc specialibus postulavit, suspiriis et lacrimis obtinuit.

Pannónia minden vidékéről egybesereglett a nép.²⁴ A 13. században kompilált magyar—lengyel krónika e jelenethez szemléletesen hozzáfűzi, hogy a sátrak szinte beborították a mezőt.²⁵

Az évenkénti törvénylátó napok rendszeres megtartására az 1222. évi Aranybulla 1. cikkelye már kötelezi a királyt: akadályoztatása esetén a nádor köteleességévé teszik a székesfehérvári országos panasznap megtartását, amelyen minden szerviens akadálytalanul megjelenhet.²⁶ Az 1231-es Aranybulla 1. cikkelye a megjelenés jogát az egész lakosságra kiterjeszti,²⁷ a 2. cikkelyben pedig a főpapokat, az érsekeket és püspököket is kötelezi a megjelenésre, a szegények panaszainak meghallgatására, a netán megcsorbított szabadságjogok helyreállítására.²⁸ A 3. pont szerint a király el fogja bocsátani mindenkori nádorát, ha olyan panaszok merülnek fel ellene, hogy a király vagy az ország ügyeit rosszul intézi.²⁹ Aligha tekinthető véletlennek, hogy az egyház sójvédelmét biztosító 1233. évi beregi egyezmény ugyancsak augusztus 20-án kelt.³⁰ IV. Bélának és fiainak 1267. évi Aranybullája kimondja, hogy az István-napi gyűlésre megyéenként 2—3 nemes is köteles eljönni, és az ő színük előtt szolgáltatnak igazságot minden panaszosnak.³¹

Az ún. törvénylátó napok panaszmeghallgatási és orvoslási oldalával kapcsolatban nem merül fel probléma. A nehézségek akkor kezdődnek, amikor a tömeggyűlések befolyását kezdjük vizsgálni magára a törvényhozásra. E probléma érzékelése fedezhető fel HAJNIKnál, aki határozottan leszögezi: „A királyi hatalom gyengülése nem vonta maga után a törvényhozó hatalom megoszlását. Az továbbra is a király kizárólagos felségjogai közé tartozik... De a nemzet részvétele a törvényhozásnál már kifejezettebben jelentkezik: Rendszerint a székesfehérvári törvénytapon kellett volna ennek történnie...”³² Nem vitás, hogy pl. az 1222. évi Aranybulla a törvénytapon megjelentek által előterjesztett panaszok általánosításának, jogi lecsapódásának a terméke is. A résztvevők követeltek, a király törvényt hozott. Formailag szuverén elhatározásából és egymaga. Ám korántsem biztos, hogy a konkrét előzmények nélkül e törvény megszületett volna-e. Az Aranybulla

²⁴ Ad exequias funeris eius ex omnibus Pannonie plagis concurritur... (uo. 432.).

²⁵ Hartvik szerint a szent király nem Székesfehérvárt hunyt el, csak a temetés alkalmával vitték testét oda: corpus ad sedem regalem, Albam videlicet deducitur... (uo.). A magyar—lengyel krónika bővebb szövege úgy értelmezhető, hogy az egész jelenet Székesfehérvárt játszódott le: Instabat autem solllemnitas sancte dei genitricis assumptio gloriosa, ad quam omnes solito more in albam ciuitatem confluerant, et tentorijs campos operuerant. (= KARÁCSONYI, Béla: *Chronica Hungaro—Polonica*, Pars I. [Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica, tomus XXVI.], Szeged, 1969., 58.)

²⁶ Ut annuatim in festo sancti Regis, nisi arduo negotio ingruente vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albe teneamur solemnizare. Et si nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, vt vice nostra causas audiat, et omnes seruientes, qui uoluerint, libere illuc conueniant (= MARCZALI: *i. m.* 134—135.).

²⁷ In festo S. Regis Nostri... omnes seruientes Nostri et alii, qui volunt, libere et sine timore illuc conueniant. (= Uo.)

²⁸ Praelati Ecclesiarum et Archi-Episcopi et Episcopi ad pauperum quaerimoniam audiendam et infractae forte libertatis confirmationem, nisi canonica praepedite fuerint impediti, tenentur interesse. (= Uo. 135.)

²⁹ Si Palatinus interim male administraverit Negotia Regis et Regni, supplicabunt Nobis, ut utiliore loco ejus constituamus, quem volumus, et Nos precibus eorum annuemus. (= Uo.)

³⁰ SZENTPÉTERY: 500.

³¹ Item ordinavimus, quod singulis annis in festo sancti Regis unus e nobis Albam venire debeat, et de quolibet comitatu duo vel tres nobiles debeant convenire, ut in eorum presencia de omnibus dampnis et iniurijs per quoscumque datis et illatis omnibus querelantibus satisfiat. (= MARCZALI: *i. m.* 169.)

³² HAJNIK: *i. m.* 226—227. — Kiemelés az eredetiben.

minden kétséget kizáróan kikényszerített törvény, következésképpen tartalmilag nem vonatkoztatható el azon rétegek fellépésétől, amelyeknek követelései benne kielégítést nyertek. Ebben az értelemben tehát feltétlenül igaza van HAJNIKnak: a tömegek részvétele a törvényhozásnál „már kifejezettebben jelentkezik.” Helyesen mutat rá TIMON, hogy a törvénylátó napok a régi népgyűlésekből fejlődtek ki; itt lényegében királyaink „országos jellegű gyűléseket tartanak, hogy a nemzet jelenlétében bírói hatalmukat gyakorolják, és a királyi kormányzat ellenében felmerült sérelmeket orvosolják...” E gyűlések „célját, feladatát ehhez képest nem a jogalkotás, nem a törvényhozás képezte, hanem olyanformán, mint a régi nemzetgyűlésekét, a törvénykezés, a király bírói hatalmának gyakorlása, érvényre juttatása.”³³ FERDINANDY még pontosabban fogalmazva úgy képzei a fejlődést, hogy a régi népgyűlés törvényalkotó hatásköre az államalapítás után a királyra szállt, aki ezt tanácsosai meghallgatása után a királyi tanácsban (regalis senatus) gyakorolta. A népgyűlés tovább élhetett mint fegyveres, alkalmoszerű összejövétel „minden határozott szervezet és megállapított hatáskör nélkül”, melyet a király vagy valaki más hívott össze „pl. királyválasztás vagy detronizálás³⁴ keresztülvitelére.” A különféle zsinatokra gondolt FERDINANDY, amikor így folytatta: „Olykor törvények is alkottattak népes gyűlekezetek alkalmával, csak hogy ott a király alkotta a törvényt, a midőn tanácsosainak, ti. udvari főtisztviselőinek és más főembereknek meghallgatása után adott ki jogszabályokat tartalmazó rendeleteket, a melyek a nép jelenlétében hirdettek ki — a nép tehát itt mint határozó tényező nem szerepelt.”³⁵ Érdekesen fogalmazza meg a törvénylátó napok szerepét a törvényhozásban: „... úgy látszik, hogy a törvénynapok időnként határozó tényezőként fellépő országgyűlésekké is fejlődtek, mert a nép panaszai szolgáltatták az anyagot jogszabályok alkotására, és fenyegető magatartása adott okot arra, hogy a király oly rendeleteket adjon ki, mely az ország egybesereglett elégtelen nemeseit kielégíti.”³⁶ VÁCZY az 1222-es Aranybulla-mozgalom célját a régi jog helyreállításban és a visszaélések megszüntetésében jelöli meg.³⁷

IV. Béla, de főként Kun László korára teszik történéseink és jogtörténéseink a generalis congregatio-k kialakulását. E többféle néven³⁸ nevezett gyűlést vagy átmenetnek tekintik a későbbi országgyűléshez,³⁹ vagy már országgyűlésnek.⁴⁰

³³ TIMON: *i. m.* 171., 188. — Kiemelés az eredetiben.

³⁴ Nézetünk szerint ilyenféle népgyűlésen fogalmazhatták meg a Vata-lázadás programját, és ilyen jellegű népgyűlést hívhatott össze uralmának legalizálására Székesfehérvár alá I. Béla, amiből a tévesen Vata-fia Janus-nak tulajdonított lázadás kirobant. (Vatáék abaújvári gyűlésére l. a Képes Krónika 82. fejezetét = *SRH I.* [Bp., 1937.] 337., a Fehérvár alatti népgyűlésre pedig a 95. fejezetet = uo. 359—360.)

³⁵ FERDINANDY: *i. m.* 432—433. Lényegében ugyanígy foglal állást HAJNIK is: *Egyetemes európai jogtörténet a középkor kezdetétől a francia forradalomig. Középkor*⁵, Bp., 1899., 176.

³⁶ FERDINANDY: *i. m.* 433.

³⁷ VÁCZY Péter: *A királyi serviensek és a patrimoniális királyság II.* közlemény, Századok 61—62 (1927—1928) 413.

³⁸ „Congregatio generalis v. communis totius regni, generale parlamentum e gyűlés rendes elnevezése, melyeken a főpapok, főurak és nemesek fejenként vettek részt, és hová IV. László óta a kunok is meghívtattak...” (HAJNIK: *Magyar alkotmány és jog* 228.)

³⁹ Uo. 229. — Lényegében hasonló állásfoglalás következtethető ki ISTVÁNYI Géza művéből (*A generalis congregatio*, Levéltári Közlemények 17 [1939] 54—55.), aki szerint a fehérvári törvénylátó gyűlések törvényhozó országgyűlésekké való áttejlődése III. András trónraléptekor már befejeződött. Mivel a kettő között a generalis congregatio (regni, ill. palatini) intézményéről beszél, az átmenetet csakis ezek (szerinte főként az utóbbi) képezhették.

⁴⁰ Így pl. RÉCSI Emil—LÓW Tóbiás: *Magyarország közbjoga*³, Bp., 1871., 136.; KORBULY: *i. m.* 273.; KÉRÉSZY: *i. m.* 65. azzal, hogy ezen „országgyűléseket” hasonlóan veszi a régi „nemzetgyűlésekhez” (értsd népgyűlésekhez); egy későbbi munkájában maga HAJNIK is (*Egyetemes európai jogtörténet* 176—177.), azzal a megszorítással, hogy ekkor még a városokat nem hívták meg; FERDI-

A generalis congregatio nem egységes intézményt jelöl. Egyrészt némiképp mást jelent IV. Béla, V. István és mást IV. László uralkodása alatt. Ezek a változások a forrongó korszak változásait fejezik ki azzal is, hogy másrészt egy-egy időszakon belül és az egész korszakon át e gyűlések különböző típusait figyelhetjük meg. Így pl. találkozunk az egész ország számára meghirdetett általános gyűléssel, és előfordulnak egy-egy országrész, több megye, sőt egyetlen vármegye közönségének részvételével tartott generalis congregatio-k. KORBULY felfigyelt erre a tényre, de a „zűrzavarban” úgy próbált rendet teremteni, hogy a generalis jelzővel ellátott gyűléseket törvényhozó országgyűlésnek tekintette, s elválasztotta őket az ún. tartományi gyűlésektől, „a melyek törvényhozási joggal legkevésbé sem bírtak — legfeljebb helyhatósági szabályok hozatalának jogával...”⁴¹ LADÁNYI nem tesz ilyen megkülönböztetést. Ez utóbbiakat „részletes országgyűléseknek” tekinti, melyeken „magok a királyok is elnököltek”.⁴²

NANDY (i. m. 433.) a törvényhozó országgyűlések kialakulását IV. László korára teszi; TIMON: i. m. 190.; ERDÉLYI László: *Praktikus magyar történelem*, Szeged, 1931., 46—47. és ugyanő: *Igaz történetet tanítsunk*, Szeged, 1932., 43—44. (Az 1279. évit tekinti az első rendi országgyűlésnek); BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Kolozsvár, é. n., 165., 168—169.; HOLUB József: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata I.*, Pécs, 1944., 116—120.

⁴¹ KORBULY: i. m. 272.

⁴² LADÁNYI Gedeon: *A magyar királyság alkotmánytörténete a szathmári békekötésig I.*, Debrecen, 1871., 112.

II.

Már történt utalás arra fentebb, hogy a 13. század második felében tartott különböző kongregációk a forrásokban számos elnevezés alatt említetnek. Ezek közül a szakirodalom bővebben csak az egyöntetűen francia eredetűnek tekintett „parl(i)amentum” kifejezést magyarázza. E helyütt nem lehet feladatunk sem a különféle elnevezések eredetének vizsgálata, sem a külföldi analógiák felsorakoztatása. Csupán a generalis congregatio elnevezéssel kapcsolatban szeretnénk figyelmeztetni az egyházi hatásra.⁴³

Úgy tűnik, hogy a bennünket közelebről érdeklő generalis congregatio elnevezés időrendileg először elbeszélő forrásban bukkan fel, mégpedig II. Béla uralkodásával kapcsolatban. A Képes Krónika 160. fejezete tesz említést arról, hogy Elena királyné tanácsot tartván a királlyal és báróival „fecit congregationem generalem in regno iuxta Arad.”⁴⁴ A véres aradi ún. országgyűlés leírásának egykorú volta ellen azonban súlyos formai és tartalmi ellenvetések merülnek fel. A legproblematisabb a barones cím használata mellett éppen a hiteles oklevelekkel e korban alá nem támasztható generalis congregatio kifejezés előfordulása. Anélkül, hogy további részletekbe bocsátkoznánk, leszögezhetjük: a krónikának e megfogalmazása nem keletkezhetett korábban a 13. századnál.⁴⁵

⁴³ Gondolunk itt részint a szerzetesrendeknek a 13. században szinte rendszeressé vált általános rendi gyűléseire, részint a nagy pápai zsinatokra, melyeknek határozataira III. Ince és III. Honorius óta a pápák a magyar királyokhoz, főpapokhoz intézett leveleikben gyakorta hivatkoznak. Pl. III. Ince II. Andrásához írt levelében a (3.) lateráni zsinat határozatára utal (= FEJÉR: CD III. 1., 51.). III. Honorius a magyarországi főpapokhoz szóló, 1216. évi levelében az „in concilio generali”, vagyis az 1215. évi lateráni zsinaton hozott határozatra céloz (=uo. 184.). Ugyanezen pápának számos más, a „concilium generale” határozataira alludáló levelei közül hadd emeljük itt ki a FEJÉR: CD III. 1., 262–263., 290., 293., 295., 347., 390., 392. oldalain található sztereotíp hivatkozásokat. Mindebből világos, hogy az „általános gyűlés” fogalmát kifejező különböző latin terminus technicus-ok számos forrásból elterjedhettek hazánkban. Vizsgálatukra adandó alkalommal szándékozunk visszatérni.

⁴⁴ SRH I. 446–447.

⁴⁵ Vö.: ERDÉLYI László: *Krónikáink atyja Kézai*, Szeged, 1933., 37–38. és ugyanő: *Ötven historikus szentistváni emlékművei*, Szeged, 1941., 15–16., aki ugyanezen érvek alapján 1279-től tartja lehetségesnek ezen esemény ilyen megszövegezésben való bekerülését krónikafogalmazványainkba. Szintén ő korábban (Századok 46 [1912] 778.) óvatosan még csak annyit jegyzett meg, hogy a congregatio generalis „elég kései műszó, a Képes-krónika korába illő neve az egyes vidékek, országrészek közgyűléseinek”; II. Béla alatt csak a királyi tanács, vagy a zsinat működött törvényhozó gyűlésként. KRISTÓ Gyula: *A történeti és politikai gondolkodás elemeinek fejlődése krónikairodalomunkban*, Szeged, 1968. (kéziratos kandidátusi értekezés) 333. a véres aradi gyűlés leírását a 13. század második felében keletkezett fogalmazásnak tartja számos, figyelemre méltó érv alapján. — Legújabbban KRISTÓ Gyula—MAKK Ferenc: *Krónikáink keletkezéstörténetéhez* c. kéziratukban foglalkoznak e terminus technicus-szal és a „baro” szó előfordulásával is. Történeiszink összegyűjtötték a „baro” szó legkorábbi okleveles előfordulásait. (L. pl. MÁLYUSZ Elemér: *A magyar köznemesség kialakulása*, Századok 76 [1942] 277. old. 1. jegyz.; GYÖRFFY GYÖRGY: *A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása*, A Magyar Tudományos Akadémia társadalmi—történeti tudományok osztályának közleményei III. 1—2. [1953] 89. old. és 180. jegyz., vö. KRISTÓ: *i. m.* 491.) Az első előfordulás 1203-ban Imre király III. Incéhez írott levelében talál-

Királyi oklevélben tudomásunk szerint először II. András neve alatt tűnik fel terminusunk.⁴⁶ Ámde ez az oklevél — melyet a király Gorichiai István fiainak, Baboneg és István wodichiai comeseknek, a római Ursini dinasztia tagjainak 1218-ban állítottatott volna ki — minden kétséget kizáróan hamis. A korábbi érveket⁴⁷ kiegészíthetjük azzal, hogy a barones említése 1228 utánra mutat, továbbá az oklevél nemcsak ritmikusként látszik, hanem ráadásul dispondaicus-túlsúlyt mutat, ami a 13. század utolsó harmadában történt hamisításra utal. Az a tény, hogy a hamis oklevél

ható (= SZENTPÉTERY: 209. = WENZEL Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár* [I—XII., Pest, ill. Bp., 1860—1874., megjelent a *Monumenta Hungariae Historica* I. osztály VI—XIII., XVII—XVIII., XX. és XXII. köteteként; a továbbiakban: *ÁÚO*] VI. 239.), itt azonban a kereszties sereg francia báróiról (Barones Francie) van szó. (Hamis oklevélben korábban is felbukkan, pl. 1201-ben: „de consilio episcoporum et baronum nostri” [= SZENTPÉTERY: 196. = KNAUZ, Ferdinandus: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I., Strigonii, 1874., 162.] A dalmáciai Nona számára kiadott (1205. aug. 1.) privilégiumban (= SZENTPÉTERY: 217. = ENDLICHER, Stephanus Ladislaus: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849. és anasztatikusan Lipsiae, 1931., 401.), „barones regni nostri, existentes in partibus maritimis”, „dux, banus uel uicebanus noster aut baro quicunque regni nostri, qui noster esset uicarius in partibus maritimis” összefüggésben fordul elő, tehát a király nevében eljáró hatalmas főurat jelöl. Ezután hosszú ideig nem bukkan fel. (A templomosok 1209. évi kiváltságlevele [= SZENTPÉTERY: 250.] és II. András 1216-os oklevele [= SZENTPÉTERY 310.] ugyanis hamis, ill. gyanús.) ERDÉLYI László szerint ugyan a szó 1217-től — nyilván II. András kereszties hadjárata óta — divatosná válik (*A tizenkét legkritikusabb kérdés*, klny. a Történeti Szemle 1916. évfolyamából, Kolozsvár, 1917., 26.; *Kronikáink atya Kézai*, Szeged, 1933., 37.), de állítását nem igazolja. A hosszú hallgatást az aragóniai Simon lovag számára kiadott, egy 1223. évi adománylevelet átíró 1228-as oklevél (= SZENTPÉTERY: 443. = FEJÉR: *CD* III. 2., 140—143.) törli meg, amelyben a „barones” a királyi tanács tagjait jelöli több színóimával együtt: „habito communi consilio Episcoporum et Iobagionum nostrorum”, „accedens ad presenciam nostram ... coram regni Baronibus”, „iuxta consilium Episcoporum et Baronum nostrorum”; Simon utódaival együtt maga is „regi et regno inter alios nostros Barones” akar szolgálni. Hasonló jelentéssel fordul elő 1230-ban: „Baronum nostrorum ducti consilio” (= SZENTPÉTERY: 462. = FEJÉR: *CD* III. 2., 211.), és Tamás comes ugyanezen évre datálható adománylevele (= SZENTPÉTERY: 467. = WENZEL: *ÁÚO* XI. 223.) már személyekre is konkretizálja a fogalmat: „Nobis igitur et nostris Baronibus, qui presentes aderant, uidelicet Vgrino Archiepiscopo Colocensi, Moys Comiti Palatino, Dionisio Magistro Tauarnicorum et Comiti de Zounuc, Jule Comiti Supruniensi, Buzad Bano et alijs quam plurimis racionabiliter visum est...” Ez idő tájt hamisították (vö. GYÖRFFY: *i. m.* 89. old. 180. jegyz.) III. Béla nevére azt az oklevelet, amely megerősíti Domonkos bán adományát a borsmonostori apátság alapítása céljából (= SZENTPÉTERY: 159. = WENZEL: *ÁÚO* XI. 58.: „dilectus ac fidelis Baro noster Dominicus Banus”). Hogy 1228 előtt a baro kifejezés nem nyert polgárjogot, azt bizonyíthatja a fent említett aragóniai Simon lovag első, 1223. évi adománylevele, melyben a király Simonat még csak a „hospites nobiles” sorába kívánja említeni „habito communi consilio principum nostrorum” (= SZENTPÉTERY: 393. = FEJÉR: *CD* III. 1., 394.), valamint az 1222. évi Aranybulla, mely még csak a király jobbagyurait, azaz főhivatalnokait („Iobagio habens honorem”: 10. pont = MARCZALI: *i. m.* 138.) ismeri, akik a királyi udvart kísérik (13. pont = *uo.*), s akik közül négyen, nevezetesen a nádor, a bán, a király és a királyné udvarispánja, két tisztséget is betölthetnek (30. pont = *uo.* 142.). A 31. pontból kiderül, hogy az uralkodó osztály ellenállási joggal rendelkező legfelsőbb rétegét az „Episcopi, ... alij Iobagiones ac Nobiles Regni” alkotják (*uo.* 142.). Az 1231. évi Aranybullában már tarkább képet találunk, melynek elemzésére itt nincs terünk, de ki kell említeni, hogy a „principes” (5. pont = *uo.* 135.) és „barones” (8. pont = *uo.* 139.) a korábbi „Iobagiones regis” értelmében szerepel, a „nobiles” változatlanul tovább él, kiegészülve a „nobiles hospites” — mint láttuk, már 1223-ban is feltűnt — fogalmával (23. pont = *uo.* 138.). Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy az 1228 táján elterjedő „barones” kifejezés ugyanazt a réteget jelöli, mint a „Iobagiones regis”, s elkülöníthető a „nobiles”-től mint annak vezető funkciót betöltő felső csoportja. Következésképp további vizsgálatot igényel, hogy a „barones” terminus tartalma kiterjeszkedik-e a későbbiek során az eddigi „nobiles”-nek nevezett rétegre is, s ha igen, mikor, vagy esetleg a „nobiles” jelentőségének csökkenése teszi lehetővé majd, hogy a felemelkedő szerviensekkel együtt viseljék e nevet. E kérdések tisztázásáig a „barones” kifejezést a kormány és a királyi tanács tagjaira (a főpapok külön történő említése esetén a világi tagokra) kell vonatkoztatnunk még hosszú ideig.

⁴⁶ SZENTPÉTERY: 351.

⁴⁷ L. *uo.* PAULER Gyula és KARÁCSONYI János hivatkozott munkáit.

megtiltja mindenféle méltóságnak az adományozottak birtokaira és megyéjébe történő kiszállást (*descendere*), vagy ott *generalis congregatio* tartását, igen jól mutatja: ama kor tudatában, amikor a hamisítás történt, még elevenen élt az ítélkezéssel is egybekötött körbenjárás (*descensus*) és a belőle kifejlődött *generalis congregatio*-változat kapcsolata.

A hamisnak bizonyult korábbi előfordulások kizárása után fordíthatjuk figyelmünket IV. Béla uralkodására. Az ő korából származó hiteles királyi oklevelekben tűnik fel — ha szórványosan is — egy-két kongregáció tartásáról szóló tudósítás. Egy 1255. augusztus 16-án keltezett oklevél tanúsága szerint Béla három megye (Nógrád, Hont és Gömör) területén fekvő s a tatárjárás után elfoglalt vagy gazdátlanul maradt birtokok ügyében Vácott gyűlést tartott. Ott Benedek esztergomi érseknek a király elé terjesztett panaszára az érsek — általa felsorolt — szökevény vadkerti harcos jobbágyságait és kondicionáriusait visszatérésre kényszerítik.⁴⁸ „Mindenki tudomására akarjuk adni a jelen oklevéllel, hogy midőn a tatár pusztítás után országunk feldúlt állapotát meg akartuk javítani és mindenkinek a magáét visszaadni, és a tatárok szörnyű öldöklése miatt örökös nélkül maradt, de elfoglalt birtokokat a jogrendnek megfelelően vissza akartuk szerezni, kongregációt hirdettünk Vácra három megye számára, nevezetesen Nógrádnak, Hontnak és Gömörnek országunk tanácsára, s ezen a kihirdetésen mind az elfoglalt birtokok, mind az elkövetett jogtalanságok ügyében igazságot akartunk tenni, többek között...” intézkedés történt Benedek esztergomi érsek ügyében is, aki azt panaszolta, hogy az esztergomi egyházmegye bizonyos katonaszkodó nemes jobbágyságai és más kondicionáriusai az egyházmegye szolgálatából elszökve az ország szabad nemesi közé „hasonultak” (*se conformassent*). Az ország főpapjainak és báróinak megfontolásával a király megbízta Tekus comest, Fulkus de Zehen-t, Lorandus de Zihig-et, Nógrád megyei híveit, hogy az ügyet nyomozzák ki: milyen állapotúak az esztergomi egyházmegye szervitorai. Ezek „igen hosszú idő múltán” (*post plurima tempora*) a király elé járulva jelentették: megtalálták a keresett szervitorokat, akik azt állították, hogy Vadkerten saját földdel rendelkeznek, amelynek határait a bizottság bejárta és leírta. A király aképpen rendelkezik, hogy földjüket ne ahassák el, ne idegeníthessék el, hanem mindig az érseknek szolgáljanak utána.⁴⁹

Az első kérdés, amely felvetődik: Béla uralkodásának melyik esztendejében zajlott le ez a nagyon korai, Vácott megtartott gyűlés? Ha lehetséges időpontját meg akarjuk határozni, a következőket kell figyelembe vennünk: a gyűlést a tatárjárás után tartották. De az oklevél keltezésénél (1255. aug. 16.) jóval korábbi időpontot kell keresnünk, mert a gyűlés után „igen hosszú idő” telt el az oklevél megszüvegezéséig. Úgy tűnik, közelebb kerülünk a kérdés megoldásához, ha figyelembe vesszük, hogy a váci gyűlés részleges gyűlés volt, három megye (Nógrád, Hont, Gömör) számára tartották, s e megyéket érintő birtokügyeket tárgyaltak. Valószínűnek látszik, hogy az ügyek egyike-másika túlterjedt a felsorolt megyék határain. Hont, Gömör, valamint Borsod megyei ügyekben Béla 1252 áprilisában négy oklevelet bocsátott ki. Az elsőt április 22-én, amelyben „a Gurka ispán nemzetségéből való Petrus fiának, Oltumanusnak, ki az ausztriai hadjáratban Walterstorph vára alatt vitézül harcolt, Korsalach vár ostrománál pedig Moys mester seregében súlyosan

⁴⁸ SZENTPÉTERY: 1048.

⁴⁹ KNAUZ: *i. m.* I. 422—424. — A Kacsics-nembeli I. Falkosra I. KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* II., Bp., Akadémia, 1901., 267.

megsebesült, Ozlar nevű 3 ekealja lakatlan földet adja”;⁵⁰ a másodikat április 24-én keltezi, s ebben „hű szolgálataiért Myko zólyomi ispánnak adja Hydweg földet tartozékaival”;⁵¹ a harmadikat április 25-én, amelyben Protasius fiának, Péter ispánnak Gömör megyei földeket adományoz;⁵² végül a negyedik, mely ugyanezen a napon kelt, azt „bizonyítja, hogy Leustach és fia, András meg testvére, Yezdres, továbbá Tiborc fia Miko és fiai, Péter és Máté Hont megyei, abai várjobbágyok Aba nevű földjüket 29 márka ezüstért eladták Mykov zólyomi ispánnak”.⁵³ Amde ezen a tavaszon, 1252 áprilisa körül nem kerülhetett sor a váci gyűlésre, s ekkor nem terjeszthette elő panaszát Benedek esztergomi érsek, mivel egészen 1254 februárjáig a kalocsai érsekség élén állott,⁵⁴ amikor aztán követte elődjét, Vánicsa-nembeli Istvánt (1243—1252)⁵⁵ a több éven át betöltetlen⁵⁶ esztergomi székből, melyet legalább 1261. július 2-ig kormányzott.⁵⁷ Ezen adatok alapján a kérdéses váci gyűlés időpontját az 1254. február—1255. augusztus 16-i határok közé szűkíthetjük. Sajnos, ezen időszakon belül nem találunk az 1252 áprilisa körül kibocsátott, viszonylag egységes oklevélsoporthoz hasonló fogódzót. Egy valószínűsíthető támpont talán mégis kínálkozik. 1254. október 18-án IV. Béla Damianus nevű borsodi szerviensének és testvéreinek, Elkének és Muhulnak ajándékozta a Gömör megyei Neproad földet kárpótlásul szintén Borsod megyei, Malyn nevű birtokukért, melyet a király tőlük elvett, és Erdew fia Erney borsodi ispánnak adott; az új adománybirtok határait Benedek esztergomi érsek officíálisa, Hytlen ispán határjárása és írásbeli jelentése alapján rögzíti az oklevél.⁵⁸ Akad még egy-két, közelebről nem datált 1254-es oklevél, amely ugyancsak az említett vidékhez köthető, de bizonyító erejük nem perdöntő.⁵⁹ Amennyiben a váci generalis congregatio 1254. október 18-a táján ülésezett, az 1255. augusztus 16-án kiadott oklevél joggal panaszolhatta, hogy a kijelölt, Nógrád megyeiekből álló vizsgálóbizottság „post plurima tempora” bukkant csak rá a szintén Nógrád megyei Vadkerten lakó, ott földdel rendelkező, magukat szabad nemesnek állító érseki szervitorokra, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a 13. század végén egy határjárás lebonyolítása, a határszomszédok meghallgatása, a beiktatás, valamint az erről szóló írásbeli jelentés elküldése a királyi parancs keltétől (!) számítva sem vett igénybe három hetet.⁶⁰

⁵⁰ SZENTPÉTERY: 968. — Oszlár Borsod megyében található, lásd: *Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása*, Bp., 1920., 73. és GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* [I.], Bp., Akadémia, 1963., 797. Borsod megye nincs ugyan említve oklevélünkben, de elképzelhető, hogy e megyébe is átnyúltak a váci gyűlésen felmerült ügyek.

⁵¹ SZENTPÉTERY: 969. — Hidvég található Hont megyében is, lásd: *Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása* 121.

⁵² SZENTPÉTERY: 970.

⁵³ Uo. 971.: a vevő személye révén ez az ügy is átnyúlik egy másik megyébe, Zólyomba.

⁵⁴ KNAUZ: *i. m.* I. 413—414.

⁵⁵ Uo. 349.

⁵⁶ Uo. 398.

⁵⁷ Uo. 460—462.

⁵⁸ SZENTPÉTERY: 1021.

⁵⁹ Pl. SZENTPÉTERY: 1017—1018 a (Borsod megyei?) Kovácsi nevű föld adományozásáról Koukai (Kóka, Pest megye) Lőrinc fia, Egyed mester javára, melynek birtokába Hemo váci püspök által iktattatott be.

⁶⁰ Erre lásd pl. KARÁCSONYI Béla—KRISTÓ Gyula: *Oklevelek a Csák-territórium történetéhez* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica XXXVI.), Szeged, 1971.; 7.

Adataink alapján a váci gyűlésről a következőket állapíthatjuk meg:

1. Kétségkívül részleges kongregáció volt, kisebb terület (három megye) számára.

2. A király a gyűlést országa tanácsára hirdette ki: a királyi tanácsnak, országa főpapjainak és báróinak megfontolásával bízta meg Tekus comest és társait az említett ügy kivizsgálásával.

3. A gyűlésen a király elnökölt, ezért szerepel az oklevélben a „statum Regni... reformare” frázis, itt az országnak a tatár pusztítás utáni állapotára hivatkozva. (Későbbi királyaink okleveleiben egészen más szituációra alkalmazva e kifejezéssel még találkozunk.)

4. A váci gyűlés tárgya birtokügyek rendezése volt kettős értelemben: a király birtokokat akart visszaszerezni — ennyiben országos jelentőségű ügy volt napirenden —, és a tatárjárás utáni zűrzavarban akart rendet teremteni azzal, hogy „mindenkinek a magáét” visszaadja.

5. A gyűlést nem összehívták, hanem kihirdették, ebből következik, hogy a részvétel önkéntes és esetleges lehetett, s valószínűleg főként az érdekeltek jelentek ott meg (vagy képviseltették magukat).

Formailag tehát a váci gyűlés az országos törvénylátó napokra emlékeztet, tartalmilag viszont a kialakulóban levő megyei igazságszolgáltató gyűlésekre, anélkül azonban, hogy ez utóbbiaknak az ügyintézésrel kapcsolatos formai vonásait fellelhetnénk. A gyűlésen a király elnököl, igazságot oszt, de a gyűlés már nem kapcsolódik Fehérvárhoz és szent István napjához. Mivel nem a megszokott, állandó jellegű időpontban van, ahhoz, hogy tudomást szerezhessenek róla, ki kell hirdetni. Nem az egész országra, hanem kisebb, körülhatárolt területre szól. A királyon és a királyi tanácscon (deliberacione prelatorum et Baronum Regni) kívül a gyűlésnek nincsenek aktív, döntési joggal bíró szereplői, a szervienseket legfeljebb mint panaszosokat vagy tanúkat hallgathatták meg. A leghalványabb jeleit sem lehet felfedezni annak, hogy birtokügyeken kívül mással, pl. törvényhozással, jogalkotással is foglalkoztak volna. A váci gyűlés tartalmi és formai vonásai nem engedik meg nekünk azt a feltételezést, hogy a rendi országgyűlésnek akárcsak az előképét is sejthessük benne.

A tatárdúlás és a váci gyűlés között közvetlen a kapcsolat: ez utóbbi az előbbi következményeként jött létre. A váci gyűlés egy országos birtokrendező tevékenységnek volt a része.⁶¹ Feladata normalizálás volt oly módon, hogy mindenki kapja vissza a magáét, vagyis azt, ami őt jog szerint megilleti. E birtokrendező tevékenységhez hozzátartozott az a törekvése is IV. Bélának, amely főleg a tatárjárás előtti birtokpolitikájára volt jellemző, hogy ti. maga is akart birtokokat visszaszerezni.

Ismeretes, hogy a tatárdúlás után a király maga is várépítő tevékenységbe kezdett: a régi földvárak helyett, amelyek nem állták ki a próbát, kővárak építésére szánta el magát, s ésszerű okokból nem emelhetett szót a bárók várépítő tevékenysége ellen sem, sőt támogatni volt kénytelen azokat. Így tehát a tatárjárás a maga következményeivel nagymértékben segítette az egyébként eleve adott fejlődési folyamatot: hosszabb távon lehetetlenné tette a kísérletezést a királyi megye megszilárdításával, erőteljesen hozzájárult annak bomlásához és a nemesi vármegye kialakulásának

⁶¹ IV. Béla birtokpolitikájára lásd legutóbb MOLNÁR József: *A királyi megyé katonai szervezete a tatárjárás korában* c. érdekes tanulmányát (Hadtörténelmi Közlemények VI. 2. [1965] 222—252., valamint RÁKOS István: *IV. Béla birtokpolitikája* (kézirat, előadásként elhangzott a IX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Társadalomtudományi Szekciója 1970. március 26-i ülésén Pécsen).

folyamatához. Ez utóbbinak túl korai időpontra helyezése, valamint a rendiség és a rendi országgyűlések korai kialakulásáról vallott felfogás e tények ellenére túlzásnak tekinthető.⁶² BÓNIS pl. ezt írja a szerviensekről: „Még el sem felejtették a »királyi szolgák« nevét, s már rendként lépnek föl, hogy kiváltságokat szerezzenek az uralkodótól. 1267-ből adatunk van rá, hogy »universi nobiles regni nostri seu servientes regales« Esztergomban általános gyűlést tartottak, és ugyanebben az évben kelt IV. Béla és fiainak kiváltságlevele, melyet harmadik Aranybullának is szoktak nevezni, ugyancsak »nobiles regni Ungarie universi, qui servientes regales dicuntur« kérése alapján. A két megnyilatkozás között alighanem szoros összefüggés van, s ez esetben 1267-ben jött létre az első országgyűlési decretum.”⁶³ Eme megállapítással vitatkozva nézzük meg, mit árul el első oklevelünk⁶⁴ az esztergomi gyűlésről. IV. Béla ezen oklevelében elmondja, hogy országa összes nemesei, illetve a királyi szerviensek Esztergomnál közös kongregációt (communem... congregacionem) tartottak, s ezen a kongregáción előterjesztett óhajok során többek között kérték, hogy Dubruzlou fia Dubruzlou birtokát, amely a nevezettet osztályos örökség jogán illette meg, adja vissza. (A király ui. Belus fia Belusra ruházta.) Az uralkodó a nevezett Dubrozlou fivéreknek, Joancának és Mykónak és örökösöknek Dubruzlou örökrészét minden haszonvételi jogával visszaadta, „...amiképpen az előmondott szerviensek avagy országunk nemesei ezt követelték.”⁶⁵ Világos tehát, hogy eme esztergomi gyűlésnek nem ez volt. egyedüli témája, hanem többek között ez is. A kongregációt nem congregacio nostra-nak, hanem a szerviensek kongregációjának nevezi az oklevél, s ebből arra következtethetünk, hogy a király nem vett rajta részt. Ha figyelembe vesszük, hogy az országban feudális anarchia dúlt, a bárók egyre nagyobb befolyásra tettek szert, s a királyi hatalom megosztott volt — V. István ifjabb királyként, ifjabb Béla Szlavónia hercegeként uralkodott, s a bárók egy része Istvánt támogatta IV. Bélával szemben —, akkor mindebből logikusnak látszik a következtetés: a serviens—nobilisek igyekeztek védekezni a bárókkal szemben úgy is, hogy követelték nemesi szabadságjogaik megerősítését. Az esztergomi gyűlés (communis congregatio) hangulatára jellemző a „követelték” (fuerat postulatam) kifejezés. A szerviensek ezen gyűlése nyilván nem tekinthető még rendi országgyűlésnek. De nem volt törvénytároló nap sem, még kevésbé királyi generalis congregatio (távol volt a király, a bárók, az egyház). Az 1267-es Aranybulla sem országgyűlési dekrétum. Még csak nem is az esztergomi gyűlés közvetlen produktuma. Valószínűleg csak a gyűlés után a király elé járulva kérték tőle és fiaitól, „hogy a Szent-István királytól rendelt és nyert szabadságban” őket megerősítsék. E dekrétumot a főurakkal való tanácskozás (királyi tanács) és azok helyeslése után adták ki.⁶⁶ „A törvény megerő-

⁶² PL. HORVÁTH Mihály: *i. m.* II. 75.: „Béla ... 1267-ben, de bizonytalan hova, országgyűlést hirdetett...”; TIMON: *i. m.* 189.: „Úgy látszik, maga a királyi hatalom erőt, támogatást kíván meríteni az évenként tartott országgyűlésekből a birtokaristokrácia visszaélései ellenében. Az 1231. évi decretum 2. cikke még csak a főpapokra nézve írja elő a megjelenési kötelezettséget a szegényebb nép érdekében, de már az 1267. évi decretum 8. cikke minden vármegyéből két-három nemes megjelenését kívánja, a kiknek jelenlétében a bárki által okozott károk- és jogsértésekért elégtételt adassék”; HOLUB: *i. m.* 114.: „...IV. Béla halála után... végbemegy a rendiség kialakulása, és megkezdődik a rendi alkotmány kifejlődése is.”

⁶³ BÓNIS György: *i. m.* 168—169.

⁶⁴ SZENTPÉTERY: 1546.

⁶⁵ NAGY Imre—PÁUR Iván—RÁTH Károly—VÉGHÉLY Dezső—STUMMER (—IPOLYI) Arnold: *Hazai Okmánytár* (I—VIII., Győr, ill. Bp., 1865—1891.; a továbbiakban: HO) VIII. 108—109. — Az annus regni alapján az oklevél 1267. október 14. előtt kelt.

⁶⁶ MARCZALI Henrik: *Magyarország története az Árpádok korában (1038—1301): A magyar nemzet története* (szerk.: SZILÁGYI Sándor) II., Bp., 1896., 528—529. között melléklet.

sítette az Aranybullából a nemesek számára legfontosabb cikkeket. Emellett elismerte a bárók előnyösebb helyzetét a király környezetében. A nemesség megyei szervezkedésének előrehaladására is fényt vet: a nemességnek kellett választania valószínűleg azt a két-három nemest minden megyéből, akiknek a székesfehérvári törvénynapokon meg kellett jelenniök, hogy jelenlétükben történjék elégtétel-adás a károk és sérelmek ügyében. A törvény a királyi politika ellentmondásosságát tükrözi: a báróknak tett kényszerű engedmények és a nemesekre való következetlen támaszkodás politikája volt ez.”⁶⁷

Összegezve: az 1267-es Aranybulla semmiképp sem országgyűlési dekrétum. Létrejöttének körülményei annyiban hasonlítanak az első Aranybulla kibocsátásának hátteréhez, hogy a szerviensek nyomására adták ki, de csak a gyűlés után, nem is törvénylátó napon, hanem petíciót nyújtva be a királynak. A dekrétum a királyi tanács beleegyezésével jött létre. Maga a gyűlés nem Fehérvárt zajlott le, hanem Esztergomnál. S végül: mind a két kongregáció, amelyet IV. Béla idejében tartottak, közvetlenül vagy közvetve a tatárjárás után kialakult helyzettel függ össze.

IV. Béla korára vonatkozóan még találkozunk két olyan oklevéllel, melyben említés történik generalis congregatio-ról. SZENTPÉTERY kritikai jegyzékének megállapítása szerint mindkét oklevél hamis. Az első egy 1241. szeptember 23-án keltezett kiváltságlevél, mely arról szól, hogy Bobonigh és István wodychai címéseket apjuk érdemeire való tekintettel a király kiveszi a bán bírói hatósága alól, felmenti őket a nyestadótól, birtokaikon megtiltja a báni kiszállást és congregatio generalis tartását stb.⁶⁸ (Az oklevél hamis voltát alátámasztja az a tény is, hogy egy ugyanezen a napon kelt valódi oklevél, valamint egy jóval későbbi időpontból való, 1256-os oklevél mit sem tud arról, hogy Bobonigh és István ki lenne véve a bán bírói hatósága alól.⁶⁹)

⁶⁷ MOLNÁR Erik—PAMLÉNYI Ervin—SZÉKELY György (szerk.): *Magyarország története*² I., Bp., Gondolat, 1967., 84—85. (a vonatkozó rész SZÉKELY György munkája).

⁶⁸ SZENTPÉTERY: 710. Az inkriminált szövegrész: „... ut nullus banus descendere vel congregationem generalem facere possit vel debeat in eorum possessionibus hereditariis.” (= SMÍČIKLAS: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* IV., Zagreb, 1906., 136.)

⁶⁹ SZENTPÉTERY: 709. és 1083. — Wodychan birtokjogát először Imre 1200. évi hamis oklevelével (= SZENTPÉTERY: 190.) akarta igazolni a korábban említett Babonig és István comes. A következő oklevelét szintén 1200 körülre teszi az irodalom, és valódinak fogadja el (= SZENTPÉTERY: 192.) azzal az indoklással, hogy Béla szlavón herceg kiküldöttei — mint oklevelében kétszer is hangsúlyozza — látták Imre király valódi aranypecsétetes oklevelét és ennek IV. Béla által szintén aranypecséttel megerősített változatát. A birtok 1210-ben a templomosok tulajdonában van a néhai István goriziai comes adománya alapján (vö. SZENTPÉTERY: 253.). Ezen István fiai: Babonig és István új adomány címén — a II. Andrásnak tulajdonított és 1218-ban kiadott hamis oklevél alapján — ismét visszakapják Wodichát (= SZENTPÉTERY: 351.). Ezt a hamis oklevelet fentebb, a II. András-kori állítólagos generalis congregatio cáfolatával kapcsolatban már tárgyaltuk. IV. Béla 1241. szeptember 23-án — mint láttuk — Imre király aranypecsétetes oklevelét Babonignak és Istvánnak kérésére megerősíti (= SZENTPÉTERY: 709.). Ugyanezen a napon kelt a hamisított megerősítés is, amely becsempészi a descensus és congregatio alóli felmentést (= SZENTPÉTERY: 710!). Erre utóbbi hamis oklevélről — mint említettük — nem tud IV. Bélának 1256. március 29-én kelt oklevele, amelyben Imre királynak általa is megerősített aranypecsétetes oklevelét Wodychanról, továbbá Bezdig és Mekuyán falvakról Bobonig és István kérésére újból megerősíti, s azok határát Imre oklevelé alapján leírja (= SZENTPÉTERY: 1083.). Béla szlavón herceg 1269-es oklevele szerint Bobonig fiait a Vodichanra vonatkozó oklevelek bemutatására utasította, s ezek alapján ítélezett (= THALLÓCZY Lajos—BARABÁS Samu: *A Blagay-család oklevéltára* [Monumenta Hungariae Historica I. osztály. Okmánytárak XXVIII.] Bp., Akadémia, 1897., 18—21.). A felsorolt oklevelek tehát két részre oszthatók: 1. Imre király 1200-ban kiadott valódi oklevelét IV. Béla 1241. szeptember 23-án megerősíti, majd újból 1256. március 29-én. 2. Az Imrének tulajdonított és 1200-ra datált hamis oklevelet követte a II. Andrásnak tulajdonított, 1218-ra datált hamis oklevél s végül a IV. Bélának tulajdonított és 1241. szeptember 23-ára datált hamis átirat. Béla szlavón herceg oklevele a valódiak, illetve ezek másolata alapján készült.

Az oklevél stílusán jó hamisítvány: ritmizált, nem dispondaicus, feltehetően korabeli.

A másik ilyen oklevél kelte 1254. augusztus 5.⁷⁰ Az előbbihez hasonlóan kiváltságokat erősít meg a szent István király által alapított székesfehérvári egyház nemes és úrbéres jobbággyai számára. A fehérvári egyház népei felett sem a király, sem a nádor, sem vár- vagy megyésispán, sem a szolgabírák (iudices nobilium!), általában egy bíró sem ítélkezhet, kivéven ha idegen és más jogállású népekkel van közös földjük, s ezek elosztása körül támad vita, vagy ha az ügy az egész megyét érinti. Felettük csak a prépost a káptalannal, a dékánok vagy ezek officálisai ítélkezhetnek. Az egyház jobbággyai és népei nem kötelesek élelmezni a nádor, alnádor generális kongregációját, a megyésispánok egyedül vagy másokkal közösen tartott kongregációját, senki sem gyakorolhat descensust fölöttük, és ezen a címen nem adóztathatók. Ez az oklevél kifogástalan ritmikájúnak látszik, tehát a hamisítás még a 13. században történhetett; az alnádor említése az utolsó három évtizedre utal.⁷¹ Nem véletlen, hogy a két hamis oklevél tartalmilag is azonos típusú: kiváltságokat erősít meg, meghatározott igazságszolgáltató hatalom alól mentesít, és tiltakozik olyan generalis congregatio tartása ellen, mely birtokaikat érintené. Mindenesetre mindkét oklevél jelzi, hogy a hamisítás ideje olyan korra esett, amikor az ilyenféle gyűlések elszaporodtak, és terheiket — bevett szokás szerint — a lakosságra hárították.

V. István ifjabb király — közvetlenül az apja ellen vívott első fegyveres harc (1262) után — maga is tartott generalis congregatio-t. Az 1263-ban rendezett gyűlés kapcsán kiadott oklevelét⁷² IV. László írta át és erősítette meg 1272. november 27-én.⁷³ „István, Isten kegyelméből Magyarország ifjabb királya, erdélyi herceg, a kunok ura...”⁷⁴ kongregációt hirdetett és tartott, amelyen Borsod, Újvár, Zemplén, Heves és Gömör megyék nemesei és egyéb, mindenféle állapotú lakosai Marcellus fiait, Miklóst és Jánost nyilvánosan törvénybe idézték, lopás bűnével bevádolták, és a bűnt rájuk bizonyították. A nevezettek magukat bűnösnek tudva titokban elszöktek; birtokaik és más javaik a koronára háramlottak, ezért az ifjabb király Bulch nevű földjüknek kétharmadát szerviensének, Marcus fia Marcusnak adományozta, egyharmad részét pedig Ponith miskolci ispánra, a nevezett tolvajok ellenfelére ruházta. Marcus a maga földjét az ifjabb király tudtával eladta Ponith ispánnak, aki vételárként öelötte kifizetett 40 márka ezüstöt.⁷⁵ Ponith kérésére azután IV. László az általa bemutatott oklevelet átíratta és megerősítette.⁷⁶ Hogy a gyűlés hol zajlott

⁷⁰ SZENTPÉTERY: 1012.

⁷¹ ENDLICHER: *i. m.* 484—487. — Az alnádor a 13. század elején vagy kétes hitelű oklevelekben fordul elő, vagy a nádor ad hoc ügyekben eljáró személyes képviselőjét jelöli. V. István uralkodásának legvégétől (1272. július 17. = SZENTPÉTERY 2219. = WENZEL: *AÚO* VIII. 394.) szórványosan újra felbukkan a familiárisi helyettesek széles körben terjedő divatjának megfelelően.

⁷² SZENTPÉTERY: 1808.

⁷³ *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* II. kötet 2—3. füzet, SZENTPÉTERY Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette BORSÁ Iván, Bp., Akadémia, 1961. (a továbbiakban: BORSÁ; a hivatkozások nem az oldalakra, hanem az oklevelek sorszámaira vonatkoznak), 2328.

⁷⁴ „A rex iunior cízzel egyidőben, azzal együtt tűnik fel a dominus Cumanorum cím, mely előtt a korábbi dux Transsilvanus is megmarad. 1262 vége óta ugyanis az ifjabb király teljes címe: iunior rex Hungariae, dux Transsilvanus, dominus Cumanorum” — írja SZENTPÉTERY Imre: *V. István ifjabbkirálysága*, Századok 55 (1921) 82.

⁷⁵ *HO* VIII. 93—94. — Bulch = Bócs (Abaúj, ill. Borsod megye), vö. GYÖRFFY György: *i. m.* 71. és 763.

⁷⁶ BORSÁ: 2328. = *HO* VIII. 148—149. — A Miskolc-nembeli Pál fia Ponith (Panyit) bánra I. KARÁCSONYI János: *i. m.* II. 366—367.

le és az évnek melyik időszakában, arra nincsen adatunk. De van két, egymással tartalmilag szorosan összefüggő oklevelünk, melyekből együttesen megállapítható, hogy 1263. augusztus 24-én István Várkonyban⁷⁷ birtokügyekkel foglalkozott.⁷⁸ Talán itt és ekkortájt tartott V. István generalis congregatio-t.

A gyűlést tehát valószínűleg az említett öt megye számára hirdette meg István. Meghívták a panaszosokat, a tanúkat, s a bűnösöket is nyilvánosan idézték a törvény elé, hogy felettük ítéelkezzenek, illetve bűneik következtében elvesztett birtokaik sorsáról intézkedjenek. Úgy tűnik, e kongregáció célja kifejezetten az igazságszolgáltatás, természetesen a vele járó birtokjogi konzekvenciák érvényesítésével együtt.

Ugyancsak igazságszolgáltató jellegű kongregációt tartott V. István egy 1270-ben kelt oklevele szerint Vasváron.⁷⁹ A gyűlést „... egész Magyarország kormányának az Úr akaratóból való elnyerése után...” hívta össze, amikor — mint mondja — „... bejártuk országunk bizonyos részeit, más részekre pedig a királyi jogok felújítása végett bírákat küldtünk ki...”; eközben Vasvárra érkezett; itt a környékbeli köznemesekkel, várjobbágyokkal, várnépekkel és más lakosokkal tartott gyűlésen (in congregacione) Vasvár Temerd falubeli népei elébe járultak, panaszt tettek Péter mester, Henrik bán jegyzője ellen, aki földjük kb. két ekealjnyi részét az ő súlyos kárukra elfoglalva tartotta, és kérték, hogy a földet visszavéve nekik igazságot szolgáltasson.⁸⁰ A gyűlés ítélekező descensus-jellege szembe tünő!

Szintén részleges generalis congregatio-t tartott V. István 1271-ben Hayouholmon és Hevesen.⁸¹ E gyűlésről mondja LADÁNYI: „... úgy látszik, hogy István, mint a királyság törvényes hatalmát, úgy a nemesség jogait is védte a főurak ellen; vagyis az alkotmányos szabadságnak nem volt oly ellensége, mint némely elődei. Ezt lehet következtetni abból is, hogy nem idegenkedett a nemesség tömeges gyűlésétől. Van neki egy adománylevele (1271-ből), melyben az egri egyháznak elődei által adományozott szabadalmakat erősíti meg. Ezen adománylevelével bevezetésében van valami olyan, a mi idevonatkozólag, imént tett állításunkat igazolja.”⁸² Miről szól eme adománylevel, amelyből LADÁNYI ilyen következtetéseket vonhatott le? A király az oklevélben közli, hogy a Dunától kelet felé lakó összes nemesek számára Hajóhalmon⁸³ és Hevesben gyűlést (conuocacionem et congregacionem) tartott, hogy az

⁷⁷ Mind a Borsod, mind a Heves megyei Várkony megfelelő színhely a tolvaj Marcellus-fiakat elítélő részleges gyűlés számára, ha tekintetbe vesszük az oklevélben felsorolt megyéket.

⁷⁸ SZENTPÉTERY: 1802—1803. Az első év nélkül, aug. 24-én kelt Várkonyban, a másik 1263-as dátumot visel közelebbi időpont és hely megjelölése nélkül. Mivel mindkettő az Abaúj megyei (később hevesi) Domszóló falu Compolt (Cumpolth) ispán javára történt adományozásáról szól, a dátumegyeztetés jogosult.

⁷⁹ SZENTPÉTERY: 2048.

⁸⁰ WENZEL: *AÚO* VIII. 301. — Temerd = Tömörd (Vas megye). — Henrik bán a Héder-nembeli Kőszegi Henrik.

⁸¹ SZENTPÉTERY: 2124.

⁸² LADÁNYI: *i. m.* 111. (kiemelés tőlem: S. Kiss).

⁸³ CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (I—III. = TELEKI József: Hunyadiak kora Magyarországon VI—VIII., Bp., Akadémia, 1890—1897.)* I. 99. hozza Nógrád megye délkeleti részében Héhalom községet 1385-ös első előfordulással. MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmondkori Oklevéltár* II. 1., Bp., Akadémia, 1956., 193—194. old. (1625. sz.) Heywholom és Hewhalom néven említi. A jelen oklevélben szereplő Hayouholm községgel való azonosíthatósága azonban nem evidens. Az oklevél keltét PAULER Gyula (*A magyar nemzet története az Arpád-házi királyok alatt*² II., Bp., 1899., 543.) szeptember közepére teszi, magát a gyűlést pedig szeptember 8. tájára (uo. 299.). A közelebbi meghatározáshoz fogódzól kínálkozik az „uralkodásunk második évében” keltezés. V. István koronázása feltétlenül 1270. május 13-a utánra esett. Ugyanis e napon atyja, a néhai Béla király lelki üdvéért tesz adományt az esztergomi káptalan javára (= SZENTPÉTERY:

ország állapotát megreformálják (pro statu regni nostri reformando),⁸⁴ de úgy, hogy a szent elődei által magukévá tett dicséretes szokást és a jogrendet megőrizték (iuris ordine tamen obseruato cum consuetudine laudabili a sanctis progenitoribus nostris approbata). Az ünnepélyes gyűlés nyolcadnapján, amikor teljes hévvel és hatékonysággal kinek-kinek igazságot szolgáltatottak, Lambertus egri püspök a király és az összes országlakók elé járulva (surgens et stans in nostri presencia et omnium regnicolarum) elmondotta, hogy az egri egyház valamennyinél több szabadságjogot és birtokot nyert a magyar királyoktól, mivel e püspökség volt a királyfiak nevelője és tanítója. De a szent királyok privilégiumait a tatárok széthordták, ill. elégették. Elődje, Cletus IV. Bélával együtt menekült Dalmáciába, s három évig mellette tartózkodott. Amikor visszatért, a király a lehetőségekhez képest igyekezett a megsemmisült privilégiumokat megújítani. Az egri egyház sem maradt ki ebből.⁸⁵ Ámde Cletus püspök halála után Sabinus fia Samuel, a püspökség egyik kondicionáriusa elégette IV. Béla renovációit. Ezért megfosztották nemességétől, melyet Cletustól nyert, és hűtlenség bűne miatt szolgaságba taszították, mire Oroszországba szökött. Lambertus püspök mindezek alapján kéri V. Istvántól mint valamennyi püspöki egyház főkegyuratól az egri egyház ősi kiváltságainak megújítását. „...A kongregációnkon velünk együtt ülésező összes nemesek egyetértésével (de consensu omnium nobilium nobiscum in nostra congregatione assidencium) elhatároztuk, hogy válasszanak ki 25 idősebb nemest az egri egyházmegyéből, akik megérintve az éltető kereszt fáját, eskü terhe mellett az egri egyház összes kiváltságait velünk közölgék, s a közölteket kiváltságlevél formájába foglaltatjuk a dolgok örök emlékezetére.”⁸⁶

1919.), de nem utal saját koronázására. Viszont 1270. július 30-án a koronázási szertartásban való részvételért adja a káptalannak az Esztergom megyei Epel falut (= SZENTPÉTERY: 1950.), amiről az epeliek már jóval július 26. előtt tudomást szereztek (vö. SZENTPÉTERY: 1941.). V. István megkoronázása tehát a két időpont (május 13. és július 26.) közé esett. Hasonló eredményre jutunk az oklevelek annus regni-je változásának vizsgálata révén. 1271. május 11-én még uralkodása első évét számítja (vö. SZENTPÉTERY: 2085.). 1271. június 26-án kibocsátott okleveleiben már uralkodása második esztendejét számítja (= SZENTPÉTERY: 2091—2092.). A nyert időközön belül V. István 1270. május 21-én és 24-én kelt Székesfehérvárott oklevelet (= SZENTPÉTERY: 1921., 1922.). Koronázása tehát az idő tájt mehetett végbe. Minthogy a hajóhalmi gyűléssel kapcsolatos oklevél 1271-ben, de uralkodása második évében kelt, a terminus post quem 1271. május utolsó harmada. Talán megkockáztatható az a feltevés, hogy a hajóhalmi gyűlés is május végén volt, s részét képezte az Ottokár elleni hadjáratra való toborzásnak. Innen a Dudvághoz, majd a pozsonyi táborba való vonulása beilleszthető V. István itinerariumába. Még egy esetleges időpont lehetséges: mivel november elején Budán találjuk (vö. SZENTPÉTERY: 2115.), elképzelhető, hogy utána tartotta a hajóhalmi gyűlést.

⁸⁴ A „reformatio regni” először II. András uralkodása alatt vetődik fel átfogó programként, feltehetőleg nem elszigetelten a „reformatio tam in capite, quam in membris” jelszótól, melyet III. Ince tűzött a IV. lateráni zsinat (1215) elé, vö. ERDÉLYI László: *Praktikus magyar történelem*, Szeged, 1931., 36—37., aki azonban a zsinati jelszót nem András reformatórával, hanem az arra reakcióként jelentkező 1222-es Aranybullával köti össze.

⁸⁵ Vö. pl. SZENTPÉTERY 1267.

⁸⁶ ENDLICHER: *i. m.* 529—534. (A teljes oklevélszöveg nincs kiadva.) — A választott nemesek előkelők. Cletus egri püspökként szerepel a királyi oklevelek méltóságnévsoraiban 1224-től (vö.: SZENTPÉTERY: 410.) 1245. december 12-ig (vö.: uo. 823.). Utóda, a Hont-Pázmán-nembeli Lampert 1247. június 2-án szerepel először IV. Béla oklevelében egri püspökként (uo. 853. De már 1246-ban püspökének nevezi az egri káptalan egy közelebről nem datált biznyságlevéleiben = WENZEL: *AÚO VII.* 213.). Ebből következik, hogy a Lampert püspök által panaszolt Sámuel-féle oklevél-égetés 1245. december 12. után és 1271 előtt történhetett csak. Mivel Sámuel IV. Béla renovációit semmisítette meg, ezeket közül az 1261. szeptember 9-iről (= SZENTPÉTERY: 1267.) tudunk, s ez csak a tatárok által elégetett oklevelek pótlásáról szól, továbbá mivel nem valószínű, hogy a püspökség hosszú ideig hagyta volna birtokait és jövedelmeit teljes jogbizonytalanságban, a merénylet fel-

Mi jellemző erre a gyűlésre?

1. Összehívott, részleges, egy meghatározott terület számára tartott gyűlés volt.

2. Az összes nemeseknek, más kifejezéssel az „összes országlakók” számára tartották.

3. A kitűzött program: az ország állapotának megreformálása és igazságszolgáltatás.

4. Az egri egyház ügyében az összes nemesek egyetértésével hozták azt a határozatot, hogy huszonöt idősebb nemest kell kiválasztani, akik eskü terhe mellett közöljék az egri egyház kiváltságait.

Itt találkozunk tehát az első olyan királyi kongregációval, ahol a királyi tanács nincs említve, csak az összes nemesek egyetértésre történik hivatkozás. A központi hatalom széthullása, a feudális széttagolódás rohamos kibontakozása, ugyanakkor a királynak a köznemességre való felemás támaszkodása a jellemző a hajdalmi gyűlés korára. Lényegében ennek az állapotnak az árnyékát már előrevetítette az 1267-es Aranybulla s az azt megelőző esztergomi szerviensi-gyűlés is. Az adott körülmények közepette az ország állapota megreformálásának s a köznemességre való támaszkodásnak az igénye természetes volt. Nem a király „alkotmányos hajlamairól” van itt szó tehát, hanem a fennálló viszonyok által kikényszerített, a maga korlátai között is szükségszerű lépésről. IV. Béla halála után — úgy látszik — több hasonló kongregációt is tartott V. István. Mindenesetre még egy ilyen típusú gyűléséről tudunk. Ennek emlékét az ifjabb Erzsébet királynénak, Kun László nejének egy 1276-os oklevele őrítze meg számunkra.⁸⁷ Ebből az oklevélből arról értesülünk, hogy Moys nádor halála után fiától, Moys mestertől IV. Béla felesége, Mária királyné öt Tolna megyei falut jogalap nélkül elvett. IV. Béla és Mária halála után „in communi congregatione et conuentione omnium Nobilium et Procerum Regni” V. István és neje, az idősebbik Erzsébet királyné jóváhagyásával „ordinatum et stabilitum fuerat, vt possessiones quorumlibet Nobilium indebite alienatae redderentur et restituerentur omni iure”, ezért az idősebb Erzsébet kancellárjára, Fülöp váci püspökre bízta a vitás Tolna megyei falvak ügyének kivizsgálását, s az ő előterjesztésére Moys mester visszakapta birtokait, amiről idősebb Erzsébet privilégiumot is kiállított.⁸⁸ Ezt a privilégiumot erősíti meg Kun László neje, ifjabb Erzsébet királyné a maga oklevelével, amely ugyancsak Fülöp váci püspök, királynéi kancellár kezéből kelt. Az 1276-os

tehetően 1261—1271 közé esett, vagyis jócskán Lampert püspöksége idejére, bármennyire is igyekszik a főpap a „mortuo Cleto episcopo” (ENDLICHER: *i. m.* 530.) időpont-megjelöléssel fátylat borítani saját felelősségére.

⁸⁷ FEJÉR: *CD V. 2.*, 372—374.

⁸⁸ Idősebb Erzsébet királyné ezen privilégiuma csak menyének most tárgyalt, 1276-os átiratából ismeretes. Fennmaradt ugyan idősebb Erzsébetnek egy 1272. évi hasonló tárgyú oklevele, amelyel Moys nádor soproni ispán, a kunok bírja kérésére az anyósa, Mária által tőle elvett öt falut Fülöp váci püspök vizsgálata alapján néki visszaadja (= FEJÉR *CD V. 1.*, 237—238. = *V. 2.*, 58—60.), ez azonban semmiképp sem lehetett az az oklevél, amelyet ifjabb Erzsébet átiratában a communis congregatio határozatára, melyet a király és a királyné elfogadott, továbbá említi Moys bulgáriai érdemeit (ez az átirásból kimaradt), végül: a falvak itt Tolna és Somogy megyék területén fekszenek (az átirásban: valamennyi Tolnában). A felsorolt falvak nevének helyesírása sem azonos, bár ez a későbbi másolatok hibája is lehet. A generális kongregációt IV. Béla és Mária halála után tartották. Ez a kongregáció semmiképp sem eshetett egybe V. István és felesége koronázásával és koronázási esküjével, mert e koronázáson Laszkarisz Mária anyakirályné még részt vett, és csak 1270 július—augusztusában hunyt el (vö. PAULER *i. m.* II. 281—282. és HÓMAN Bálint—SZEKFÜ Gyula: *Magyar történet*³ I., Bp., 1935., 583.).

megegerősítő oklevélből tehát világosan kitűnik, hogy V. Istvánnak egy olyan generális kongregációjáról van szó, amelyen — legalábbis elvileg — részt vettek az ország főurai és nemesei, s ahol egyes nemesek jogtalanul elidegenített földjeinek visszaadására hoztak általános rendelkezést. E kongregáció időpontjának közelebbi meghatározására egyelőre nincs támpontunk. Arra sincs adatunk, hogy V. István rövid uralkodása alatt hány ilyen gyűlést tartott. Mindenesetre Kun László többször utal boldog emlékezetű atyjának kongregációjára — talán erre, talán a hajóhalmira, esetleg másokra.

III.

V. István rövid uralkodása és halála után 1272-ben a még gyermek IV. Lászlót koronázták királlyá.⁸⁹ A már II. András korában megkezdődött és IV. Béla, V. István korában egyre fokozódó anarchia IV. László uralkodása alatt teljessé vált. A polgári történetírás az erre az időre kialakult állapotokért az anyakirálynét, Erzsébetet, a gyermekkirály neveltetését, környezetét tette felelőssé.⁹⁰ Ezzel szemben ELEKES Lajos a László-korabeli állapotok feltárása kapcsán a valós helyzetet így festi meg: „Béla unokája, IV. (»Kun«) László idején a feudális pártharcok s nyomukban az anarchia szélső formái — fegyveres összetűzések, dúlások és fosztogatások — megszokottakká váltak. A központi hatalom nem sokat tett, nem is tehetett, ezek megszüntetése, illetőleg korlátozása érdekében.”⁹¹ Számunkra úgy tűnik, hogy a feudális anarchia ilyen méretű kibontakozása és a gyakori generalis congregatio-k között — e korszakban — szoros összefüggés van.

Egyes polgári történetírók felfigyelve magára a tényre, olyan elbeszélő forrásokból is, oklevelekből is, melyekben nincs utalás generalis congregatio-ra, „országgyűlések” tartására következtettek. Mindenekelőtt meg kell említenünk GYÁRFÁS Istvánt, aki a *Chronicon Leobiense*-re hivatkozva a következőket írja: „... 1273-dik évben Erzsébet királyné hű magyarjait és kunjait országgyűlésre hívta egybe, melynek határozata folytán Február közepén magyar és kun hadak Styriát és Karinthiát egy hónap alatt két ízben is megrohanták, mindent pusztítottak, sokakat megöltek, s húszezer fogollyal tértek vissza...”⁹² A krónika azonban az említett helyen egyáltalán nem beszél országgyűlésről, hanem csak régenstanácsról, ti. Erzsébetnek és a bárók-

⁸⁹ KÁLLAY Ubul: *Kutatások IV. László korára*, Századok 40 (1906) 49.: „IV. László királyt — írja — 1272-ben, még pedig szeptember első napjaiban koronázták meg. Ez iránt kétség fen nem foroghat, jóllehet PODHRADČKY Szent István ünnepére, vagyis aug. 20-ra teszi is a koronázást. Az újabb írók közül KNAUZ szeptember harmadik napját tartja valószínűnek, SZABÓ Károly és PAULER Gyula határozott napot nem mondanak; bár SZABÓ szept. 1-től számítja László uralkodása éveit. KARÁCSONYI szeptember elsejét fogadja el, de nézetét bővebben meg nem okolja.” KÁLLAY határozottan állítja, hogy „Lászlót 1272. szept. 1-én koronázták meg Székesfehérvárt, a Nagyboldogasszony templomában”. (Uo. 50.) Szeptember 3-ra teszi SZENTPÉTERY Imre: *Oklevéltani naptár*, Akadémia, 1912., 28. BORSA is ezt fogadja el, de megjegyzi, hogy 1273-ban (egy oklevél kivételével) már „augusztus vége óta a II. uralkodási évet jegyzik”. (BORSA: 2403.)

⁹⁰ „Lászlót pedig sem nevelése, sem véralkata nem tették alkalmassá arra, hogy alkotmányos uralkodó... legyen” — írta pl. MARCZALI a millenáris történetben (II. 568.). „A gyermek-király helyett anyja, a hatalomvágyó és könnyelmű Kun Erzsébet kormányzott, s így semmi sem állt útjában az urak hatalmi törekvéseinek.” (HOLUB: *i. m.* 115.) „IV. László uralkodását óriás mérvű zavarok töltik ki... Ezen zavarok oka részint a király anyja, a kun Erzsébet, részint maga a fiatal király volt.” (LADÁNYI: *i. m.* I. 113.)

⁹¹ ELEKES: *i. m.* 101.

⁹² GYÁRFÁS István: *A jász-kunok története* II., Kecskemét, 1873., 318—319.

nak a tanácskozásáról, amelyet a kunokkal együtt folytattak.⁹³ Tömeges országgyűlésen kiállított oklevélként kezeli SZABÓ Károly⁹⁴ a Dénes nádor által 1274. augusztus 19-én a tihanyi apátság részére kiállított oklevelet, amelyben az apátságot a régi magyar királyoktól nyert összes jószágaiba visszahelyezi.⁹⁵ A hivatkozott oklevélben azonban nincsen szó generalis congregatio-ról, csak birtokfelülvizsgálatról s arról, hogy a törvényes vizsgálat után a király nevében és saját bírói hatalmánál fogva átírja és megerősíti szent László privilégiumát a tihanyi apátság számára. SZABÓ említést tesz még egy „országgyűlésről”, amelyet 1275-ben szent István napján tartottak volna Székesfehérvárott.⁹⁶ Ám azokban az oklevelekben, amelyekre hivatkozik, nem esik szó generalis congregatio-ról.

A IV. László által tartott első generalis congregatio valószínű időpontja 1276 június, helye Buda. Hogy ebben az évben volt „országgyűlés”, ezt KÉRÉSZY is vallja,⁹⁷ de bizonyítéka, melyre állítását alapozza, éppen nem erre a gyűlésre bizonyíték, hanem egy V. István korában tartott communis congregatio-ra. Ezt az oklevelet⁹⁸ — mint fentebb már tárgyaltuk — Kun László neje, Erzsébet adta ki, és dátuma tényleg 1276. De az oklevél Erzsébet apósának, V. Istvánnak és anyósának, Erzsébetnek közös kongregációjáról beszél. Nem ad segítséget számunkra HOLUBnak ama megállapítása sem, hogy „1276-tól kezdve szólnak fennmaradt emlékeink ilyen országos gyűlésekről...”,⁹⁹ mert nem nevezi meg forrásait. Az alábbiakban a szerintünk 1276 júniusában tartott budai generális kongregációt két olyan oklevéllel kívánjuk bizonyítani, amelyekről egyelőre csak annyit tudunk, hogy Kun László adta ki őket Budán.

Az egyik oklevél kelte: „Datum Bude in dominica proxima ante festum sancti Johannis baptiste.”¹⁰⁰ Az oklevél arról ad hírt, hogy „in communi congregacione

⁹³ Vö. GOMBOS, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungaricae* I., Bp., 1937., 275. — Ellenben van tudomásunk pl. nádori gyűlésről 1273-ból, amelyet Dénes nádor tartott Zala megyében. Oklevélünk szövegéből — mely e gyűlésről tudósít bennünket — világosan kitűnik, hogy nem királyi generális kongregációról van szó, hanem nádoriról. Dénes nádor oklicsi ispán, a kunok bírja László utasítására és az egész ország báróinak tanácsára járt el a gonosztevők elítélése ügyében, s végül Zala megyében a kongregáció gyűlésén (in congregationis collegio), ahol az összes nemesek, várjobbágyok, egyházi jobbágyok és mások összejöttek, az összes nemesek és más igen számos jelenlevők Jurk fiait, Kondakurt és Tamást azzal vádolták, hogy tolvajok, latrok és minden tekintetben gonosztevők. A bevádoltak sem az első, sem a második, sem a harmadik, sőt egyik gyűlésre sem mentek el, ezért fej- és jószágvesztésre ítélték őket (= FEJÉR: CD V. 2., 136—137.). A király és a bárók utasítása (melyre az oklevél bevezetése utal) nyilván nem azt engedélyezi a nádornak, hogy kongregációt tartson — hiszen ez joga és kötelessége —, hanem e gyűlések buzgóbb megtartására és határozottabb fellépésre serkenti a közrend helyreállítása érdekében. Erre mutat az a tény is, hogy az országjárás vége felé („tandem”) került sor Zala megyére, ahol legalább három — ha nem több kongregációt tartott ez idő tájt. Mint HOLUB József írja (*Zala megye története a középkorban* I., *A megyei és egyházi közigazgatás története*, Pécs, 1929., 171.), az elítéltek birtokai az ország szokása szerint a nádor kezére jutottak, s mivel rokonaik nem váltották meg, Dénes nádor Hahót mesternek adta el azokat. „Valószínű, hogy ezt a nádori közgyűlést — írja tovább — Mándon tartották, mert ez idő tájt itt kelt egy év nélküli beiktató parancsa a nádornak a zalai konventhez” (uo.). A nádori közgyűlés (congregatio generalis) a 13. század második felétől kezdve „a vidéki bírások legfontosabb intézménye volt.” (ECKHART Ferenc—BÓNIS György—DEGRÉ Alajos: *Magyar állam és jogtörténet* I. [egyetemi jegyzet, szerk.: ECKHART Ferenc], Bp., Tankönyvkiadó, 1951., 76.)

⁹⁴ SZABÓ Károly: *Kun László, 1272—1290.* (Magyar Történeti Életrajzok [szerk.: SZILÁGYI Sándor]), Bp., 1886., 26.

⁹⁵ WENZEL: *ÁÜO* IX. 85—86. Csak kivonatban közli FEJÉR: CD VII. 2., 30.

⁹⁶ SZABÓ: *i. m.* 33.

⁹⁷ KÉRÉSZY: *i. m.* 65.

⁹⁸ FEJÉR: CD V. 2., 372—374.

⁹⁹ HOLUB: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata* I. 117.

¹⁰⁰ BORSA: 3225. = WENZEL: *ÁÜO* IX. 353.

Baronum et Nobilium Regni nostri, nobis cum eisdem Baronibus sedentibus” Csapó fia András királyi fegyvernökispán panaszt emelt Hebegő (Balbus) Henrik fiai Jakab és Vitalus ellen, akik elpusztították Paah nevű birtokát, az állatállományt és más ingóságokat elrabolták, megölték hét jobbágyát, s többeket megsebesítettek. A panaszt számos báró és köznemes alátámasztotta tanúvallomásaival a kongregáció színe előtt, melyről a Henrik fiai távol maradtak. Ezért a kongregáció és a király úgy döntött, hogy valamennyi birtokukat elkobozza, és kárpótlásul Andrásnak ítéli.¹⁰¹ Ezen oklevél csak IV. Lászlónak 1283. szeptember 10-én kelt átiratában maradt fenn, amely hozzáfűzi, hogy a nevezett gonosztevők több idézésre sem álltak törvény elé; Dénes nádor és Gergely somogyi ispán is eljárt ügyükben, s e tárgyban kiállított okleveleik szintén a király előtt feküdtek; miután a nevezett gonosztevőket utolérte megérdemelt végzetük, Nádasdi Csapó fia András újból előterjesztett kérelmére az uralkodó itt átirát korábbi ítéletlevelét érvényre emeli, s erről kiállítja kettős pecsétjével megerősített oklevelét.¹⁰² Az átiró oklevél alapján WENZEL az eredeti ítéletlevelet is 1283-ra datálja. Így sorolja be az időrendbe BORSA is, de megjegyzi: „Valószínű azonban, hogy az oklevél néhány évvel előbb kelt, mert az átiró oklevél arról tesz említést, hogy a bűnösök többszöri idézés ellenére sem jelentek meg. Ha a jelen ítélet és az átirás között többszöri idézés zajlott le, úgy a két oklevél kelte¹⁰³ között feltétlenül több időnek kellett elmúlnia, mint három hónapnak.”¹⁰⁴ Az alábbiakban látni fogjuk, hogy BORSA megjegyzése messzemenően megalapozott.

A másik oklevél — BORSA szerint — „Datum Bude, ... proxima ante festum Nativitatis beati [Jo]hannis baptiste anno M^cC[C^o] octuagesimo s[ex]to”, amit „1[28]6. jún. 24. előtt”-i keletként old fel.¹⁰⁵ Amint látjuk, az oklevél datálása két helyen is hiányos. Kezdjük az évszámmal, melynek hiányzó két középső jegye közül az első nem okoz problémát, hiszen csak az 1200-as évekről lehet szó. A tízesek közül csak a 7 és a 8 jöhet számításba. BORSA 1286 mellett dönt az oklevélben előforduló communis congregatio miatt. Valóban, 1286 június végén, július elején tart gyűlést IV. László, de nem Budán, hanem a Rákoson, s ezt a fennmaradt oklevelek generalis congregatio-nak nevezik.¹⁰⁶ A communis congregatio elnevezés döntően a korai gyűlésekre jellemző — pl. az V. István-korabeliekre.

A dátum másik hiányzó része a Keresztelő szent János ünnepe előtti, „legközelebbi” jelzővel ellátott nap pontos megjelölése. Megvizsgáltuk a Festetich-levéltárból az Országos Levéltárba került oklevél eredetijét,¹⁰⁷ és a keltezés elejét így olvastuk: „Datum Bude, in dominica proxima ante festum” stb. Amennyiben tehát oklevelünk 1276-ban kelt, kiadásának pontos dátuma június 21. Érvelésünket — úgy véljük — perdöntő bizonyítékkal tudjuk alátámasztani. Ehhez azonban előbb röviden ismertetnünk kell az oklevél tartalmát. E szerint „in communi congregatione baronum et nobilium regni nostri nobis cum eisdem baronibus sedentibus” Csapó fia András királyi fegyvernökispán felpanaszolta, hogy Omodé fia Omodé comes az ő Monoroud és Zelche nevű falvait teljességgel feldúlta és kifosztotta. Panaszát számos báró és nemes tanúvallomása igazolta. Ezért kárpótlásul Omodeus ispán Gogan nevű

¹⁰¹ Nádasdi Csapó Andrásra lásd a Gersei Pethő-család nemzedékrendjét (KARÁCSONYI János: *i. m.* II. 390—391.). Paah = Páhok (Alsó- és Felső-), Keszthely mellett, egykor a zalai vár földje Zala megyében, ma Veszprém megye (vö. CSÁNKI: *i. m.* III. 90—91.).

¹⁰² BORSA: 3262. = WENZEL *AÚO IX.* 354—355.

¹⁰³ (1283.) június 20., ill. 1283. szeptember 10.

¹⁰⁴ BORSA: 3225.

¹⁰⁵ BORSA: 3407., az eddig kiadatlan oklevél szövegének közlésével együtt.

¹⁰⁶ Vö. BORSA: 3411., 3413., 3414.

¹⁰⁷ OL DI 91 127.

faluját Andrásnak ítélték.¹⁰⁸ Az eddig elmondottakból is világos, hogy tárgyalt két oklevelünk szorosan összefügg egymással. Összeköti őket a megadományozott panaszos személyének azonossága: mindkét esetben Csapó fia András fegyvernökispán a kedvezményezett. Az ügymenet is teljesen, szó szerint azonos (András előadja panaszát a communis congregatio-n, sok báró és nemes tanúvallomása alátámasztja panaszának jogosultságát, birtokai feldúlásáért kárpótlásul megkapja ellenfelei elkobzott birtokát). Nézetünk szerint mindkét oklevél ugyanazon a napon kelt: 1276. június 21-én, vasárnap és Budán, mégpedig annak folyományaként, hogy Csapó fia András a communis congregatio valamelyik ülésén szóhoz jutva egy füst alatt több ellenfelen is elégtételt vett magának. Ezek közül a Hebegő Henrik fiai ettől a hatalmaskodástól eltekintve ismeretlenek. Annál nevezetesebb személyiség a Gutkeled-nembeli Amadé fia Amadé, a felsőlendvai Bánfi-ág alapítója.¹⁰⁹ Kun László uralma elején vasvári ispán, s ezt a tisztséget 1273 tavaszáig tölti be. Az oklevelekből kitűnik, hogy rokonával, a szintén Gutkeled-nembeli Joachim bánnal, a nagy hatalmú tárnokmesterrel együtt 1273 áprilisában, de legkésőbb május elején megbukik.¹¹⁰ Joachim mellözése nem sokáig tartott: június 2-án már ismét tárnokmester,¹¹¹ s tisztségét — úgy tűnik, folyamatosan — egészen 1274. szeptember végéig betölti; szeptember 30-án már lázadónak nevezik, és a Monoszló-nembeli Egyed a tárnokmester.¹¹² Csak 1275. június 4. és június 17. között veszi vissza Egyedtől régi hivatalát.¹¹³ Amadé viszont csak 1275. július 27. után kapta vissza ispánságát.¹¹⁴ Hivatalát megint Joachimmal együtt vesztette el, mikor is Csák Máté lett a tárnokmester, Herrandus pedig a vasvári ispán. Ez utóbbiak szerepelnek 1275. december 4., illetve 10-től kezdve.¹¹⁵ December 10-én kapja meg Amadé — mintegy „végkielégítésként” — Lindva várát a hozzá tartozó felsőlendvai uradalommal együtt Vas megyében.¹¹⁶ Időrendben tehát ez utánra, 1276. június 21-re helyezzük azt a hiányosan datált ítéletlevelet, mellyel IV. László elvette Gógánfát Amadétól, és Csapó fia András királyi fegyvernökispánnak adományozta. Álláspontunkat alátámaszthatjuk még egy kis adalékkal: az

¹⁰⁸ Monoroud: Monyorósd, Őrimagyarosd (Vas megye) Csákánytól délre, vö. CsÁNKI: *i. m.* II. 777.; Zelche = Szölce, Szöce (Vas megye) Körmentől délre, vö. *uo.* 801.; Gogan = Gógánfalva, Gógánfa Sümegtől északnyugatra (ma Veszprém megye), vö. *uo.* III. 56.

¹⁰⁹ Vö. KARÁCSONYI János: *i. m.* II. 37—38. és a 33. old. táblázata; WERTNER Mór: *Az Árpád-kori megyei tiszviselők*, Történelmi Tár 1898., 121.

¹¹⁰ Utoljára 1273. március 30-án említi őket együtt hivatalukban királyi oklevél (= BORSA: 2357.). Egy — Mois mester javára — 1273. május 12-én kiállított oklevélben (= BORSA: 2362.) Amadé helyett már a Monoszló-nembeli Gergely, a rehabilitált Egyed mester fivére szerepel vasvári ispánként, Joachim helyett pedig tárnokmesterként a Rátót-nembeli István. — Kun László 1273. május 28-án megerősíti V. Istvánnak egy 1271. augusztus 9-i kiváltságlevelét (= SZENTPÉTERY: 2098. = FEJÉR: *CD VII. 5.*, 366—367.), mellyel néhány várjobbágyot nemesített. A megerősítő oklevélben Kun László a megadományozottak érdemeinek felsorolásánál egy új, apja oklevelében még nem szerepelt mozzanatot is említ: a nevezettek az akkori vasvári ispán, Amadé seregében (sub vexillo Amadei tunc Comitiss Castri Ferrei) részt vettek Morvaország és Stíria feldúlásában. Mivel V. István oklevelében Amadé neve nem fordul elő, s mivel Kun László e hadi vállalkozást mint személy szerint neki kedves szolgálatot említi (gratum nobis exhibuerunt famulatum), világos, hogy a „tunc” szó Amadé egészen közeli leváltására utal (= BORSA: 2374. = WENZEL: *ÁŰO IX.* 33—34.). Volt vasvári ispánként szerepel Amadé július 4-én és 6-án is (= BORSA: 2388—2389.).

¹¹¹ BORSA: 2379.

¹¹² BORSA: 2554—2555., ill. 2559.

¹¹³ BORSA: 2602. és 2604.

¹¹⁴ 1275. július 27-én még Rolandus mester a vasvári ispán (= BORSA: 2623.); Amadé 1275 nyarán tűnik fel ismét két, közelebbről nem datált oklevélben (= BORSA: 2635., 2642.). Szeptember 27-én (= BORSA: 2650) és két, szeptemberre tett másik oklevélben (= BORSA: 2651., 2652.) szintén előfordul mint vasvári ispán.

¹¹⁵ BORSA: 2659—2660.

¹¹⁶ BORSA: 2661.

ítéletlevél Amadét pusztán comesnek nevezi — közelebbi helymegjelölés nélkül, ami megfelel 1275. december 10. utáni helyzetének.

A fentiekből kitűnik, hogy Amadé sorsa, pályafutása szorosan összefüggött rokona, Joachim s rajta keresztül a Kőszegi-frakció hatalmi állásával. Így joggal feltételezhetjük, hogy Amadétól csak olyan időpontban vehették el Gógánfát, amikor Joachim nem volt a kormány tagja. Vizsgáljuk meg tehát, hogy az ítéletlevél általunk feltételezett kelte — 1276. június 21. — megfelel-e ennek a kritériumnak!

Mint láttuk, Joachim 1275. december 4-én már nem viselte a tárnokmesteri hivatalt. A kormányba csak 1276 augusztus elején került vissza mint szlavón bán.¹¹⁷ Újbóli hatalomra kerülése előtt, 1276. június 21-én tehát igenis lehetséges, hogy rokona, Amadé mester ellen ítelt a király és a communis congregatio.

Az ítéletlevélnek BORSA által „[128]6. jún. 24. előtt”-re való datálása ellen a fő érvünk azonban egy oklevél, mely Budán, 1286. június 18-án kelt. Ebben IV. László — hivatkozva Omodeus fiának, a néhai Omodeus mesternek ama szolgálataira, melyeket IV. Béla, V. István uralkodása során, valamint neki az ő kiskorúságától fogva tett — megerősíti özvegyét és árváit mindazon birtokokban, melyeket Omodeus tőle kapott: kijelenti, hogy nincs szándékában ezeket tőlük elvenni, sőt „quamprimum Domino volente status Regni nostri in melius reformabitur”, az adományt arany bullájával fogja megerősíteni.¹¹⁸ Már SZABÓ Károly helyesen mutatott rá, hogy az ország helyzetének megreformálása az összehívandó kongregációra céloz.¹¹⁹ Az özvegy tehát attól tartott, hogy a kongregáción felvetődhet a birtokok elvétele, ezért előzte meg az oklevél kieszközlésével. Amadé halála nem sokkal ez előtt következhetett be, s a kérdést ez is aktuálissá tette.¹²⁰ Minthogy az ítéletlevél egy szóval sem említette, hogy Amadé már eltávozott volna az élők sorából, sőt, nagyon is élőként marasztalta el, szöges ellentétben állna egy néhány nappal korábbi keletű kiváltságlevéllel, amely özvegyét és árváit biztosítja javaik felől. Persze, elképzelhető volna tartalomlag, hogy a király 1286. június 18-án megígéri: a tőle nyert birtokokhoz (vagyis a lendvai uradalomhoz) nem nyúl, néhány nap múlva („1286. június 24. előtt”) viszont elveszi Gogan falut, amely ez esetben nem képezhette a lendvai birtokadomány részét. Viszont az illetékeseknek már június 18-án is tudniuk kellett arról, hogy Amadé hatalmaskodást követett el Csapó fia András kárára; június 24. „előtt” pedig tudniuk kellett arról, hogy Amadé már halott.¹²¹ Mindezek a nehézségek elhárulnak, ha a Csapó fia András javára szóló mindkét ítéletlevelet (Hebegő Henrik fiai, ill. Amadé ellen) 1276. június 21-ről, vasárnapról és Budáról keltezzük, s e dátum elé helyezzük azt a communis congregatio-t, melyen Csapó fia András „surgens in medium propositit conquerendo” birtokai felpredálását. Ekkor Amadé még életben volt, a Henrik-fiak pártja pedig ellenzékbe szorult. Amadé halála 1276. június 21. és

¹¹⁷ Augusztus 9-én említi ebben a minőségben egy oklevél (= BORSA: 2721.). BORSA szerint tisztségét 1276 augusztusától 1277 márciusáig töltötte be (vö. BORSA: 2763.). — E pártharcokra lásd még: HÓMAN—SZEKFI: *i. m.* I. 593.

¹¹⁸ BORSA: 3406. = WENZEL: *ÁŰO IX.* 443.

¹¹⁹ SZABÓ Károly: *i. m.* 126. old. és 1. jegyz. — Alább kimutatjuk, hogy a kongregáció 1286 június végén—július elején ülésezett a Rákos mezején.

¹²⁰ WERTNER Mór: *i. m.* Történelmi Tár 1898., 121. szerint „Amadé... 1286. június 18-án már nem él...”

¹²¹ A lendvai adománylevél (1275. december 10.) után Amadé már csak kétszer fordul elő a forrásokban: egyszer a hatalmaskodással, másszor hátrahagyott özvegyével és árváival kapcsolatban (1286. június 18.). Kevésbé valószínű, hogy a hatalmaskodást késő öregségében, 1286 táján követte volna el; sokkal inkább elképzelhető, hogy Csapó fia András birtokainak feldúlása Joachim és pártja 1276 augusztusa előtti offenzívájához kapcsolódott. — Azt a lehetőséget természetesen itt nem vettük számításba, hogy egyidejűleg két Amadeus fia Amadeus comes—magister létezett volna.

1286. június 18. között következett be, de sokkal közelebb az utóbbi időponthoz, amikor is a király özvegyét és árváit biztosítja megmaradt birtokaik jövőbeni sértetlensége felől, s megígéri, hogy erről az 1286-os generalis congregatio-n az ország helyzetének megreformálása kapcsán arany bullájával megerősített privilegialist fog kiállítani.

Bizonyosan tartott László generális kongregációt 1277-ben is. Tanúsítja ezt egy oklevél,¹²² amelyben tudatja, hogy a néhai (Tomaj-nembeli¹²³) Dénes nádor fiai elébe járulva elpanaszolták: birtokaikat a király gyermekévei alatt, amikor a dolgok felől még nem volt kellőképpen tájékozódva, Lestyák fia Miklós, Folkus fia Farkas mester és fivérei (valamennyien Kacsics-nembeliek¹²⁴) vele maguknak adatták minden jogalap nélkül. „Amikor elnyertük országunk teljes kormányzását az Úr akaratából — mondja oklevelében —, s a törvényes kort elértük, s békeszövetségre léptünk a felséges fejedelemmel, Rudolf úrral, a római királlyal, a mi legkedvesebb rokonunkkal, valamennyi bárónk és országunk más nemesei kongregációnkon megjelenvén”¹²⁵ megbizonyosodott, hogy ezeket a birtokokat Miklós, Farkas és fivéreinek ősei felségsértés miatt elvesztették, mert részt vettek Gertrúd meggyilkolásában; akkor a birtokok a királyra háramlottak, s így kapta meg őket Dénes nádor, akitől fiai örökölték. Ezeket megtudva László megsemmisítési korábbi adományát, elveszi Losoncot és a többi birtokot Miklóstól, Farkastól és fivéreiktől, s visszaadja őket Dénes nádor fiainak, érvénytelennek jelentve ki a Farkasék birtokában levő valamennyi oklevelet. Ha bármikor újra pert mernének indítani, érezni fogják a király haragját.¹²⁶ Oklevelünk szerint ezt a generális kongregációt László akkor tartotta, amikor nagykorúvá vált, és megkötötte a szövetséget „legkedvesebb rokonával”, Rudolfal. Adataink szerint a szövetség kiépítése már nagyon korán, 1274 táján, esetleg előbb megkezdődött.¹²⁷

¹²² BORSA: 2824 = HO VII. 164—166.

¹²³ KARÁCSONYI János: *i. m.* III. 1. (Bp., Akadémia, 1901.), 105—106.

¹²⁴ Uo. II. 266—275.

¹²⁵ „Verum cum adem}pto Regni nostri pleno gubernaculo domino concedente in etatem legitimam uenisse cum unione pacis cum serenissimo principe domino Rodolfo rege Romanorum Karissimo affine nostro Omnibus Baronibus et alys Regni nostri nobilibus in congregacione nostra existentibus...” (HO VII. 165.)

¹²⁶ E bonyolult birtokügy rekonstruálását némiképp megnehezíti, hogy csak kevés számú korabeli oklevél maradt fenn róla, s ezek mind — érdekes módon — a Dénes-fiak javára szólnak. A közbeeső, számukra kedvezőtlen döntéseket logikai úton kell kihámozniuk. Eszerint a losonci birtok a 13. század elején a Kacsicsoké. Bánk bán merénylete után elvesztik, II. András a Tomaj-nembeli Dénes nádornak adja. IV. Béla alatt is a Tomajok birtokolják, mert a király ezüstabánya céljaira 20 ekealjnyi földet kihalás belőle azzal az ígérettel, hogy a bánya kimerülése esetén visszakapják (vö. SZENTPÉTERY: 1696., tartalmilag idézve Kun László most következő oklevelében). A bánya kimerülése után IV. László 1275. június 17—szeptember 3 között kelt oklevelével (= BORSA: 2608.) valóban visszaadja a kihalásított részt a Dénes-fiaknak, ami azt bizonyítja, hogy ekkor Losonc többi részét is háborítatlanul bírják. Ez után, de még László kiskorúsága alatt kaphatták vissza — mintegy a király „félrevezetésével” Losoncot és tartozékait a Kacsicsok. 1277-ben a generális kongregáción a nagykorúvá lett király újból elveszi tőlük a régi indokkal, őseiknek Gertrúd meggyilkolásában való bűnrészesége miatt, és ismét a Dénes-fiaknak adományozza 1277. szeptember 3-a után kiadott oklevelével (= BORSA: 2824.). Ezt követően a Csák-nembeli Pous-fia Ugrin közbenjárására a Kacsicsok még egyszer visszanyerik őseik földjét, de 1280. augusztus 9-én (= BORSA: 3058.) megint elveszi tőlük a király, s ismét a Tomajoknak adja, akiket november 27-én is kitüntetkegyével (= BORSA: 3081.).

¹²⁷ László 1274 végére datált egyik oklevelében „értésíti Rudolf római királyt, hogy az András alig 8 éves szlávón-horvát herceg és Rudolf leánya vagy unokája, esetleg unokahúga közt szerzendő házasság ügyének intézését rokonára: (Meinhardus) tiroli és Goricia-i comesre bízta, de az ügyben A. mestert is külön követként hozzá fogja küldeni...” (= BORSA: 2570.). E követtséggel függ össze: BORSA: 2571. és 2572. is; a három oklevél nagyjából egyszerre kelt. A szövetséggel, de legalábbis a-

A szövetségi szerződést Rudolf 1277. július 5-én állította ki Bécsben,¹²⁸ s a személyes találkozó ugyanezen év november 11-én történt meg a Hainburg alatti összejöveten, ahol Rudolf Lászlót ünnepélyesen fiává fogadta, s vele Ottokár ellen véd- és dacszövetséget kötött.¹²⁹ Ezek, valamint oklevelünk alapján SZABÓ Károly László nagykorúvá nyilvánítását a hainburgi összejövetel utánra teszi.¹³⁰ (PAULER 1277 derekára!¹³¹) Amde oklevelünk nem tartalmaz pontos dátumot, keltezéséből a hónap és a nap hiányzik. Az sem állapítható meg belőle pontosan, hogy mikor nyilvánította magát nagykorúvá László. László 1277. május 23-i, Pest mellett a nagy szigetnél keltezett oklevele a szövetséget tényként említi,¹³² tehát lehetséges, hogy július 5-én már csak a szövetség ratifikálását végezte el Rudolf. SZABÓ megemlíti egy oklevelet, amelyet egy névtelen püspök intézett Rudolfhoz, s ebben örömeinek adott kifejezést a birodalomra üdvös rokoni összeköttetés fölött.¹³³ Mindez arra enged következtetni, hogy a szövetség megkötése több fázisban történt ugyanúgy, mint a rokoni kapcsolat előkészítése. Ezek alapján a generális kongregáció időpontját 1277. május 23-tól valószínűsíthetjük. Ezt a feltevésünket látszik alátámasztani az a tény is, hogy a bárók tanácsával és egyetértésével hozott intézkedések tömeges emlegetése, ami László kiskorúságára jellemző, a pontosan datált oklevelekben 1277 márciusáig tart.

Kun László 1262 őszén született.¹³⁴ 1277 májusában tehát jócskán elmúlt 14 éves: kezébe vehette az ország teljhatalmú kormányzását. Külföldi útja, a hainburgi királytalálkozó, személyes részvétele a morvamezei csatában nem is képzelhető el e megelőző jogi aktus nélkül.

tárgyalásokkal kapcsolatos az, hogy László kérte Rudolfot, adományozzon birtokot kamarásának, amit Rudolf 1275-ben udvariasan bár, de elhárít (= BORSA: 2681.). A Rudolfal kötött szövetségre hivatkozik az 1277. május 23-án Pest mellett, a nagy szigetnél kiadott oklevél (= BORSA: 2778.), bár ebben rokoni kapcsolatra nincs utalás (csak „per amicum nostrum” emlegeti a német királyt (= FEJÉR: CD V. 2., 388.). Rudolfhoz utaztában áthalad Sopronon, s látva a vár rossz állapotát, megjavításáról gondoskodik (= BORSA: 2809., az annus regni alapján 1277. szeptember 2. utánra dátumozva). Rudolf (cognatus et affinis noster karissimus — WENZEL: *AÚO* IX. 166.) kérésére adományoz egy német vitéznek birtokokat (= BORSA: 2810., dátum ua.). 1277. november 20-án értesülünk okleveléből, hogy Rudolf római királlyal (affini nostro karissimo — HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története* I. 1., Sopron, 1921., 7.) való találkozására után egy hétig Sopronban tartózkodott a bíró költségén (= BORSA: 2827.). November 27-én ugyancsak említve Rudolfal való találkozását elmondja, hogy a Henrik-fiak kőszegi várába menve seregével megszállt Kedhel faluban. (= BORSA: 2828.). Döntőnek látszik ebben a kérdésben egy 1278 első felére datálható oklevél (= BORSA: 2873.), melyben „Rudolf római királyt mint atyját (patri suo karissimo et affini predilecto — GOMBOS: *i. m.* II. [Bp., 1937.], 1384.) szövetségi hűségéről biztosítva értesíti a cseh királynak hozzá intézett ajánlatáról...; kéri, hogy Rudolf közölje vele erre vonatkozó véleményét..., küldje el emberét, akinek jelenlétében fogja közölni választát a cseh király követivel; kéri továbbá, hogy a következő vitézeket: »filios Gochol nobiles de Vredwerch, Ayberch, Cygver et burchgravium de Chirchslag« küldje hozzá, és várostromhoz szükséges hadiszereket is küldjön neki.” Ugyanezen év (1278) július 31-én Győrben Rudolfnak (patris et amici nostri karissimi — FEJÉR: CD VII. 2., 68.) kérésére megadományoz egy másik németet (= BORSA: 2883.).

¹²⁸ SZABÓ: *i. m.* 48.

¹²⁹ Uo. 51.

¹³⁰ Uo. 56. old. és 4. jegyz.

¹³¹ PAULER: *i. m.* II. 333.

¹³² BORSA: 2778.

¹³³ SZABÓ: *i. m.* 49. old. 2. jegyz. A dokumentumot közli WENZEL: *AÚO* IV. 89., a regesztában 1276-ra datálva. Amde WENZEL évszám szerint halad az oklevelek közlésében. Az említett irat előtt és után 1277-es oklevelet hoz, tehát az 1276-os évszám nyilvánvalóan sajtóhibából ered, a dokumentum kelte WENZEL szerint is 1277.

¹³⁴ Lásd SZENTPÉTER Y: 1792. Egy 1264-es oklevél (= SZENTPÉTER Y: 1831.) Lászlót mint István ifjabb király elsőszülöttjét említi, tehát ekkor már legalább egy fiatalabb testvérének kellett lennie. Eszerint 1276 őszén töltötte be 14. életévét. Felesége, Anjou Izabella nagyjából egykorú lehetett vele:

Feltételezésünk szerint ugyanezen a kongregáción, 1277 májusában foglalkoztak a felégetett gyulafehérvári székesegyház ügyével: „1277 tavaszán, amikor a király személyesen vette át a kormányt, a Rákoson gyűltek össze a főurak, a megyék nemesége és a kunok, s nagy tanácskozások folytak itt, hogy miképpen lehetne rendbe hozni az országot.”¹³⁵ HOLUB ezen felfogása teljességgel megegyezik SZABÓ Károlyéval, aki Veszprémnek Csák Péter nádor által történt feldúlásához hasonlítja az erdélyi eseményeket, melyeket arra vezet vissza, hogy Monoszló Péter erdélyi püspök a szebeni prépostságot s ezen keresztül az erdélyi szászokat a maga közvetlen egyházi fennhatósága alá akarta vonni. „A vizály folyvást mérgesedett, s midőn Péter püspök kanonokjaival egyetértve a vizaknai gerébet, Alárdot kivégeztette, lázadásá fajult. A szászok ekkor a megölt Alárd fia, Gyán (János) vezérlete alatt fegyvert ragadva Gyula-Fehérvárt 1277. Reminiscere vasárnapján, február 21-én megrohanták és elfoglalták, a székesegyházat a többi egyházakkal együtt fölgyújtották, s az azokba menekült népet, mintegy 2000 férfit és nőt négy kanonokkal s számos pappal együtt oda égették, a város magyar lakosait, a kiket csak kézre keríthettek, leöldökölték, az egyházi kincseket, ereklyéket, kereszteket, kelyheket, papi öltözeteket és ékszereket elrabolták s megszentelténítették, az egyház könyveit és levéltárát földülták; kivált-ságlevelleit szétszaggatták. László király ezen iszonyú rombolás után, mely a város környékét is pusztává tette, mintegy három hónap múlva a Rákos mezején ... országgyűlést tartván”¹³⁶ rendszabályokat hozott a közállapotok normalizálására.¹³⁷ „Ezen végzés értelmében hirdette ki aztán Budán, május 30-dikán a magyar főpapság Vizaknai Gyán és büntársai, az erdélyi szászok ellen a kiátkozási ítéletet, melynek szoros végrehajtását az erdélyi papságnak mindaddig kötelességévé tette, míg a kiátkozottak teljes elégtételt nem adnak, s így a föloldozás kegyelmében nem részesülnek.”¹³⁸

Az alapvető problémát az okozza, hogy a generális kongregációra vonatkozó újabb két forrás, a rajta részt vett főpapoknak az erdélyi egyházmegye papjaihoz intézett felszólítása,¹³⁹ valamint István kalocsai érseknek a pápához intézett jelentése¹⁴⁰ hiányos keltezésű: „Datum Bude, in quindenis Pentecostes, in convocatione domini regis Vngarie generalis”. SZABÓ Károlyal azonos álláspontot foglal el PAULER is, aki szintén 1277. május 30-ra keltezi a kiközösítő oklevelet.¹⁴¹ Érveik teljességgel megcáfolják az ettől eltérő keltezési kísérleteket.¹⁴² Szinte döntő bizonyítéknak tekint-

(I. SZABÓ: *i. m.* 89.). A királynéi oklevelek kritikai átvizsgálásáig egyelőre csak annyi állapítható meg, hogy Izabella 1276. november 27. és 1277. május 6. között veszi fel az Erzsébet nevet, melyet gyűlölt anyósa és sógornője is viselt. Erzsébet lehetett Izabella bérmaneve is, de a névváltoztatás összefügghetett a királyi pár nagykorúvá nyilvánításával is.

¹³⁵ HOLUB: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata* 117.

¹³⁶ SZABÓ: *i. m.* 52.

¹³⁷ A gyulafehérvári székesegyház felégetésével kapcsolatos források, valamint az ezt követő különböző kedvezmények, adományok felsorolását l. ENTZ Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*, Bp., Akadémia, 1958., 95. és köv. old.

¹³⁸ SZABÓ: *i. m.* 53.

¹³⁹ ZIMMERMANN, Franz—WERNER, Carl: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I.*, Hermannstadt, 1892., 130—132.; sokkal hibásabban FEJÉR: *CD VII. 4.*, 219—221.

¹⁴⁰ Kivonatosan közli JAKUBOVICH Emil: *A gyulafehérvári könyvpusztítás 1277-ben*, Magyar Könyvszemle XXX (1923) 139—140.

¹⁴¹ PAULER: *i. m.* 331.

¹⁴² Így pl. KEMÉNY József és FEJÉR 1291-re (vö. SZABÓ: *i. m.* 53. old. jegyzete), ZIMMERMANN—WERNER (*i. m.* 130.) 1278. június 19-re, KARÁCSONYI János (*Gyán*, Magyar Nyelv 19 [1923] 28.) szintén 1278-ra helyezi.

hetjük, hogy ugyanezen a napon IV. László „a Rákos mellett” ad ki pontosan datált oklevelet birtokügyben.¹⁴³

A fentiekből az következik, hogy a generalis congregatio 1277. május 23—30. között a Rákoson ülésezett, s végső aktusai közé számítható a királynak 30-án „Rákos mellett” kiadott, birtokügyet tárgyaló most említett oklevele, valamint a főpapoknak ugyanekkor Budán megszüvegezett felszólítása.

Az erdélyi papsághoz intézett felszólítással egyidőben tesz jelentést Bancsánbéli István kalocsai érsek — az esztergomi szék betöltetlen lévén — J. pápának az erdélyi eseményekről. Mint JAKUBOVICH írja: „A kalocsai érsek ugyanarról a helyről és napról keltezve XXI. János pápának is küld a pusztításról egy részletesebb s élénkebb hangú jelentést. A címzett pápa két héttel a jelentés kelte előtt elhunyt (1277. V/16.), s talán ez az oka, hogy a levél visszakerült az országba, és ma a kalocsai érseki könyvtár őrzi.”¹⁴⁴ „Oklevelünkéből — írja tovább —, mely J. siglával jelzett pápához szól, kétségtelen, hogy mind a pusztítás, mind pedig az országgyűlés éve: 1277, az azonos napon és helyen kelt oklevelek kelte pedig... 1277. május 30. Nagyon érthető, hogy XXI. János 1277. május 16-án bekövetkezett haláláról a magyar püspökök két héttel később még nem értesültek. A következő pápa, III. Miklós 1277. november 25-én választott meg, az ő nevét nem rejtheti a J. sigla, viszont 1278. év derekán, két héttel pünkösöd után bizonyára már Budán is tudták, hogy ki a pápa”¹⁴⁵ — cáfolja az 1278-as datálást.

A gyulafehérvári pusztítás eseményeit különböző forrásokból ismerjük. A kiközösítő oklevelet a prépostoknak, apátoknak, perjeleknek, plébánosoknak és az egyházközségek valamennyi lelkészének címezték, akik az erdélyi dukátusban működnek, akár az erdélyi egyházmegyéhez tartoznak, akár az esztergomihoz. Az oklevél elmondja: „Az ország, valamint a szentegyházak kárait és pusztításait az összes főpapok és bárók, valamint az egyes megyékből jött valamennyi köznemes és a kunok generalis kongregációján a királyi felség jelenlétében felmérve elhatározott...”, és esküvel megpecsételtetett, hogy királyi, egyházi és nemesi jogtulajdonosok ne merészeljen elfoglalni; „... a király, a bárók, az összes nemesek s a kunok óhajából, de főként a magyarokéból a nevezett kongregáción mindazokkal szemben, akik a békét megzavarják”, jogtulajdonokat elfoglalnak, s ezekért jóvátételt nem adnak, a kiközösítés ítéletét alkalmazzák. Ezt a király a nyilvános kongregáción esküvel megerősítette, s kötelezték a királyt, a bárókat, a nemeseket és a kunokat, hogy az ilyenek ellen fegyverrel is felkeljenek. Majd Gyánék gaztetteit sorolják fel, és köteleznek mindenkit, hogy mint kiközösítetteket kerüljék őket, míg bűneiket jóvá nem teszik, és feloldozást nem nyernek. Kelt Budán, két héttel pünkösöd után Magyarország királyának convocatio generalis-án.¹⁴⁶ A gyulafehérvári események pontos dátumát megadja a Budán 1309. január 8. és július 3. között Gentilis bíboros pápai legátus auditora, Philippus de Sardinea előtt lefolytatott peres eljárás jegyzőkönyve.¹⁴⁷ Mivel a szebeni universitas „az Úr 1277. évében, Reminiscere vasárnapján a nevezett

¹⁴³ „Datum iuxta Racus in quindenis Pentecostes anno Domini M^oCC^o septuagesimo septimo” (= BORSA: 2779. = WENZEL: *ÁŰO IX.* 177.). Ezen oklevél jelentőségét a bizonyítás szempontjából már SZABÓ felismerte (*i. m.* 53. old. jegyzete), felhasználta PAULER is (*i. m.* 552. old. 231. jegyz. — de az oklevél lelehelyét tévesen WENZEL IX. 147-re teszi).

¹⁴⁴ JAKUBOVICH: *i. m.* 139. — SZENTPÉTERY Imre szerint (*Oklevéltani naptár*, Akadémia, 1912., 34.) XXI. János nem 1277. május 16-án, hanem 20-án halt meg.

¹⁴⁵ JAKUBOVICH: *i. m.* 140.

¹⁴⁶ ZIMMERMANN—WERNER: *i. m.* 131—132.

¹⁴⁷ Uo. 239—292.

székesegyházra fegyverrel rátört”, a nevezett universitást és tagjait külön-külön is kiközösítés büntetésével sújtották; ez alól a mai napig sincsenek feloldozva. A szász papok azzal védekeznek, hogy a gyűjtogatás és öldöklés egy nemes ember, Alardus comes de Salisforio (Vizakna, Alsó-Fehér megye) fia János műve volt, aki meg akarta bosszulni apja halálát, melyért (Monoszló) Péter erdélyi püspököt és három kanonokját tette felelőssé. A püspök és a káptalan a véres események után is békén járhatott a szászok földjén, akik az anyaszentegyház, Károly Róbert és Gentilis törhetetlen hívei.¹⁴⁸

Bizonyosra vesszük, hogy az 1277. február 21-én lezajlott gyulafehérvári véres eseményekre az egyházi és a világi uralkodó osztály szinte azonnal, még ugyanezen év tavaszán retorziókkal válaszolt a generális kongregáción. Mivel a jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a merénylet egyetlen napon játszódott le, és semmi sem utal az atrocitások folytatódására, a megtorlást sincs okunk későbbre, 1278-ra, vagy pláne 1291-re helyezni. Más tényezők is alátámasztani látszanak az 1277-es dátumot. Oklevelünkben szerepel [István] kalocsai érsek, J[ób] pécsi püspök királyi kancellár, Fülöp váci püspök királynéi kancellár, Lodomér váradi, Ty[motheus] zágrábi, Dénes győri, [Péter] erdélyi és Póka szerémi püspök. Működésük vizsgálata alapján¹⁴⁹ a következőket állapíthatjuk meg: Záh-nembeli Jób pécsi püspök kancellári „tevékenységére” mindössze két adatunk van. Az egyik a most tárgyalt és általunk 1277. május 30-ra datált kiközösítő levél, a másik a pécsi káptalan oklevele, mely 1278 október havi actummal említi „venerabilis patris domini nostri Job dei gracia Episcopi Quinque-ecclesiensis aule regie cancellary comitisque de Barana” egyik birtokát.¹⁵⁰ Sokkal biztosabb fogódzót kínál Fülöp váci püspök királynéi kancellár jól dokumentált pályafutása, aki 1277. november 10-én szerepel utoljára hiteles királyi oklevélben,¹⁵¹ s 1278-ban már csak hamis oklevelek¹⁵² említik. Ebből bizonyosra vehetjük, hogy 1278. június 19-én, pünkösöd quindenáján már nem volt az élők sorában. Bancsánembeli Istvánt kalocsai érsekként IV. Lászlónak egy 1278. június 19-én Csanádon kelt oklevele még megemlíti.¹⁵³ Utóda, Hontpázmány János ugyanez év október 10-én tűnik fel választott kalocsai érsekként.¹⁵⁴ Így most újabb hiteles adat bizonyítja, hogy IV. László 1278. június 19-én Csanádon tartózkodván semmiképp sem tarthatott generális kongregációt a Rákoson vagy Budán. A két adat kizárja egymást.

Összegezve az 1277. május 23—30. között tartott generális kongregációra feltárt adatainkat megállapítható, hogy itt számos kérdés szerepelt napirenden: Mindenekelőtt nagykorúvá nyilvánították a 14. életévét immár betöltött királyt — aki teljes joggal kezébe vette a kormányzást és az ország állapotának rendezését —, valamint feleségét, aki Izabellából Erzsébetté vált. Főként a szuverenitás elnyerésével magyaroznánk a kunok meghívását, hiszen ezzel az aktsussal lett László ténylegesen a kunok urává is. Határozatot hoztak, hogy mind állami, mind egyházi vonalon meg-

¹⁴⁸ Uo. 254—256.

¹⁴⁹ ZIMMERMANN—WERNER szerint (*i. m.* 131.) Fülöp váci püspök FEJÉR anyagában 1262—1278, Ladomér váradi püspök 1268—1279, Timót zágrábi püspök 1264—1284 közt szerepel, míg GAMS: *Series episcoporum ecclesiae catholicae* (Ratisbonae, 1873.) anyagában Timót zágrábi püspök 1263—1287, Póka szerémi püspök 1279—1291 közt működött; Jób pécsi püspököt az oklevél a király, Fülöp váci püspököt a királyné kancellárjának nevezi, holott Jób csak 1278-ban volt királyi kancellár, Fülöp pedig 1273—1277 közt királynéi kancellár. Ezekre alapozza, hogy az oklevél 1278. június 19-én kelt, mindenekelőtt pedig nyilván arra, hogy Jób 1278-ban volt királyi kancellár.

¹⁵⁰ *Zichy-okmánytár* I. 40.

¹⁵¹ BORSA: 2823.

¹⁵² BORSA: 2846., 2932.

¹⁵³ BORSA: 2870.

¹⁵⁴ BORSA: 2900.

torolják a gyulafehérvári incidenst és minden olyan kihágást, mely a törvényes jogrendet, a királyi, egyházi és nemesi tulajdont sérti. A május 30-i kiközösítő levéllel érvényesített szankció azt sejteti, hogy e kérdést elsősorban az egyház követelésére tüzték napirendre. Az, hogy a kunokat is esküvel kötelezték a kihágások elleni fegyveres fellépésre, részben távoltartásukat célozhatta a hasonló jellegű atrocitásoktól. Nem hisszük, hogy a tárgyban meghozott határozatokat törvényként kezelték volna. Az intézkedések nem lépik túl egy széles körű ítélkezési aktus kereteit. Foglalkozott a kongregáció a háború és béke kérdésével, amennyiben tudomásul vette a király döntését a Rudolffal kötött szerződéssel kapcsolatban, melyet családi kötelekkel óhajtott megerősíteni az udvar. Senki előtt nem lehetett kétséges, hogy ezek a lépések nyílt fegyveres konfliktusra vezethetnek Ottokár cseh királlyal. Végül az eddigi gyakorlatnak megfelelően birtokügyekkel is foglalkoztak, aminek reánk maradt dokumentuma a Dénes-fiak javára, a Kacsics-nembeliek ellen kiadott oklevél.

A nagyváradi gyűlés, amelyet IV. László hét vármegye (Bihar, Szolnok, Szatmár, Kraszna, Békés, Zaránd és Szabolcs) számára tartott,¹⁵⁵ PAULER szerint 1278 tavaszán volt. Ez után, 1278 májusában Kun László „Miklós érsekkel az erdélyi részekre fordult a gyűjtogató, gyilkos Aladár fia Ján ellen...”¹⁵⁶ Ezt az állítását PAULER talán IV. László egy 1285-ös adománylevelére alapozza,¹⁵⁷ de ez az oklevél a Gyán-nál vívott csata időpontját nem említi. A nagyváradi gyűlést megelőző Gregen-féle lázadásra¹⁵⁸ vonatkozó dokumentum egy része hamis.¹⁵⁹ A Gregen-lázadás és a váradi gyűlés kapcsolatára egyetlen biztos forrásunk van: László 1279. január 30-án kelt oklevele,¹⁶⁰ ebből viszont csak az állapítható meg, hogy a nagyváradi gyűlés 1279. január 30-a előtt volt. Ezen az általános gyűlésen, amelyet a király bizonyos báróival együtt a hét vármegye számára tartott, Kany-i Tamást, aki nem tartotta fontosnak a gyűlésen való részvételt sem, a király előtt bevádolták, nyilvánosan bepanaszolták. „Kany-i Tamás ugyanis előbb Pál fiához: Miklós vajdához, majd ennek testvéréhez: Gregen-hez csatlakozott, ezek Deerspalataya nevű várában tartózkodván a királyhú Tamás comes, János mester és fiaik birtokát pusztította, nekik 300 márka kárt okozott...” Hűtlenségeiért és kihágásaiért a király halálra ítélte, összes javait a sértetteknek adományozta.¹⁶¹ Feltételezhető, hogy Gregent is itt ítélték halálra. Gregen 1277. július 13-án, amikor pusztításairól oklevél emlékezik meg, még élt.¹⁶² 1278. szeptember 1-én már halott. A kivégzését említő oklevél egy Bihar megyei birtok visszaadásáról szól.¹⁶³ A generalis congregatio-t tehát szeptember elseje előtt tarthatták. Leginkább 1278. május 8-a és június 19-e között helyezhető el,

¹⁵⁵ Vö. BORSA: 2942.

¹⁵⁶ PAULER: *i. m.* 335—336.

¹⁵⁷ BORSA: 3348.

¹⁵⁸ PAULER: *i. m.* 335.

¹⁵⁹ BORSA: 3350., 3351.

¹⁶⁰ A fentebb említett BORSA: 2942.

¹⁶¹ WENZEL: *ÁÚO XII.* 250—253. — A vádlott Thomas de Kany-ra lásd GYÖRFFY: *i. m.* I. 630. A lázadás vezetői (Geregye-nembeli) Pál és fiai: Miklós vajda és Gregen (= Geregye) voltak. Derspalotájára l. uo. 650. A megadómozottak Borsa-nembeli Barnabás comes fiai: Tamás comes (akinek fiai: Roland mester, István, Jakab, László, Benedek, János) és János mester (akinek fiai: Péter, János, Miklós).

¹⁶² BORSA: 2785. (Az oklevél szövege nem nevezi Gregent néhainak.)

¹⁶³ BORSA: 2895. — Jakab mester szepesi olvasókanonok olasz plébánosnak 1278. szeptember 28-án ad birtokot a király többek között a Gregen elleni harcért (= BORSA: 2896.); 1278. október 10-én a szepesi Palan comesnek falvakat adományoz, mert Győr vára visszavételénél megsebesült, fia a Gregen ellen vívott harcban elesett, ő maga pedig ugyancsak részt vett a lázadók elleni küzdelemben (= BORSA: 2900.).

mert ekkor járt Kun László Temesvárott, illetve Csanádon.¹⁶⁴ Az oklevél szerint az részleges, egy országrész, illetve hét vármegye számára hirdetett „generalis” congregatio volt. Résztvevői, mint látható, a király, némely bárók, az összes nemesek és bármely rangú emberek, akik látták, hallották, tudomásuk van róla, a szomszédok stb. A gyűlésen a király bíraskodik; Kany-i Tamást fej- és jószágvesztésre ítélte, birtokait kárpótlásul saját híveinek adományozta, akiknek Tamás hatalmaskodásai során e birtokok értékénél is nagyobb károkat okozott. Ilyen esetben az ítélet kimondása — az Aranybulla szerint — a király joga. A gyűlés célja tehát vádemelés és törvénykezés, ezért az ítélkező descensus továbbéléseként kell felfognunk.

1278-as keltezéssel még egy oklevél¹⁶⁵ tudósít egy Rákoson megtartott gyűlésről. Az érdekes oklevélben IV. László visszapillantva röviden összefoglalja az apja halála után és tulajdon kiskorúsága alatt lezajlott eseményeket, a trónja ellen irányuló belső pártviszályokat és külső cselszövéseket, melyek leküzdésére összehívta az ország név szerint felsorolt egyházi és világi nagyjait és más tisztségviselőit. „Simul igitur unanimiter in Rakus congregatis, consilio inito, fideliter ac firmiter dimicaturi processimus contra Regem Boemie.”¹⁶⁶ Isten akaratából a királyi sereg hatalmas győzelmet aratott, amiből az ágoston-rendi barátok is kivették a részüket prédikációikkal, a katonák buzdításával. A cseh király eleste, a fényes diadal után haza térőben a megnevezett négy barát a sereg színe előtt a király elé járult, bemutatta neki V. István privilégiumát, melyet László — a teljes szöveg idézésével — átír és megerősít érdemeik jutalmául, „ex officio assumpti Regiminis nostri”, a fentemlített bárók tanácsára, beleegyezésével és kérésére.¹⁶⁷ KNAUZ szerint az oklevél hamis, mert a dátumban említett Benedek mester budai prépost, választott esztergomi érsek, alkancellár már 1276-ban meghalt. Mivel a dokumentum Károly Róbert 1330-as átiratában maradt fenn, KNAUZ szerint ez előtt hamisították, és valódíként erősítették meg Károly Róberttel.¹⁶⁸ BORSA szerint is hamis az oklevél, az alkancellár és a királyi tanácsstagok nevét egy 1274-es oklevélből másolhatták; de hamis a benne átirított V. István-féle privilégium is.¹⁶⁹ Hozzátehetjük ehhez, hogy bizonyos ellentmondás észlelhető az ország kormányának átvételére utaló kitétel és a királyi tanács szerepének hangsúlyozása közt is.

Az oklevélből világosan kitűnik, hogy az állítólagos rákosi tanácskozás a morva-mezei csata előtt játszódott le; résztvevői, a kormány, illetve a királyi tanács tagjai nem az ágoston-rendi szerzetesek megadományozásáról, hanem a cseh háború kérdéseiről tárgyaltak. Egy ilyen jellegű megbeszélés lezajlása elképzelhető akkor is, ha egy hamis adománylevélben történik róla említés. Nem zárhatjuk ki a lehetőségek sorából azt sem, hogy a Rákos ekkor a királyi sereg gyülekezésének, felvonulásának egyik állomása volt. Generális kongregációról azonban az oklevél nem beszél sem ekkor, sem a hazatérés során, hiszen az oklevél kiemeli: V. István privilégiumának ez utóbbi alkalommal történt megerősítése ugyanazon testület előtt és kérésére történt, azaz szintén a királyi tanácsban.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Vö. BORSA: 2864. és 2870., valamint RÁTH Károly: *A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei*, Győr, 1861., 36. és SEBESTYÉN Béla: *A magyar királyok tartózkodási helyei*, Bp., 26.

¹⁶⁵ BORSA: 2932. = KNAUZ: *i. m.* II. (Strigonii, 1882.), 89—91.

¹⁶⁶ KNAUZ: *i. m.* II. 90.

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ Uo. 91.

¹⁶⁹ SZENTPÉTERY: 2076.

¹⁷⁰ Nádori és báni gyűlésről tudunk 1278-ban. Így pl. Csák Máté mint nádor — egyszersmind soproni ispán is — (I. KRISTÓ Gyula: *A Csákok és a Kőszegiek harca Sopron megyében*, Soproni Szemle 20 [1966] 334.), ott általános megyei gyűlést (generalis congregatio-t) tartott. — Kun László 1279-ben megerősíti (= BORSA: 2966. = ENDLICHER: *i. m.* 549—551.) Miklós szlavón bán 1278.

László „országgyűlései” közül polgári történetíróink és jogtörténészeink kiemelkedő jelentőségűnek ítélik az 1279-ben tartott tétényi generalis congregatio-t. „A fehérvári szentistván napi szervius gyűlés megbeszélte ispáni sérelmeit, s a király főpapi és bárói tanácsával orvosolta. Ez fegyelmi bíraskodás, de törvényhozás lett belőle 1279-től” — írja ERDÉLYI László.¹⁷¹ (Az persze már túlzás, hogy ezzel „megszületett a nemesi rend, a páncélos csatlósok törvényhozó joga.”¹⁷²)

Az 1279-es gyűlést Fülöp pápai legátus kényszerítette ki. Rómában úgy látták, hogy a lázongó mozgalmak aláássák a király tekintélyét, sértik az egyház szabadságát, a betelepedett pogány kunok sok bajt okoznak. A pápa a főpapok kérésére legátust küldött az országba.¹⁷³ Ez azért is történt volna, hogy „a királyt a nemzettel kibékítse.” A pápának az egyháziak bántalmazása, a „nemzetnek” pedig a király barátságában elbizakodott kunok féktelensége fájt leginkább.¹⁷⁴ Mint SZABÓ Károly írja, a legátus „tapintatos” eljárása a könnyen hajlítható fiatal királyra nem maradt hatás nélkül.¹⁷⁵ Először a királyi tanács ült össze június 23-a körül Budán. A legátus előterjesztette követeléseit, melyeknek egy részét, nevezetesen a kunokra vonatkozókat szabályos cikkelyekre osztható törvényjavaslat alakjában is megfogalmazták. Foglalkoztak a keresztények helyzetével, az egyház szabadságával. A király a legátus, a főpapok, a főurak, valamint a kunok teljhatalmú megbízottai előtt esküvel kötelezte magát, hogy ezt a megállapodást — melyet helytelenül I. kun-törvénynek is szoktak nevezni — maradéktalanul megtartja, július 13-ára generális kongregációt hirdet, e gyűlésen (in convocacione publica) a legátus újabb követeléseket is előterjeszthet, melyeket a király előre elfogad, megtart és megtartat a jelen megállapodással együtt. Az így létrejövő határozatokat arany bullájával fogja megerősíteni, s az okmányt a legátus kezéhez juttatja. Ha a kunokat szép szóval nem tudják a képviselők által is elfogadott megállapodások megtartására bírni, az összehívandó kongregáción az uralkodó általános hadjáratot hirdet és indít ellenük.¹⁷⁶ MARCZALI szerint Lászlónak ez az „első kun törvénye a Budán 1279. június 22-én tartott országgyűlésen” jött volna létre.¹⁷⁷ Azonban a király eskütételének tanúit felsorolva az oklevél világosan elárulja, hogy Budán ekkor „országgyűlésről” szó sem lehetett. A tanúk: Fülöp pápai legátus, az összes főpapok, más egyháziak és a király „satrapái”. Ez utóbbi kifejezés a 13. századi Magyarországon nem volt hivatalosan használt társadalmi terminus technicus. A kifejezésen valószínűleg a bárókat értik. Ez esetben a megállapodás egyfelől a legátus és kísérete, másfelől a király és a királyi tanács, ill. a kunok főnökei között jött létre, a megfogalmazás pedig a legátus műve, mivel a magyarországi vonatkozásban feltétlenül gúnyos „satrapa” kifejezés aligha származhat a hazai terminológiára oly gondosan ügyelő királyi kancelláriától. Ezt az állítást igazolja az oklevél rím és ritmus szempontjából történt

május 26-i kiváltságlevelét, mely arról szól, hogy a bánnak 1278. május 24-én a szlavón királyság számára Zágrábban megtartott generális kongregációján a zágrábi vár összes várjobbágysai a bannak elé járultak, s ősi szabadságjogaikat előadták neki, kérve azok megerősítését, amit el is nyertek.

¹⁷¹ ERDÉLYI: *Praktikus magyar történelem* 44.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ HOLUB: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata* 117.

¹⁷⁴ LADÁNYI: *i. m.* 114.

¹⁷⁵ SZABÓ: *i. m.* 80.

¹⁷⁶ BORSA: 2962. Az oklevél szövegét I. MARCZALI: *Enchiridion* 175—178., melyet azonban itt-ott korrigálni kell THEINER (*Vetera historica Hungariam sacram illustrantia monumenta* I. 339—341. alapján.

¹⁷⁷ MARCZALI: *i. m.* 174.

vizsgálata is.¹⁷⁸ Az oklevél diktátum-jellegére utal az is, hogy a kérdést egy olyan „convocacio publica regni” elé fogják vinni, melyen a legátus fogja a követeléseit előterjeszteni, s a király — mint láthattuk — előre kötelezi magát mind a jelen megállapodás, mind a generális kongregáción támasztandó újabb posztulátumok megtartására.

A gyűlést valóban összehívták, s a Keresztelő szent János ünnepe utáni 22. napon, azaz 1279. július 15-én már ülésezett.¹⁷⁹ A színhelyet is ismerjük: Tétény (Tetum, Thetin), ugyanis július 25-én innen keltez oklevelet Miklós szlavón bán¹⁸⁰ és Csák Máté nádor.¹⁸¹ A gyűlés napirendjének legfontosabb része nyilvánvalóan a kunok ügyének rendezése volt. Az itteni tárgyalásokon foglalták össze a kunok hét törzsére vonatkozó megállapodásokat, amelyeket a kongregáción a kun urak — Uzur, Alpár és mások — a kun nemesek és általában a kunok összessége nevében elfogadtak. A megállapodások megtérésükre, életmódjukra, hadi és jogi viszonyaikra, letelepedésükre és ezzel kapcsolatos más ügyeikre vonatkoztak. A kunok letelepítésével és ügyeik szabályozásával az egyházi és világi nagybirtokosok részben munkaerő szerzésére, részben a királyi hatalom gyengítésére törekedtek.¹⁸² A kunok belenyugodtak abba, hogy letelepedjenek, falvakat és házakat építsenek, és keresztény módra éljenek. A legátus néhány, a kunok számára fontos kérdésben engedni kényszerült. Így pl. megtarthatták hajviseletüket, szakállukat, hagyományos ruházatukat, s ami sokkal lényegesebb, az idegen országokban ejtett, nem keresztény foglyaikat is.¹⁸³ A magyar urak ígéretet tettek, hogy a kun urak vagy nemesek szolgáit nem fogadják be, hanem gazdáiknak visszaszolgáltatják őket. Kijelölte a gyűlés a kunok letelepedési helyét, azokat a földeket, melyeket a király nekik ad. Megengedik, hogy mindezeket a kunok rangjuk szerint osszák el. Korábbi kiváltságaikat megerősítik. Bírójukul a nádort rendelik. Mindezekért hadba szállásra kötelezettek, úgy, mint a többi „nemes királyi szerviensek”, s ha nem kelnek fel, a büntetésük is ugyanaz, mint azoké. Végül kijelölték azokat a püspököket, akik a kunok megkeresztelését elvégzik. A tétényi gyűlés tárgyalásainak eredményét IV. László ünnepélyes oklevélbe foglaltan 1279. augusztus 10-én adta ki. Ezt szokták tévesen II. kun-törvénynek nevezni, holott ez az egyetlen kun-törvény.¹⁸⁴ Az oklevél kiállításakor a congregatio már nem ülésezett. Ez kiderül

¹⁷⁸ A vizsgálatot FRICK Mária végezte el *A kun törvények és a budai zsinat határozatai* című dolgozatában (kézirat, Szeged, 1966.), s kimutatta, „hogy az I. kun-törvényt nem Miklós alkancellár készítette, hanem Fülöp, a pápai követ (vagy az ő intencióinak megfelelően kíséretének valamelyik tagja)” — uo. 40—41.

¹⁷⁹ L. pl. BORSA: 2997.

¹⁸⁰ FEJÉR: CD VII. 5. 595.: „Datum in Tetum in generali congregatione totius regni Vngarie, in festo S. Jacobi Apostoli anno gracie M. CC. septuagesimo nono.”

¹⁸¹ WENZEL: *AÚO* IX. 250.: „Datum circa Thetin in festo Beati Jacobi Apostoli anno Domini M^oCC^oLXX^o nono.”

¹⁸² ELEKES—LEDERER—SZÉKELY: *Magyarország története az őskortól 1526-ig*, Bp., Tankönyvkiadó, 1961., 162.

¹⁸³ A szöveg értelmezésében az irodalom különböző nézeteket vall: „captivos, quos in regno et terris nostris Christianos quoquo modo retinebant, precise et absolute reddere, nec retinere tenebantur, alios vero captivos suos, in extraneis regnis captivos, retinebant” (MARCZALI: *Enchiridion* 181.). Szerintünk ez valamennyi keresztény fogoly szabadonbocsátására vonatkozik, hiszen a legátust nem a foglyok hazája, hanem vallása érdekelte. Így értelmezte a dolgot — szent István korára visszavetítve — Kézai is (c. 95. = SZENTPÉTERY: *SRH* I. 193.).

¹⁸⁴ BORSA: 3000. = MARCZALI: *i. m.* 178—183. — BORSA szerint az oklevél „mind provenienciájával, mind tartalmával gyanúra ad okot”, mert sem eredetije nincs meg, és a 18. századnál korábbi átirata sem ismeretes. KRING (KOMJÁTHY) Miklósrá hivatkozva (*Kun és jász társadalomelemek a középkorban*, Századok 66 [1932] 39—40.) gyanúját arra alapozza, hogy az ún. II. kun-törvény 18. századi „feltűnése kb. összeesik a jászkunok és a német lovagrend közt lefolyt nagy vitával”, továbbá arra, hogy a király június 23-án még aranybullás oklevelet ígért, s egy viaszpecsétet

a dátumból, ahol a gyűlésre nincs hivatkozás. Szétosztása előtt azonban még birtokügyekkel is foglalkoztak. A tétényi gyűlés birtokügyeket tárgyaló oklevelei közül öt ismeretes: három királyi oklevél, valamint Miklós szlavón bán és Máté nádor már említett egy-egy oklevele. Az öt oklevél közül ez utóbbi kettő pontosan dátumozott, a másik három csak az évszámot közli. Négy oklevél közvetlenül utal a Tétényben megtartott generális kongregációra. Az első 1279. július 15. és szeptember 2-á közt kelt, s ebben a király elmondja, hogy a Latybor és fiai turóci jobbágyfiak által Demeter sárosi ispán ellen a Nógrád megyei Kurtus föld birtokáért indított perben 1279. július 15-én a generális kongregáción ítéletet hozott, s Kurtus földet Demeter comesnek ítélte. A gyűlés résztvevői között az oklevél megemlíti az ország összes báróit és nemeseit, a kunokat és az ország más lakosait, de csak annyit mond róluk a király, hogy jelenlétükben döntött.¹⁸⁵

Hasonló típusú a következő oklevél is, mely ugyanabban az intervallumban jött létre, mint az első. Hivatkozva az 1279-ben Keresztelő János ünnepének 22. napján, azaz július 15-én tartott generális kongregációjára, amelyen — immár nagykorú lévén — felülvizsgálja a kiskorúsága alatt megérdemelten, de nem ritkán pusztán gyermekded bőkezűségből adományozott birtokok ügyét, IV. László elmondja, hogy Syster fiait: Benedek mester fehérvári kanonokot, Pál mestert és testvéreiket megerősíti a Fejér megyei Chuuz (= Csösz) nevű hercegi föld birtokában, amelyet Benedek mesternek (s rajta keresztül testvéreinek) adományozott koronázásakor öltöztetése alkalmával szerzett érdemei fejében. A birtok határait leírja a fehérvári keresztések konventjének oklevele alapján.¹⁸⁶ Az eredeti adományozó levél, mely 1277. június 27-én kelt,¹⁸⁷ és jelen oklevelünk között több vonatkozásban eltérés mutatkozik. Oklevelünk nem említi, hogy Benedek mester testvére, Pál mester, különböző követségekkel szerzett érdemeiket a királynál. Az első oklevél Chuuzt a királyi tárnoki népek földjének mondja, a második hercegi földnek. A határ leírásánál mind-

került elő helyette. De különösen a „nemes” kunoknak „az ország nemességével azonos szabadságának hangoztatása” kelti fel gyanúját. KRING óvatos véleményét BORSA határozottabbá téve az okmányt jóval későbbi, interpolált átdolgozásnak tartja. FRICK említett kéziratos dolgozatában (*i. m.* 38—39.) számunkra meggyőzően bizonyítja az ún. II. kun-törvény valóságát. Teljességgel elképzelhetetlen, hogy a 18. században tökéletesen ritmizált oklevelet tudtak volna hamisítani, vagy ritmizált interpolációt tudtak volna eszközölni: a kun nemesek kiváltságairól és kötelezettségeiről szóló, gyanúba vett részlet az oklevél egész szövegével homogén ritmikájú, tehát eredeti. Talán hozzátehetjük még, hogy a kunok korábban is (1277-ben) egyenrangú félként vettek részt László generalis congregatio-ján. Az ún. II. kun-törvény (melyet a jászkunok keresztiségi kiváltságlevélnek — „privilegium baptismatis” — neveztek) 18. századi előkerülésére vonatkozólag lásd GYÁRFÁS: *i. m.* 337. Ugyanő közli az oklevél teljes magyar fordítását is (338—342.).

¹⁸⁵ BORSA: 2997. — Az ítélet kelte 1279. július 15. (Keresztelő János ünnepének 22. napja). Az ún. I. kun-törvényben László arra kötelezte magát, hogy a János nap utáni 20. napra hívja össze a gyűlést. Két eset lehetséges: a megnyitás két napot késett, vagy (ami sokkal valószínűbb) a kun-kérdés tárgyalása töltötte ki az első két napot, s ezt a birtokügyet csak a harmadik napon tárgyalták. — A Kurtus patak az Ipolyba folyik. A vidék a Balassák őseié volt. (Vö. *Magyarország vármegyei és városai. Nógrád vármegye* [szerk.: BOROVSKY Samu], Bp., é. n., 568.) Demeter sárosi ispán BORSA névmutatója szerint királyi oklevélben csak ez egy esetben szerepel. Nem valószínű, de lehetséges, hogy azonos ama „Demetrius filius parvi Michaelis de genere Rusd”-dal, aki Kézai Simon szerint (SZENTPÉTERY: *SRH I.* 187.) a hódtaivi csatában elesett, és PAULER (*i. m.* 371.) szerint Zemplénben és Nógrádban birtokos család sarja volt (1. még KARÁCSONYI: *A magyar nemzetségek III.* 1., 20. és a következő lapokon). Az azonosítás ellen látszik szólni, hogy a Rosd-nemzetségnek Sárosban nincsenek birtokai. WERTNER (*i. m.* Történelmi Tár 1897., 669—670.) szerint: „Alig tévedünk, ha e főispánt a későbbi zólyomi és pozsonyi (és sárosi) Katisz nb. Demeter főispánnal azonosítjuk.” Véleménye szerint (uo. 670.) 1298-ban tölti be az említett három főispánságot (vö. WENZEL: *ÁÚO X.* 300.).

¹⁸⁶ BORSA: 2998. Az oklevél szövegét lásd: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek III., Győr, 1865., 112—114. (itt-ott hibásan).

¹⁸⁷ BORSA: 2784.

kettő a székesfehérvári keresztetek határleíró oklevelére¹⁸⁸ hivatkozik, de ez a leírás nem egyezik a két oklevélben: a második oklevél veszi csak át szinte szóról-szóra az eredeti határleírást. Ugyanakkor Benedek érdemeit a koronázás körül mindkettő szinte azonosan írja le. A második oklevél tehát az elsőnek a felhasználásával készült, de a határjáráshoz elővették ismét a keresztetek oklevelét, és azt hívebben kivonatolták, mint az első alkalommal; másképp nem magyarázható, hogy ugyanazt a forrást (a keresztetek oklevelét) a két dokumentum különbözőképpen interpretálja. Így világossá válhat — többek között —, hogy hogyan lett a hercegi földből először királyi tárnoki föld, majd újra hercegi föld.¹⁸⁹

A harmadik oklevél¹⁹⁰ szintén abban az etappban kelt, mint az első kettő. Benne Kun László elmondja, hogy 1279-ben Jakab napja (július 25.) körül tartott generális kongregációján „... az összes főpapokkal, bárókkal, köznemesekkel és az összes kunokkal általános gyűlést tartottunk, és az összes kiváltságleveleket, okleveleket mindenféle birtokról, melyeket zsenge korunkban bocsátottunk ki, magunknak bemutatattunk.” Ilie-i Ipolitus comes fiai: Nicolaus, Vgra, Valentinus comesek és Ipolitus mester, a király familiaris clerus-a bemutatják 1273. szeptember 27-én kelt adománylevelüket¹⁹¹ Liudefolde adományozásáról. Korábbi és azóta (különösen a morvamezei csatában) szerzett érdemeik alapján az uralkodó a privilégiumot megerősítette.¹⁹²

Ezen a generális kongregáción írja át és erősíti meg Miklós szlavón bán Kun Lászlónak 1279. július 8—14. közt kelt oklevelét,¹⁹³ melyben Pousa comest és testvérét, Gueche mestert, valamint népeiket kivette a körösi ispán joghatósága alól, és a szlavón bán hatósága alá helyezte. „Mi tehát Szlavónia királyságának nemeseivel együtt, akik akkor velünk együtt ott voltak, ... a jelen oklevél tekintélyével megerősítjük... Kelt Tétényben, az egész magyar királyság általános gyűlésén, szent Jakab apostol ünnepén (július 25.), a kegyelem 1279. évében.”¹⁹⁴

Az Árpád-kor előrehaladtával egyre gyakoribbá váló általános vagy részleges gyűléseket történeti és jogtörténeti irodalmunk zöme — árnyalatnyi különbségeket téve ugyan — „mai értelemben vett” (1944 előttre vonatkozik a kifejezés!) országgyűléseknek tartja, amely gyűléseken részt vett a „nemzet megannyi szabad” tagja.¹⁹⁵ A gyűlés „... 1279-ben részt vesz a kun törvény megalkotásában...”¹⁹⁶ Az állítás az első pillanatban helytállónak tűnik. A kun-törvényből világosan kiderül, hogy a

¹⁸⁸ HO I. 65—68. Ez az oklevél hivatkozik az eljárás alapjául szolgáló királyi mandátumra (= BORSÁ: 2684.), melynek tehát még korábban kellett kelnie. Egyébként Csűz itt is hercegi földként említették.

¹⁸⁹ A hercegi népek földjének nevezi Chuuzt III. András 1291. május 18-i oklevele, mely megerősíti Pál mester fehérvári olvasókanonokot és testvéreit a IV. László által adományozott birtokban (Győri Történelmi és Régészeti Füzetek III., Győr, 1865., 114—115.).

¹⁹⁰ BORSÁ: 2999. Az oklevél szövegét lásd WENZEL: *ÁÚO* IV. 176—177.

¹⁹¹ BORSÁ: 2412. A szereplőkre lásd KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok* V., Bp., 1913., 175., továbbá vö. SZENTPÉTERY: 1570.

¹⁹² Aligha tekinthető véletlennek, hogy ugyanezen Ipolit-fiak számára adta ki „circa Thetin in festo Beati Jacobi Apostoli anno Domini M^oCC^oLXX^o nono”, tehát szintén Tétényben és 1279. július 25-én Csák Máté nádor soproni ispán és a kunok bírása már említett oklevelét (= WENZEL: *ÁÚO* IX. 250.), melyben egy ugyancsak 1279-es határjárást (= WENZEL: *ÁÚO* IV. 213—214.) ír át.

¹⁹³ BORSÁ: 2991.

¹⁹⁴ FEJÉR: *CD* VII. 5., 594—595. Ebben az oklevélben fordul elő először az „... in generali congregatione totius regni Vngarie” kifejezés. Miklós szlavón bán: Kőszegi Henrik fia (vö.: KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek* II. 148.). Pósa és Gecse a Türje-nembeli Szentgróti család tagjai (vö. uo. III. 1., 124., ahol a Kun László oklevelében említett helységek is szerepelnek).

¹⁹⁵ HAJNIK: *Egyetemes európai jogtörténet*... 177.

¹⁹⁶ BÓNIS: *i. m.* 169.

király az ünnepélyes és nyilvános gyűlésen az ország báróival és nemeseivel szorgos megfontolást téve kijelölte azokat a területeket, ahová a kunoknak le kell telepedniük. De a kun-törvényt csak a megelőző egyezményvel együtt értelmezhetjük. Mint már említettük és bizonyítottuk, a kunokra vonatkozó végzéseket az egyházi (és egyes világi) nagybirtokosok egyetértésével Fülöp pápai legátus kényszerítette ki. A tétényi gyűlés is az ő jelenlétében zajlott le. A köznemesség és a kunok szerepe a gyűlésben passzív, illetve csak annyiban aktív, hogy néhány kérdésben a királyra kényszerített előzetes megállapodáshoz képest bizonyos engedményeket csikartak ki. Az engedmények kiharcolásában nyilván támaszkodtak Kun László természetes érzelmeire, amelyeket bizonyára csak még fokozott az a tudat, hogy a kunokban mindig szövetségesekre lelt. E generális kongregáció nyomán valóban született tehát törvény. De ezt nem az 1279. július 13—25. közt üléselő gyűlés hozta. A kongregáció szerepe itt mindössze annyi, hogy a királlyal és a királyi tanáccsal kötött előzetes megállapodáshoz (ún. I. kun-törvény) képest a legátus — várakozásával ellentétben — nem tudta még szigorúbb rendszabályok elfogadására kényszeríteni a királyt, hanem éppen ellenkezőleg: a kongregáció hangulatára támaszkodva IV. Lászlónak sikerült enyhébb formában elfogadtatnia a kun-törvényt a legátussal. E kongregáció tanácskozásainak zöme is a hagyományos kérdésekre összpontosult. Köztük szintén a birtokügyek vették igénybe a legtöbb időt, mert a gyakorúvá lett király napirendre tűzte a kiskorúsága alatt tett birtokadományok felülvizsgálatát.

SZABÓ Károly szerint IV. László 1282-ben szent István napja körül Székesfehérvárott tartott „országgyűlést”, ahol a Németújváriak régi ellensége, Csák Máté elnökölt mint nádor.¹⁹⁷ E következtetést abból vonja le, hogy Máté nádor 1282. augusztus 25-én Székesfehérvárott kelt oklevelében¹⁹⁸ erősítette meg a királyi udvarnokispánok fiainak a királyi szerviensekével azonos régi szabadságait. Az oklevelben azonban generális kongregációra utalás nincs, tehát az ez évi István-napi székesfehérvári gyűlés nem igazolható. Annál biztosabb adataink vannak egy szegedi, 1282. októberében tartott királyi generális kongregációról. IV. László — egy teljes keltezésű oklevele szerint — már 1282. szeptember 4-én Szeged mellett tartózkodott,¹⁹⁹ két oklevelében pedig kifejezetten említi a szegedi királyi generális kongregációt. Az egyik (1282.) október 24-én Szegeden kelt,²⁰⁰ s ebben elmondja, hogy a zalai vár bizonyos földjeit, Rezy, Syd és Guelse nevűeket, és a veszprémi vár bizonyos földjét, Zepene nevűt, melyek mind Zala megyében vannak, báróinak tanácsára és egyetértésével „in congregacione nostra, quam in Zegued habuimus” egyesektől, akik ezeket bármi jogcímen birtokolták, elvették, és Tyba comesnek, Chak fiának adták István királynéi tárnokmester és fiverei helyett azon csere értelmében, amelyet a nevezett felek között a király elrendelt; ezért meghagyja a zalai apátnak és konventjének, hogy egyik tagját küldje ki hiteles személyként, aki előtt Dénes bán sárosi ispán járja be a határt, és végezze el a beiktatást.²⁰¹ A másik oklevél pontosan kelte-

¹⁹⁷ SZABÓ: *i. m.* 112.

¹⁹⁸ WENZEL: *ÁÚO* IV. 243.

¹⁹⁹ BORSA: 3181. — Szegeden van szeptember 15-én (BORSA: 3182.) és október 23-án is (3181.).

²⁰⁰ BORSA: 3185.

²⁰¹ *HO* VI. 260—261. — Chak fia Tyba comes: II. Tiba, Tyák fia, 1265—1291 közt szerepel, a Tomaj-nemzetség Lesencze—Tomaji ágához tartozott, lásd: KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek* III. 1., 112. István királynéi tárnokmester KARÁCSONYI János: *A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*, Bp., 1902., 110—111. szerint Tornay István. — Rezy: Rezi, Keszthelytől északra, I. CSÁNKI: *i. m.* III. 98.; Guelse: Gelse, Nagykanizsától északra, I. uo. 55. Dénes sárosi ispán: Pécz-nembeli György fia Dénes, nádor, szlavón bán, országbíró, királynéi tárnokmester, zalai, somogyi és sárosi ispán. A rá vonatkozó királyi oklevelek felsorolását lásd BORSA névmutatójában a 453. oldalon, vö. még WERTNER: *i. m.* Történelmi Tár 1897., 670.

zett, 1282. október 26-án Szegeden állították ki.²⁰² Ebben a Czechthow nevű halasztavat a hozzá tartozó földdel és minden tartozékával visszaadja a budai egyháznak; kelt „Szegeden, országos gyűlésünkön szent Demeter mártír ünnepén, az Úr 1282. évében.”²⁰³ Az említett királyi oklevelekből kitűnik, hogy 1282-ben valóban volt Szegeden kongregáció, bár a dokumentumok nem sorolják fel részletesen a résztvevőket, csak annyit tudunk meg, hogy a király a bárókkal is tanácskozott, tehát a királyi tanácsnak a gyűlésben kiemelt szerep jutott. Úgy látszik, a szegedi kongregáció főként birtokügyekkel foglalkozó, a maga nemében is jelentéktelen gyűlés lehetett.

Fontosabbnak mutatkozik az 1286-os rákosi gyűlés. GYÁRFÁS szerint ez a király „első országgyűlés”-e, „... az egész ország állapotának rendezése és átalakítása végett...” tartott, s amelynek végzéseiről csak néhány töredék maradt fenn, pl. hogy új királyi pecsétet készítettetek.²⁰⁴ SZABÓ hasonlóképpen ír az eseményről: „Az tőrekvést, hogy az ország siralmas állapotjának jobb karba hozatala iránt az országgyűlés törvényhozás útján intézkedjék, ... 1286-ban ismét megújulni látjuk.”²⁰⁵ PAULER úgy vélekedik, hogy az „urak és főpapok az egyik bajt a király helytelen intézkedéseiben, adományokban látták... Az ő »tanácsukra« tehát László az ország állapotának megjavítására, helyreállítására »új pecsétet készített«; ennek folyománya volt, hogy a régi adományokat újra be kellett mutatni...”²⁰⁶ Fentebb már tárgyaltuk László 1286. június 18-án Budán kelt oklevelét, amelyben Omodeus mester özvegyét és árváit meghagyja és megerősíti birtokaikban azokért az érdemekért és szolgálatokért, amelyeket Omodeus a király nagyatyjának, Bélának, atyjának, Istvánnak és neki magának gyermekkorától tett, és megígéri, hogy mihelyst országa állapota jobbra fordul, ezt az adományt arany bullájával megerősíti.²⁰⁷ Említettük: SZABÓ helyesen hozta kapcsolatba — eme oklevél alapján — az ország helyzetének megreformálását az összehívandó generális kongregációval.²⁰⁸ A gyűlés valóban összeült Rákoson, mint SZABÓ írja, június második felében, és szerinte mintegy két hétig ülésezett. SZABÓ a gyűlés időpontjának meghatározásánál abból indult ki, hogy van Lászlónak év nélkül június 17-én, június 26-án és július 1-én Rákoson kelt három oklevele, melyekről bizonyosnak tartja, hogy a rákosi gyűlésen lettek kiadva.²⁰⁹ Ugyanakkor azt is állítja, hogy mivel július 1-én a király Rákoson és Ercsiben²¹⁰ is adott ki oklevelet — ez utóbbiban a bakonybéli apátság számára megerősíti a komáromi vám kétharmadát²¹¹ —, valószínűnek tarthatjuk, hogy ez a rákosi gyűlés július 1-én „oszlott el”.²¹² A gyűlés kezdetének megállapításánál találunk zavaró momentu-

²⁰² BORSA: 3186.

²⁰³ *Budapest történetének okleveles emlékei* I., Bp., 1936., 201. Czechthow: Csecstó, Csesztó, Csésztó, Csesztó, puszta Zenta mellett északnyugatra (CSÁNKI: *i. m.* I. 680., GYÖRFFY: *i. m.* I. 715. és 732., „Zenta” címszónál). A budai egyház: a budai (óbudai) káptalan.

²⁰⁴ GYÁRFÁS: *i. m.* 364.

²⁰⁵ SZABÓ: *i. m.* 126.

²⁰⁶ PAULER: *i. m.* 392.

²⁰⁷ BORSA: 3406. = WENZEL: *ÁÚO* IX. 443.

²⁰⁸ SZABÓ: *i. m.* 126. old. és 1. jegyz.

²⁰⁹ Uo. 126—127. és uo. 2. jegyz. Az említett oklevelek száma Borsánál: 3405., 3408., 3412. (SZABÓ hivatkozik egy június 27-i oklevélre is [= BORSA: 3410.], ezt azonban teljesen figyelmen kívül kell hagynunk, mert sem a kiadás helyére, sem generális kongregációra nem utal.)

²¹⁰ BORSA: 3412. és 3600.

²¹¹ Sörös Pongrácz: *A bakonybéli apátság története* I. (ERDÉLYI László [szerk.]: *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* VIII.), Bp., 1903., 301. — SZABÓ tévesen a vám egyharmadáról beszél WENZEL: *ÁÚO* IV. 284-re hivatkozva, holott WENZELnél is kétharmad áll.

²¹² SZABÓ: *i. m.* 127. old.-on az előző oldal 2. jegyzetének végén. — Ugyanezen egybeeséssel érvelve BORSA (3600.) tagadja, hogy az Ercsiben kelt oklevél 1286. évi volna.

mokat. SZABÓ — mint láttuk — azt írta, hogy a június 17-i oklevelet bizonyosan ezen a rákosi országgyűlésen adták ki. Ez az oklevél, amely Saul, Bodou, Thenk és Barnabás padányi nemeseknek és rokonaiknak visszaadja Pozsony megyei Padány nevű földjüket,²¹³ határozattal lezárt tényt közöl. S bár az oklevél Rákos mellett (nem Rákoson!) kelt, nem említi a generális kongregációt, mint ahogy nem említi azt a Rákoson június 26-án és július 1-én kelt másik két oklevél sem, annak ellenére, hogy ezek is határozattal lezárt ügyeket tárgyalnak. Az előbbi megengedi Hídvégi András comesnek és jobbágyainak, hogy sertéseiket, marháikat szabadon legeltethessék a Rába erdőben, szénát kaszálhassanak, fát vághassanak saját szükségletükre, és a vasvári ispánt eltiltja zaklatásuktól;²¹⁴ a második teljesen azonos tartalmú és itt-ott egyező fogalmazású kiváltságot ad Chak-nembeli Chak, Renoldus, Kemyn és jobbágyaik számára.²¹⁵ Ha el is fogadjuk, hogy mindhárom oklevél 1286-ban kelt (Rákos mellett, illetve Rákoson), ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a rákosi gyűlés meg is kezdődött június 17-én. Az egyetlen teljesen datált oklevélből, mely Amadé mester özvegye javára 1286. június 18-án Budán kelt,²¹⁶ nyomós tartalmi érvek alapján éppen azt állapítottuk meg, hogy a kongregáció előtt keletkezett, hogy a gyűlésen netán majd felmerülő birtokvisszavétellel szemben nyújtson előzetes védelmet az elárvult családnak. Tehát már a gyülekezés időszakában intézkedhetett a király tanácsosai meghallgatásával vagy anélkül, ha egyszerűbb, világosabb ügyekről volt szó. E feltetelezés megmagyarázhatja azt is, hogy a királyt június 17-én Rákos mellett, június 18-án Budán, június 26-án Rákoson találjuk.

A rákosi gyűlést Lászlónak négy oklevele említi meg. Ezek közül egynek az évszáma hiányzik, de a hónap és nap, valamint a hely adott; kettőnek csak az évszáma van meg hónap, nap és hely megjelölése nélkül; és végül a negyedik teljes keltezésrel van ellátva. Az [1286.] június 30-án Rákoson kelt oklevélben elmondja Kun László: „in congregatione nostra generali, quam in Rakus habuimus”, a főtisztelendő esztergomi érsek úr és az ország más püspökei és bárói jelenlétében megígérte, hogy ama károk és jogtalanságok ügyében, melyeket eddig a Henrik-fiak szolgálói és familiárisai okoztak, „a jelen oklevél kiadásától számított egy évig” senki panaszára elmarasztaló ítéletet ellenük nem fog hozni; ám ha az oklevél kiadásától kezdve a jövőben új károkat, igazságtalanságokat okoznak, egy év múlva ő maga — és nem más — fog igazságot szolgáltatni. Elrendeli tehát, és megparancsolja minden bírónak, hogy kegyelmét tartsák tiszteletben, és a Henrik-fiak emberein ítélni ne merjenek.²¹⁷ A másik oklevél birtoküggyel foglalkozik, s 1286-ban (szeptember 2. előtt) kelt. Seueridus ispán, Marcellus fia bemutatta a király 1280. november 11-i, Szalánkeménben kiadott pátensét²¹⁸ Ibrány és Kozmatelke (Kusmeteluke) földek egy részének adományozásáról, kérve, hogy az adományt érvényesnek ismerje el László. „Mi tehát országunknak a Rákoson tartott generális kongregációján főpapjaink és báróink tanácsára és beleegyezésével említett adományunkat... jelen oklevelünk erejével

²¹³ BORSA: 3405. — NAGY Iván (*Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal IX.*, Pest, 1862., 8.) szerint a Padányi család ágai a Bíró, Bodó, Kosár, László, Mátyus és Szakál család; az oklevelünkben szereplő személyek egy része a Bíró (II., Pest, 1858., 108.), László (VII., Pest, 1860., 31. old. és 2. jegyz.) és Mátyus családoknál (VII. 366—367.) található nála.

²¹⁴ BORSA: 3408.

²¹⁵ BORSA: 3412. Uo. lásd a kiadók eltérő datálását.

²¹⁶ BORSA: 3406.

²¹⁷ BORSA: 3411., ahol a szöveget is közli.

²¹⁸ BORSA: 3079. = HO VI. 317—318.

kivánjuk alátámasztani, melyet kettős, új pecsétünkkel erősítünk meg.”²¹⁹ A harmadik oklevél ugyanúgy keltezett, és szintén Seueridus ispán ügyében intézkedik valószínűleg ugyanazon a napon. Az oklevél szerint Seueridus ispán bemutatta a király ugyancsak [1280.] november 11-én Szalánkeménben kiadott pátenését az Albert fia Sebestyéntől elvett bizonyos Ibrány nevű föld történt adományozásáról,²²⁰ s kérte, hogy az adományt főpapjainak és báróinak tanácsára s az ország állapotának megreformálására készített pecsétjével érvényesnek ismerje el. „Mi tehát országunknak a Rákoson tartott generális kongregációján főpapjaink és báróink tanácsára és beleegyezésével adományunkat... jogosnak és törvényesnek ismerve el, ...nevezett oklevelünket szóról-szóra beiktatván a jelen oklevélbe ... kiadtuk új kettős pecsétünkkel megerősítve.”²²¹ A negyedik oklevél 1286. július 9-én kelt, és Ilarius fiai: Miklós és Marcell számára erősít meg adományt. A földet, melyet egy bizonyos Hovran nevű ember lakott a régebbi időkben Liptóban, a Vág folyó és Medekuspotoka mellett, IV. Béla ajándékozta nekik²²² szolgálataikért, különösen azért, mert hírül vitték neki, hogy épségben van István ifjabb király, aki akkoriban a bolgárok ellen vezetett hadjáratot a Lom nevű váron túl, az Izker folyó mellett, s itt talált rá a Béla király által küldött Marcellus: „... királyi kegyünkkel, bírván ez ügyben egész országunk Rákoson megtartott generális kongregációján valamennyi főpapunk és bárónk tanácsát és beleegyezését, a fentnevezett földet ...Miklósnak és Marcellnek... meghagytuk...”²²³

Az oklevelek tanúsága szerint az 1286-os rákosi generális kongregáción a király elnökölt. A résztvevők közül személy szerint az esztergomi érsek van kiemelve, valamint a főpapok és a bárók. Egyik oklevél sem említi a nemeseket, ellenben azt igen, hogy a királyi tanács (a főpapok és bárók) tanácsával és beleegyezésével intézkedett, és adott ki okleveleket a király. A gyűlés birtokügyekben járt el, illetve a Henrik-fiak emberei esetében meghatározott időtartamra menlevelet adott. Semmi nyomát nem találjuk az oklevelekben annak, hogy a köznemesség aktív szereplője lett volna a rákosi gyűlésnek. Legutóbbi oklevelünk alapján úgy tűnik, hogy téved SZABÓ Károly a gyűlés befejező időpontját illetően is, amikor azt (az Ercsiben kiadott oklevél²²⁴ alapján) július 1-re teszi.²²⁵ A talán június hó végére összehívott kongregáció legalább is 1286. július 9-ig tartott.

Az 1287. esztendő a király, az egyházi és világi uralkodó osztály fokozódó ellentéteinek jegyében telt el. A válság a tetőpontját érte el, amikor László eltaszította nejét, és Erzsébet nevű nővérének őrizetére bízta, aki a Nyulak-szigetén levő dömés-apácázarda főnökasszonya volt. Lodomér esztergomi érsek információja és sürgetése nyomán 1287. március 12-én IV. Honorius pápa széles körű akcióba kezd Erzsébet

²¹⁹ BORSA: 3413. = HO uo. — BORSA névmutatója szerint mindkét helység Valkó megyében volt. NAGY Iván (i. m. V., Pest, 1859., 214.) Marcell fia Sefrid ispánt a Szabolcs megyei Ibrányi család alapítójának teszi meg; Szabolcs megyében valóban találunk Ibrányt (vö. CSÁNKI: i. m. I. 516.), de Kozmatelke nyomára nem bukkantunk. Ezért valószínűbb a Valkó megyei elhelyezés, ahol Ibrány is, Kuzminc (S. Cosme et Damiani) is megtalálható (CSÁNKI: i. m. II. 319. és 328.). A Valkó megyei Ibrány az Elefánti család birtoka volt (CSÁNKI: i. m. II. 319.).

²²⁰ BORSA: 3078.

²²¹ BORSA: 3414. = HO VI. 318—320.

²²² Vö. SZENTPÉTERY: 1668.

²²³ BORSA: 3415. = WENZEL: *ÁÚO* IV. 282—283. — „Medekus Potoka, Medekes fluvius, patak, folyó ... Liptó megyében a Vágnak ma e néven nem szereplő jobboldali mellékvize.” (ORTVAY Tivadar: *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig* I., Bp., Akadémia, 1882., 512.) — Lom: vár Észak-Bulgáriában a Duna mellett, Vidintől délkeletre. — Izker (Iszkör): a Duna jobbpartú mellékfolyója, Lomtól keletre ömlik a Dunába.

²²⁴ BORSA: 3600. — BORSA szerint semmi nem bizonyítja, hogy az oklevél 1286-ban kelt volna.

²²⁵ SZABÓ: i. m. 127. old. (a 126. oldalon kezdődő 2. jegyzet befejező részében).

királyné kiszabadítása, jogaiba való visszahelyezése és a kunok végleges megtörése érdekében. Egyik levelében Kun Lászlót szólítja fel felesége visszafogadására. E levél másolatát meg akarja küldeni Ladomér érseknek azzal a felhatalmazással, hogy szükség esetén a kunok ellen keresztes hadjáratot hirdethet Magyarországon és a környező országokban. Egy harmadik fogalmazvány a záradékban arra jogosítja fel az esztergomi érseket, hogy kiközösítse a királyt, amennyiben feleségét nem bocsátaná szabadon. A negyedik levél szintén Ladomérnak szól, de ha lehet, még élesebben kommentálja Kun László magatartását, követeli a királyné azonnali kiengedését, és felszólítja Ladomért mindazok kiközösítésére — beleértve a királyt is —, akik ezt akadályoznák. Mint látjuk, a négy levél nagyjából ugyanazt tartalmazza, és egy napon kelt. Közülük háromnak a címzettje az esztergomi érsek. Az egymástól csak néhány — de igen fontos — mozzanatban különböző felhatalmazások lényegében szabad kezét adnak az érseknek az általa legcélravezetőbbnek vélt eljárás kiválasztására, illetve ha ez nem járna eredménnyel, saját belátása szerint élhet a többivel. Mindez a pápai diplomácia rugalmasságát bizonyítja. Honorius nem feledkezett meg az akció nemzetközi alátámasztásáról sem. A pápai regeszták tanúbizonysága szerint másolatok készültek a német és a cseh király, az osztrák és a lengyel herceg, valamint számos kül- és belföldi egyházi méltóság számára azzal a felszólítással, hogy támogassák Ladomért tevékenységében. A Kun Lászlónak címzett levél regesztájának margóján egy megjegyzés olvasható, mely szerint a levelet a pápa függő pecsétjével megerősítették, regisztrálták, majd visszajuttatták a pápához, aki a szövegen módosított, de a módosított változat már nem jutott vissza a kancelláriához.²²⁶ A leveleket állítólag nem küldték el, mert a pápa időközben elhalálozott. Az ügy azonban nem merült feledésbe. Az elhunyt pápa intencióinak megfelelően 1287. augusztus 2-i kelettel²²⁷ a bíborosok kollégiuma fordult Ladomérhoz Erzsébet kiszabadítása érdekében. Ennek a levélnek a pontos szövegét nem ismerjük, mivel a ránk maradt változatok eléggé eltérnek egymástól. Az egyik variánst Ladomérnak Monoszló Péter erdélyi püspökhöz intézett, 1287. december 6-án Esztergomból keltezett levele tartalmazza.²²⁸ Ez a változat némiképp eltér az új pápa, IV. Miklós egy évvel később, 1288. augusztus 8-án kelt, Ladomérhoz intézett levelének tartalmától, melyben utal a bíborosok levelére, s közli, hogy annak megfogalmazásában — mint a kollégium tagjának — neki is része volt.²²⁹ Ugyanakkor feltűnő, hogy Ladomér az erdélyi püspökhöz írt levelében közli IV. Honorius 1287. március 12-én kelt, hozzá intézett levelei közül a legélesebb hangúnak a szövegét.²³⁰ Ebből az következik, hogy az elhunyt pápa levelei mégiscsak eljutottak Ladomérhoz: talán még a pápa halála előtt, vagy legkésőbb a bíborosok 1287. augusztus 2-i levelével együtt. A felhatalmazások birtokában Ladomér Budára generális kongregációt hívott össze, ahol felolvasta a leveleket, és határozatot hozatott a királynéi javak visszaszerzésére.²³¹ Ennek az akciónak részeként szőlította fel az erdélyi püspököt, hogy kiközösítés fenyegetésével adassa át a királyné-

²²⁶ A levelek szövegét a vatikáni regeszták alapján közli THEINER: *i. m.* 353—356.

²²⁷ GYÁRFÁS (*i. m.* 366—367.) nem tudni, mi okból augusztus 5-re keltezi.

²²⁸ Ladomér levele Monoszló Péterhez: ZIMMERMANN—WERNER: *i. m.* 157—158. A bíborosok levelének benne idézett variánsa: *uo.* 154—155.

²²⁹ THEINER: *i. m.* 359.

²³⁰ IV. Honorius levele: THEINER *i. m.* 355—356.; ennek szövege Ladomér levelében, melyet Monoszló Péterhez írt: ZIMMERMANN—WERNER: *i. m.* 151—152.

²³¹ „Et quia eadem literae lectae in congregatione regni noviter habita cum summa reverentia sunt receptae, placuitque universitati praelatorum omnium et baronum necnon et nobilium Budae convenientium, ut ipsi proventus reginales... debeant... exhiberi...” (ZIMMERMANN—WERNER: *i. m.* 157.).

officiálisainak (akik egy személyben a levél átadói is) a besztercei körzetben néki járó jövedelmeket.²³²

Teljesen nyilvánvaló, hogy a gyűlésen a király nem vett részt, így e gyűlést nem számíthatjuk a királyi kongregációk közé. Bizonyítja ezt nemcsak az, hogy a tárgyalt időszakban László csupán Pozsonyban és Ugodon ad ki oklevelet,²³³ hanem az is, hogy ha a király elnökletével hozták volna a határozatot a királynéi javak visszaadására, akkor maga az uralkodó utasította volna helyi tisztviselőit, és nem az érseknek kellett volna az erdélyi püspököt mozgósítania. SZABÓ Károly mégis úgy ábrázolja az események menetét, hogy Ladomér rábírt a ingatag királyt Erzsébet kiengedésére, és az ő sürgetésére hirdetett László „országgyűlést” december elejére Budára, ahol kimondották a királynéi javak visszaadását.²³⁴ A kérdéssel foglalkozó többi szerző is egyetért abban, hogy a kongregáció Kun László távollétében zajlott le.

A kongregáció utáni események alakulásának tekintetében a nézetek eltérőek. GYÁRFÁS szerint László 1288. február 10-én Esztergomban kiadott nyilvános oklevelével javulást fogadott; ámde ennek az oklevélnek nincs nyoma.²³⁵ A király állítólag itt találkozott feleségével, majd 1288. május 20-án megerősítette volna az esztergomi káptalan vámszedési jogát.²³⁶ SZABÓ Károly szerint a kiszabadult királyné először Esztergomba, majd Budára ment, és Budáról intézett mandátumot 1288. február 4-én a fehérvári káptalanhoz egy Tolna megyei királynéi birtok felmérése tárgyában. (Ez az oklevél helyesen február 11-re datálendő.²³⁷) Kun László ezalatt a Szepességben tartózkodik, majd Esztergomba megy, ahol az érsek közbenjárására kibékül nejével, és javulást fogad.²³⁸ PAULER szerint a tatárok lengyelországi pusztítása ejtette gondolkodóba IV. Lászlót, ezért kezdett Ladomérhoz közeledni, elment Budára, majd Esztergomba, ahol 1288 márciusában kibékült az érsekkel, kinek pártja átvette a hatalmat.²³⁹ Ezután szinte derült égből villámcsapásként hatott, hogy 1288. augusztus 8-án IV. Miklós pápa — jelentéktelen változtatásoktól eltekintve — szinte szóról-szóra átírta,²⁴⁰ és elküldte IV. Honoriusnak ama nevezetes, állítólag visszatartott bulláit a királyné kiszabadítása érdekében, holott az már férjével együtt boldog egyetértésben uralkodott.²⁴¹ Mivel a házasfelek a legjobb viszonyban voltak ekkor, csakis László oligarcha-ellenfelei informálhatták félre a pápát; a király kénytelen ismét a kunokhoz menekülni.²⁴² Múlt századi történetíróink persze nem ismerhették az azóta előkerült forrásokat, de így is el kell marasztalnunk őket a pápai udvar tájékozottságának teljes alábecsülése miatt. IV. Miklós ugyanis egyik, Ladomérhoz intézett bullájában, amely utalt a bíborosok kollégiumának előző évi akciójára, a

²³² Uo. 157—158. Az események megértése szempontjából oly fontos levelet augusztus 5-i, illetve december 6-i kelettel közlik a kiadók. Mi az utóbbit fogadtuk el két okból: egyrészt elképzelhetetlen, hogy a bíborosok augusztus 2-án kelt kevelét Ladomér augusztus 5-én már megkaphatta, és közben a generális kongregációt is összehívhatta volna. Másrészt a legmegbízhatóbbnak látszó ZIMMERMANN—WERNER-féle kiadás' a levél eredeti példányára támaszkodva hozza a sokkal valószínűbb december 6-i dátumot.

²³³ Vö. BORSA: 3459., ill. 3462.

²³⁴ SZABÓ: *i. m.* 141.

²³⁵ GYÁRFÁS: *i. m.* 367. A jegyzeteiben hivatkozott források ilyen oklevelet nem tartalmaznak.

²³⁶ Uo. — Tudomásunk szerint László március 21-én és április 18-án intézkedett az említett várműgyben (vö. BORSA: 3479. és 3483.).

²³⁷ WENZEL: *AÚO* XII. 471—472.

²³⁸ SZABÓ: *i. m.* 146—147.

²³⁹ PAULER: *i. m.* 399—401.

²⁴⁰ THEINER: *i. m.* 357—359.

²⁴¹ PAULER (uo. 401.) IV. Miklós leveleit tárgytalanoknak nevezi.

²⁴² SZABÓ: *i. m.* 149—150.

saját nevében fejezi ki szánakozását a királyné szerencsétlen sorsán, s hatalmazza fel az esztergomi érseket — ha kell — a legerélyesebb lépések megtételére. A pápa tehát tudta, hogy László újból eltaszította nejét, és börtönbe vettette, hogy annál szabadabban mulathasson szeretői körében.²⁴³

KARÁCSONYI János 1910-ben publikálta Ladomér érsek két olyan levelét, amelyek a lezajlott eseményeket egészen más megvilágításba helyezik, és felfedik az újabb pápai bullákat kiváltó okokat.²⁴⁴ Az egyik levél 1288. május 8-án (?) kelt, és IV. Miklós pápához szól.²⁴⁵ A második levél datálatlan, az erdélyieknek szól, s tömörebb formában megismétli az előbbi mondanivalóját.²⁴⁶ KARÁCSONYI ismerteti a levelek felbukkanásának történetét, majd az új adatokra támaszkodva rekonstruálja az 1287—1288. esztendőök mozgalmas történetét.²⁴⁷ Lényegében ezt az elbeszélést fogadja el HÓMAN is.²⁴⁸ Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk, a főbb eseményeket az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A bíborosok 1287. augusztus 2-i levelét kézhez kapva Ladomér tüstént összehívatta saját pártja generális kongregációját. Ennek döntései alapján a királynét kiszabadították a nyúlzigeti zárdából, és birtokai nagy részét is visszaszerezték. Mivel Ladomér 1287. december 6-án Esztergomból keltezett és Monoszló Péter erdélyi püspökhöz intézett levelében²⁴⁹ mindezekről már tényként számol be, joggal feltételezhetjük, hogy a budai kongregáció novemberben ülésezhetett, nem sokkal december 6-a előtt, hiszen Ladomér „in congregatione regni noviter habita” olvasta fel a bíborosok levelét.²⁵⁰ A király egészen 1288. március 6-ig a Szepességben tartózkodik.²⁵¹ De már az előző napon, március 5-én Szepesből mandátumot intéz Ladomér érsekhez („dilecto et fideli suo salutem et gratiam plenam cum dilectione”), aminek a főpap május 16-án eleget is tesz.²⁵² Ez a mandátum határozott közeledésre vall, amit csakhamar követett a király megérkezése Esztergomba, mert március 21-én kelt, s az esztergomi egyház vámügyét kedvezően intéző oklevelében²⁵³ tényként utal a minap Esztergomban történt „kijózanodására” („nuper nobis apud Strigonium respiscere praeteritis nostris de transgressionibus”²⁵⁴). Április 10-én és 18-án kiadott oklevelei még teljes összhangról tanúskodnak Esztergommal.²⁵⁵ Az újabb szakításnak tehát 1288. április 18. után, de május 8. (?) — Ladomér panasza a pápához) előtt kellett bekövetkeznie. KARÁCSONYI János figyelt fel arra, hogy június 15-én (helyesen: 5-én) László — nővére és sógora kérésére — Esztergomban ad ki oklevelet a margit-

²⁴³ THEINER: *i. m.* 359. A pápai kúria pontos tájékozottságának jellemzésére megemlíthetjük IV. Miklós 1290. május 20.-i két oklevelét (uo. 361—363.), melyekben — az ekkori helyzetnek teljesen megfelelően — a királyné változatlanul mellőzöttként, de már nem fogolyként van említve.

²⁴⁴ KARÁCSONYI János: *A mérges vipera és az antimonialis. Korkép Kun László király idejéből, Századok* 44 (1910) 2—11. Magyar fordításukat I. MAKKAJ László—MEZEY László: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek, XI—XIV. század* (Nemzeti Könyvtár), Bp., Gondolat, 1960., 200—214.

²⁴⁵ KARÁCSONYI: *i. m.* 2—8. A datálás körül némi zavar lehet, mert Ladomér tudósítja a pápát: Erzsébet ex-apáca és Rosenberg Zavis május 11-i (?) menyegzőjéről is.

²⁴⁶ Uo. 8—11.

²⁴⁷ Uo. 1—2. és 11—24.

²⁴⁸ HÓMAN—SZEKFÜ: *i. m.* I. 607—610.

²⁴⁹ ZIMMERMANN—WERNER: *i. m.* 157—158.

²⁵⁰ Uo. 157. — Kun László 1287. szeptember 3-án Pozsony alatt ad ki oklevelet, melyben királynéi földet is eladományoz (= BORSA: 3459.), ami szöges ellentétben áll Erzsébet jogainak tervezett helyreállításával.

²⁵¹ BORSA: 3474.

²⁵² Vö. BORSA: 3473. = FEJÉR: *CD V. 3.*, 402—403.

²⁵³ BORSA: 3479.

²⁵⁴ FEJÉR: *CD V. 3.*, 413.

²⁵⁵ BORSA: 3482—3485.

szigeti apácák javára: ez szerinte arra vall, hogy a király ostrom alá vette az érsek székhelyét.²⁵⁶ Roppant jellemző, hogy ettől kezdve egészen az 1289. évi, Fövényen tartott kongregáció időszakáig sem Erzsébet királyné nem ad ki oklevelet, sem Esztergom javára nem találunk királyi intézkedést.²⁵⁷ KARÁCSONYI János szerint március 23-a után a király Esztergomból Budára ment, ahová nagy „országgyűlést” hívott össze; ugyanerre az időszakra céloz — szerinte — a király ama okleveleiben, ahol új pecsétjét emlegeti a megtérésekor sajátkezűleg összetört régi helyett.²⁵⁸ HÓMAN ezt a budai „országgyűlést” és a pecsét összetörését április derekára helyezi.²⁵⁹ Ez a megállapítás azonban Ladomér IV. Miklós pápához május 8-án (?) írott hosszú panaszlevelének félreértésén alapszik. Ladomér ugyanis azt írja, hogy a király feloldozása után a bárók és a nemesek — bízva őszinte megtéréseben — hozzá sereglettek, ezektől hízélgéssel, megvesztegetéssel vagy erőszakkal kezéseket vett, akiket a legerősebb királyi várakba záratott.²⁶⁰ Ez azonban semmiképp sem lehetett kongregáció, hiszen az egyháziak részvételéről nincs szó, és tárgyalásokról sem értesülünk. A túszok szedése egyébként sem képzelhető el kongregáció keretei között, hiszen egy ilyen erőszakos lépés a panaszok orvoslására hivatott kongregáció ellenállását vagy azonnali szétoszlását váltotta volna ki.

IV. László utolsó generális kongregációjára 1289. júniusában került sor Fövényen.²⁶¹ A fövényi gyűlést beháború előzte meg. A pártütő urak „... László királyt, ki a pápának tett fogadását megszegve ismét egy kun nővel élte világát, s az esztergomi és kalocsai érsek s a veszprémi és győri püspök intésére nem hallgatva véres bosszúval fenyegette hitszegő alattvalóit”, megfosztani törekedtek a koronától, s Endrét felszólították a megürültnek tekintett trón elfoglalására.²⁶² Lászlót, akinek főként a kunok és a köznemesek segítségével sikerült még egyszer úrrá lennie a zűrzavaron, 1289. május 19-én [helyesen: 22-én] a Csepel-szigeten találjuk, ahonnan bűnbocsánatot hirdetett mindazoknak, „... a kik ellene fegyvert fogtak, s az országban rablást és dúlást követtek el, ha a hűtlen országnagyoktól és nemesektől visszavonulnak...”²⁶³ Ilyen előzmények után kezdődött meg a fövényi „országgyűlés” június utolsó napjaiban, „...melyen az ország egyházi és világi nagyjai és nemesei tömegesen vettek részt.”²⁶⁴ A fövényi gyűlésről Lászlónak több oklevele ad hírt. Mint 1279. június 23-án Fövény mellett kiadott oklevelében²⁶⁵ írja, attól az időtől kezdve, amikor Ladomér a pápa rendelkezésére az esztergomi érsekség élére nyert áthelyezést, tőle hosszasan kérelmezte a szepesi vám tizedét, amely az esztergomi érsekséget illeti meg, de ő mindaddig megtagadta egyesek rosszakaratú tanácsára, végül azonban rávitte a lelkiismeret, és az összehívott országos parlamentben (in conuocacione et parlamento publico Regni nostri) a tisztelendő atyáktól, a kalocsai

²⁵⁶ Vö. KARÁCSONYI: *A mérges vipera* 22—23. és BORSA: 3490.

²⁵⁷ Erzsébet 1288-as oklevelei február 11-én és közvetlenül ez után kelhetek (WENZEL: *ÁÚO* XII. 470—472. és 475., IV. 312—313.). Kun László csak 1289. június 23-án Fövény mellett kelt oklevelével nyilvánítja kegyét Ladomér iránt a szepesi vám tizedének átengedésével (= BORSA: 3522.).

²⁵⁸ KARÁCSONYI: *uo.* 15—16.

²⁵⁹ HÓMAN—SZEKFŰ: *i. m.* 608.

²⁶⁰ KARÁCSONYI: *uo.* 5. = MAKKAI—MEZEY: *i. m.* 206.

²⁶¹ GYÁRFÁS (*i. m.* 370.) szerint „... Torontál megyében Fuen — ma Fény — helység mellett.” SZABÓ szerint (*i. m.* 156.) Székesfehérvár közelében, Fövényen tartották. Ez esetben valószínűleg azonos a mai Fövenypuszta-Táccal Fejér megyében.

²⁶² SZABÓ: *i. m.* 153.

²⁶³ *Uo.* 155.; az 1289. május 22-i oklevél = BORSA: 3517.

²⁶⁴ SZABÓ: *i. m.* 156.

²⁶⁵ BORSA: 3522.

érsektől, több püspöktől, bárótól, köznemestől az esztergomi egyháznak járó nevezett tized jogosságára nézve elegendő felvilágosítást kapott, ezért a királynak járó teljes szepesi vám, illetve adó tizedét az érseknek és utódainak adja országa egész gyűlésének színe előtt (in presencia tocius congregacionis Regni nostri²⁶⁶). Ugyanezen az általános gyűlésen, melyet az érsekkel és megyéspüspökökkel, a bárókkal és köznemesekkel együtt az egész ország állapotának elrendezése és megreformálása tárgyában ünnepélyesen tartottak, adja június 26-án Péter fiának, Péter mesternek és Pálnak, valamint Libordus fiának, Jánosnak a Karakó várához tartozó Meuthe nevű földet.²⁶⁷ Ugyancsak itt adja László a Borsod megyei béli kolostornak a Poroszló falubeli vámot, minden sószállító szekér után 4 sót, a kevésbé megrakott szekerek után két báni dénárt, annak ellenére, hogy ugyanakkor eltörölték minden vámot, melyet V. István halála óta bárhol az országban felállítottak.²⁶⁸ S végül utal eme általános gyűlésre Lászlónak még egy 1289-ből, hónap és nap nélkül keltezett oklevele,²⁶⁹ melyben a néhai Lőrinc nádor fiának, Kemen főpohárnokmesternek és baranyai ispánnak érdemeiért, amelyeket a király atyjának halálától tanúsított egészen addig az időig, „... amikor a főtisztelendő atyákkal, Lodomér esztergomi, János kalocsai érsekkel, továbbá György csanádi, Póka szerémi, Tamás boszniai, Paska nyitrai és László váci püspökkel, a nevezett egyházak főpapjaival, országunk többi összes báróival és nemeseivel szorgos tárgyalást tartván országunk állapotát mindenben jobbra reformáltuk, s a kormányt, illetve a trónt teljességgel és tökéletesen elnyertük”, birtokokat adományoz anyjának, Erzsébetnek és feleségének, Erzsébetnek kérésére.²⁷⁰

Erzsébet 1288-ban alig ad ki oklevelet,²⁷¹ ami arra vall, hogy csak rövid ideig gyakorolhatta királynéi jogait. Annál szorgosabb oklevéladói tevékenységbe kezd 1289. június 24-től, a fővenyi kongregációtól kezdve, s ez az aktivitás kiterjed 1290-re, Kun László uralkodásának utolsó és III. András uralkodásának első évére is. Egy 1289-ben (október 17. előtt²⁷²) kiadott oklevelében elmondja, hogy „midőn kapcsolatunk a felséges uralkodóhoz, legkedvesebb hitvesünkhöz, III. László úrhoz, Magyarország dicső királyához Isten irgalmából jobbra fordult, Magyarországnak Fuen környékén tartott kongregációja után személyesen Somogy megyébe mentünk, hogy a jogtalanul és nagy számban elfoglalt királynéi földeket megjárassuk, és a királynéi tulajdonba visszaadassuk” („cum statu nostro erga Illustrem Principem, charissimum consortem nostrum, dominum Ladislaum tercium, Inclitum Regem Hungarie per Dei misericordiam in melius reformato et post congregacionem Regni Hungarie pre-

²⁶⁶ KNAUZ: *i. m.* II. 250—251.

²⁶⁷ BORSA: 3523. Az oklevél szövegét lásd FEJÉR: *CD VII. 2.*, 121. — A keletként adott Hawen helynevet már FEJÉR megkérdőjelezi, BORSA megkockáztatja a Fuen olvasatot, és a regesztájában szereplő 3522., valamint a 3524-es számú oklevelek keltének helye alapján Fővenyre teszi. (A BORSA: 3524. dátuma és helye [1289. június 26., Főveny] ugyan megfelelő, de generális kongregáció nem szerepel benne.) — Karakó: Vas megyében Jánosháza mellett található (vö.: CSÁNKI: *i. m.* II. 762.). Meuthe FEJÉR regesztájában Merethe-ként szerepel. A szereplőkre adataink nincsenek.

²⁶⁸ BORSA: 3525. A szeptember 2. után kiadott oklevél szövegét lásd *Archaeologiai Közlemények VI* (1866) Toldalék III. old. — Poroszló a 15. században már mezőváros, rével a Tiszán és szárazvámval, királyi sókamara-hivatallal. (Vö. CSÁNKI: *i. m.* I. 55—56.) A bél-háromkúti cisztercita apátságra lásd IPOLYI Arnold tanulmányát, *Arch. Közl. uo. 1.* és a köv. oldalakon.

²⁶⁹ BORSA: 3546. (szintén szeptember 2. után kelt).

²⁷⁰ FEJÉR: *V. 3.*, 448—450. — WERTNER (*i. m.* *Történelmi Tár 1897.*, 451.) szerint Baranyában „1289 vége óta 1291. okt. 9-ig Lőrinc nádor fia, Kemény pohárnokmester a főispán. Szerepel 1280-tól 1302-ig. Neje Sinister Miklós volt tálnokmester unokája. Utódai a Baranya megyei Cseményiek.” Eszerint az oklevél valóban az év vége felé kelt.

²⁷¹ PI. WENZEL: *ÁÜO IV.* 312—313., XII. 470—472.

²⁷² A datáláshoz az alább tárgyalandó oklevelet (l. 275. jegyzet) hívtuk segítségül.

habitam circa Fuen ad Comitatum Simighiensem personaliter accedentes terras Reginales indebite et superflue occupatas reambulari et in jus Reginale revocari et reduci fecissemus”), megújította a magyar királynékat koronázó veszprémi püspökség káptalanja számára korábban tett adományát²⁷³ a Somogy megyei Beren faluban a királynéi kulcsárok és pohárnokok földjének odaajándékozásáról, mert amikor ártatlanul, a gonoszok tanácsára férje őt a nyúlszigeti apácák kolostorába záratta, balsorsát rengeteg ajándékkal enyhítették; egyszersmind megtiltja ottani népeinek, hogy a prépostot és káptalanját ezen adomány miatt panasszal háborgassák.²⁷⁴ Ezt az adományt követi Erzsébetnek 1289. október 17-én „in Villa Alta” kiadott oklevele, melyben az Andronicus veszprémi prépost és saját nagyberényi harcos jobbágysai közt létrejött megállapodást foglalja írásba: ugyanis mivel Erzsébet a veszprémi egyháznak adta Nogberen nevű faluját, jelenlétében és engedélyével a királynéi harcos jobbágysok minden birtokukkal önként a veszprémi egyházhoz csatlakoznak, nehogy köztük és a káptalan közt öröklött vagy vásárolt földjeik tárgyában viszály támadjon; ennek fejében viszont élvezni fogják a veszprémi egyház többi nemes jobbágysának szabadságát.²⁷⁵ Ugyancsak hosszúra nyúlt s méltatlan fogsága idején néki tett hűséges szolgálatok fejében adományozza bizonyos vzi nemeseknek, tárnokmestere, a néhai Moys szervienseinek (Micou fiainak, Endusnek és Stephanusnak, valamint Petrus fiainak, Benedictusnak és Petrusnak) a királynéi hírnökök Tolna megyei Tutheus-Busu nevű nyolc ekealjnyi szántóját.²⁷⁶

Erzsébet nemcsak híveit jutalmazta ekkor: büntette ellenfeleit is. Ez kitűnik 1290. január 28-án Esztergomban kiállított okleveléből, mellyel közli, hogy a közelmúltban Somogyban tartózkodva elvette a margitszigeti apácáktól Beelc, Rakusy és Dada Somogy, illetve Tolna megyei királynéi falvakat, melyeket az ő adományából birtokoltak; most azonban visszaadja nekik, mert belátja, hogy cselekedete lelkiüdvét veszélyeztetheti.²⁷⁷ Nem vitás, hogy Lodomér környezete lágyította meg Esztergomban a királyné szívét. E rövid rendelkezést ugyanis csakhamar követte egy közelebbről datálatlan, de 1290-ben kelt részletesebb oklevél, mely elmondja, hogy „egész országunk 1289. június 24-e táján Fövenyen tartott generális kongregációja után legkedvesebb hitvesünk, Magyarország dicső királya, László úr, valamint országunk főpapjai és nemesi tanácsára a somogyi és tolnai részekre mentünk, s hosszasan ott tartózkodván a bárki által elfoglalt összes királynéi földeket visszaszereztük és visszaszereztettük, kondicionárius népeinket pedig a nekünk járó szolgálatra köteleztük...” („... post Generalem Congregationem tocius Regni nostri in Fuen anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo nono circa festum Beati Johannis Baptiste celebratam de consilio domini Ladizlai illustris Regis Hungarie consortis nostri karissimi, Prelatorum et Nobilium Regni nostri ad partes Symigienses et Tolnenses accessimus in eisdem partibus diucius peragrantes, reuocassemusque et reuocari fecissemus vniuersas terras Reginales per quoscunque occupatas, populos nostros condicionarios in eorum condicionibus ad seruicium nobis debitum aplicari

²⁷³ Az 1280-as adománylevelet I. WENZEL: *ÁÚO* IV. 219—220., valamint uo. 221—222., azzal a záradékkal, hogy a vincellérek eddigi szabadságuk szerint szolgáljanak a káptalannak.

²⁷⁴ WENZEL: *ÁÚO* IV. 341—342. — Az 1280. évi adománylevéllel együtt átírta Fennena királyné 1291-ben, I. uo. X. 40—41., majd Károly Róbert 1323-ban.

²⁷⁵ Uo. IV. 343.

²⁷⁶ FEJÉR: *CD* V. 3., 461—463. — Mivel az oklevél elmondja, hogy a fehérvári káptalan és Sidou fia, Johannes királynéi hírnökispán a nevezettet a birtokba ellentmondás nélkül beiktatta, ez az adomány is a fővenyi gyűlést követő Somogy—Tolna megyei királynéi birtokfelülvizsgálat során történt.

²⁷⁷ WENZEL: *ÁÚO* IX. 526—527. = FEJÉR: *CD* V. 3., 493.

faciendo ...”). Az eljárás során a Somogy és Tolna megyei Kosuk, Belch, Rakusy és Dada nevű falvakat, melyeket engedelmével a néhai Moys mester hagyott rájuk, irigyeik ösztönzésére elvette az apácáktól, és itteni officiálisait elűzte. Ám meghatalmazottaik útján oklevelekkel bizonyították adományuk jogosságát, ezért a királyné officiálisait visszarendelve, a nevezett falvakat visszabocsátja az apácák tulajdonába.²⁷⁸ Ugyancsak Esztergomban adja ki 1290. február 8-án rövid oklevélét, mellyel Lodomér érsek officiálisának, Mauricius comesnek adja — minden korábbi foglalás vagy adományozás érvénytelenítésével — neki tett szolgálataiért a Zala megyei Olvrs nevű királynéi földet a Balaton mellett.²⁷⁹ Erről az adományról egy közelebbről datálatlan 1290-es oklevél bővebben is szól. Benne Erzsébet elmondja, hogy midőn méltatlan nyúlzigeti fogságából kiszabadulva Esztergomba ment, itt a Veszprém megyei mencheli Buza comes fia, Mauritius comes, Lodomér érsek officiálisja fogadta és szolgálta őt, ezért neki és utódainak adja a királynéi tárnokok Olurs nevű földjét Zala megyében a balatoni halászzattal, valamint a malomkövek nyersanyagát adó kőbányával együtt, melybe teljes rendelkezési joggal már be is iktatták.²⁸⁰ A sort lezárhatjuk a Paulus magister budai éneklőkanonoknak adományozott Veszprém megyei Jutas királynéi föld tárgyában kiállított oklevéllel, melynek különösen az érdemfelsőroló része érdekes. Amikor ugyanis férje és sógora igaztalan fogságra vetették, fidelis clericus-a tulajdon személyét és vagyonát nem kímélve, a király külön parancsa ellenére, a halálos fenyegetéssel is dacolva buzgólkodott úrnője érdekében az egész országban „discurrendo”, amiért javait a király elvette, és másoknak adományozta. Mindez nagyon is ismeretes az érsekek, főpapok, bárók, nemesek előtt — jegyzi meg a királyné.²⁸¹

Az 1289-es országos parlament tehát — mint látható — jól dokumentált. Részt vettek benne a király, a királyné, a főpapok, a bárók, a köznemesek. Polgári történetíróink ezt a gyűlést közországgyűlésnek,²⁸² országgyűlésnek,²⁸³ ünnepélyes országgyűlésnek²⁸⁴ nevezik. Ezen a gyűlésen is birtokügyekkel és az egyháznak adandó jövedelmekkel foglalkoztak. Némileg túlmutat ezeken a királynak az a rendelkezése, mely a belső vámok kérdését szabályozza, vagyis eltörli az V. István halála után önkényesen felállított vámokat. Érdekes az is, hogy az ehhez a gyűléshez kapcsolódó oklevelekben a királyi tanács szerepe nincs kiemelve, feltételezhetően a gyűlés előtt kialakult állapot következményeként. Az oklevelek mindegyike megemlíti a köznemeseket mint a gyűlés résztvevőit, akik jelen vannak a határozatok kihirdetésénél is.

A fővenyi kongregáció összehívása pártharcok következménye volt; célja ismét a „nemzet és a király kibékülése”. A kibékülés látszólag meg is történt, de „a múlt évi csíny megismétlésére Lászlónak most nem nyílt alkalma”.²⁸⁵ „László — írja HÓMAN —

²⁷⁸ WENZEL: *ÁÚO* IX. 527—529.

²⁷⁹ *HO* IV. 72.

²⁸⁰ FEJÉR: *CD* VII. 2., 125—127. = *HO* IV. 73—74. — Ezt az adományt átírta Fennena királyné (FEJÉR: *CD* VII. 2., 207.), az övét III. András (uo. 208.), majd mindhárom átírja Károly Róbert neje, Mária 1313-ban a Wasun-nembeli, Veszprém megyei menci Buzad fia Mauritius comes fia Pethew kérésére (uo. 134—135.). Ezen kívül ismeretes Erzsébet oklevélének egy másik átírata is III. Andrásról, mely Esztergomban 1290. szeptember 6-án kelt mencheli Mauricius comes kérésére (*HO* IV. 74—75.).

²⁸¹ FEJÉR: *CD* VII. 2., 127—129. — Pál budai éneklőkanonok mint királynéi alkancellár szerepel Erzsébet imént tárgyalt két, 1289-es kibocsátású oklevelében, a Tutheus-Busu, valamint Beren adományozásáról szólóban (FEJÉR: *CD* V. 3., 461—463., illetve WENZEL: *ÁÚO* IV. 341—342.).

²⁸² GYÁRFÁS: *i. m.* 370.

²⁸³ SZABÓ: *i. m.* 156.; HÓMAN: *i. m.* 610.

²⁸⁴ PAULER: *i. m.* 406.

²⁸⁵ HÓMAN: *i. m.* 610.

csalódottan vonult vissza Erdélybe...²⁸⁶ Élete utolsó szakaszában újra szakított az egyházzal, s 1290 tavaszán a Tiszántúlra ment, „kedves kunjai” közé: itt ölték meg az összeesküvők.

²⁸⁶ Uo. 611.

IV.

Ha összegezzük az általunk elfogadott és tárgyalt királyi generális kongregációk színhelyére, idejére és résztvevőire feltárt adatokat, az alábbi kép tárul elénk:

A gyűlés helye	ideje	résztvevői
Vác	1255. aug. 16. előtt (1254. okt. 18. táján?)	IV. Béla, főpapok, bárók és 3 megye (Nógrád, Gömör, Hont).
Várkony?	1263. aug. 24. táján?	V. István ifj. király, 5 megye (Borsod, Újvár, Zemplén, Heves, Gömör) nemesei és mindenféle állapotú lakosai.
[Esztergom	1267. (okt. 14. előtt)	A köznemesek, azaz királyi szerviensek.]
Vasvár	1270. (május utolsó harmadától kezdve)	V. István, a környékbeli köznemesek, várjobbágyok, várnépek és más lakosok.
Hajóhalom és Heves	1271. (május vége? november?)	V. István, „a Dunától keletre lakó” összes nemesek és országlakók.
?	? (1270. júl.—aug. után)	V. István és neje, az ország előkelői és összes nemesei.
Buda	1276. június 21. körül	IV. László, bárók, összes nemesek.
Rákos	1277. május 23—30.	IV. László, főpapok, bárók, köznemesség, kunok.
Nagyvárad	1279. jan. 30. előtt (1278. máj. 8. és jún. 19. közt?)	IV. László, némely bárók és 7 megye (Bihar, Szolnok, Szatmár, Kraszna, Békés, Zaránd, Szabolcs) összes nemesei és bármely rangú lakosai.
Tétény	1279. júl. 13—25.	IV. László, Fülöp fermói püspök pápai legátus, főpapok, főurak, nemesek, kunok.
Szeged	1282. okt. 24—26. körül	IV. László, bárók, [köznemesek].
Rákos	1286. jún. vége—júl. 9.	IV. László, főpapok, bárók, [köznemesek].

Buda	1287. dec. 6. előtt (nov.?)	Főpapok és Kun László más ellenfelei.
Főveny	1289. jún. 23—26. körül	IV. László, [neje?], főpapok, bárók, köznemesek.

A fenti táblázatba a teljesség kedvéért a részleges királyi kongregációkat is belefoglaltuk, hogy következtetéseinket minél biztosabb premisszákra alapozzuk. A táblázatból kitűnik, hogy egyetlen ismert királyi generális kongregációt sem tartottak Székesfehérvárott. Az ősi koronázóvároshoz legközelebb az 1289-ben tartott fővenyi gyűlés esik, amennyiben színterét a mai Fővenypuszta—Táccal azonosíthatjuk. Ez azonban lényegesen távolabb van a várostól, mint az I. Béla trónralépésével kapcsolatban Fehérvárra összehívott népgyűlés tanácskozhelye, melyről a Képes Krónika 95. fejezete úgy tájékoztat, hogy az egybesereglett sokaságot a király és kísérete a városból szemmel tudta tartani, tehát egészen közel esett a falakhoz.²⁸⁷ A többi kongregációt az ország legkülönbözőbb vidékein tartották. Az egész ország számára meghirdetett gyűlések jelentős része Buda körül ülésezett.²⁸⁸

Összeállításunkból az is kiderül, hogy az ismert királyi kongregációk egyikét sem tartották szent István napján. A datálható gyűlések zöme május—június—júliusra esik, néhányat pedig ősszel ültek meg. Ebből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a királyi generális kongregációk nem azonosak ama szent István-napi székesfehérvári gyűlésekkel, melyeknek megtartására az 1222-es, 1231-es és 1267-es aranybullák az uralkodókat kötelezték. Állításunkat azonban további bizonyítékokkal kell alátámasztanunk, mert 13. századi okleveleinknek csak elenyésző hányadában található pontos keltezés. Megvizsgáltuk tehát egyfelől 1222-től kezdve az augusztusban kiadott és keltezési hellyel ellátott királyi okleveleket, másfelől a Székesfehérvárról datált okmányokat. A beregi erdőben kötött egyezségről kiadott nevezetes oklevél (talán nem véletlenül) éppen 1233. augusztus 20-án kelt;²⁸⁹ az egyezményt két nappal később, augusztus 22-én Béla ifjabb király ugyanott magára nézve is kötelezőnek fogadta el.²⁹⁰ Ekkor tehát sem András, sem fia nem tartózkodott Fehérvárt. A kevésbé beszédes adatokat most mellőzve említsük meg, hogy 1247. augusztus 3—12. közt IV. Béla Zólyomban tartózkodik,²⁹¹ 1253. augusztus 16-án Baboch (Baboth) vára mellett,²⁹² 1258-ban — úgy tűnik — hosszabb időt tölt a Felvidéken.²⁹³ Budán találjuk a királyt 1261. (?) augusztus 15-én,²⁹⁴ Lipcsén 1263. augusztus 3-án.²⁹⁵ V. István a Felvidéken tölti 1270 augusztusának elejét (5-től 10-ig),²⁹⁶ valamint a következő év augusztusának derekát.²⁹⁷ Kun László Budán tartózkodik 1273. augusztus 5-től szeptember 15-ig,²⁹⁸ Zólyomban 1274. augusztus 2-től szeptember

²⁸⁷ SRH I. 359.

²⁸⁸ 1276 Buda, 1277 Rákos, 1279 Tétény, 1286 Rákos, 1287 Buda.

²⁸⁹ SZENTPÉTERY: 500.

²⁹⁰ SZENTPÉTERY: 599.

²⁹¹ SZENTPÉTERY: 857—858.

²⁹² SZENTPÉTERY: 996—997.

²⁹³ Augusztus 6-án Zólyomban, 15-én Lipcsén, szeptember 21-én Hídvégen ad ki oklevelet (SZENTPÉTERY: 1191—1196.).

²⁹⁴ SZENTPÉTERY: 1264.

²⁹⁵ SZENTPÉTERY: 1346—1347., de 28-án talán már Verőcén tartózkodik (uo. 1348.), István királyfi pedig augusztus 24-én Várkonyban van (uo. 1802.).

²⁹⁶ SZENTPÉTERY: 1953. (Zólyom) és 1955. (Lipcse).

²⁹⁷ Lipcsén keltez oklevelet 1271. augusztus 16-án és 18-án (SZENTPÉTERY: 2099—2101.).

²⁹⁸ BORSA: 2397—2409.

2-ig,²⁹⁹ Körmenden, illetve Mézadón 1277. augusztus 17—20. közt.³⁰⁰ A hadra kelt seregben találjuk 1278 augusztusa folyamán,³⁰¹ Budán 1279. augusztus 18—27-én³⁰² és 1280. augusztus 23-án.³⁰³ 1281. szeptember 1-én Zólyomban időzik,³⁰⁴ 1282. július 20-tól augusztus 15-ig Patakon,³⁰⁵ de szeptember 4—15. között már Szegeden van.³⁰⁶ Göncön töltötte a király 1283. augusztus 20-át.³⁰⁷ A Felvidéken tartózkodott 1285 megfelelő szakában,³⁰⁸ 1286. augusztus 27-én pedig Budán.³⁰⁹

Ami a székesfehérvári tartózkodásokat illeti: itt találjuk IV. Bélát 1243. július 5-én,³¹⁰ 1244. január 26-án,³¹¹ 1245. május 19-én és június 17-én;³¹² V. Istvánt koronázása alkalmából 1270. május 21—24. közt³¹³ és szintén koronázása kapcsán IV. Lászlót 1272. szeptember 7-én;³¹⁴ a továbbiakban 1275. augusztus 1—3,³¹⁵ és október 16—31. közt,³¹⁶ 1276. július 17—20-án,³¹⁷ 1283. július 3-án.³¹⁸

Szent István napját csak nevének viselője, István királyfi ünnepelte egyetlen alkalommal, 1260. augusztus 20-án Székesfehérvárt,³¹⁹ de ennek a látogatásnak aligha lehetett különösebben hivatalos színezete, hiszen ekkor még az ifjabb király címet sem viseli.

A királyi generális kongregáció egyéb lényeges vonatkozásokban is különbözött az aranybullákban előírt törvénylátó napoktól. Így pl. abban, hogy a szabadságlevelek rendelkezéseivel ellentétben az államhatalom legfőbb képviselői nem álltak oda évről-évre a kiszabott napon és helyen a tömegek elé panaszaik meghallgatása és orvoslása céljából, hanem maguk határozták meg — saját belátásuk és szükségleteik szerint — a gyűlések időpontját, helyét, sőt többnyire napirendjét is. Egy-két esetben (így pl. az 1277. évi rákosi gyűlésnél) sikerült kimutatnunk, hogy először az országos érdekű problémákat tárgyalták, s csak ezután került sor egyéni ügyek elintézésére. Ugyancsak királyi előterjesztés alapján vitatták meg a „reformatio regni”, a birtokfelülvizsgálat, IV. László nagykorúsítása, a Habsburg Rudolfal kötött szövetség, a királynéi javak visszaszerzése kérdését stb. Ezekre a vonásokra gondoltunk akkor, amikor hangsúlyoztuk, hogy ügyrendileg a kongregációk mintegy előrevetítik a későbbi rendi országgyűléseket. Az ismert gyűlések tárgyalási anyaga azonban a legcsekélyebb mértékben sem enged arra következtetni, hogy a királyi generális kongregációk gyakorolták volna a rendi országgyűlésre leginkább jellemző két fon-

²⁹⁹ BORSA: 2520—2544.

³⁰⁰ BORSA: 2803—2804.

³⁰¹ Pozsony, Marchegg és Laa alól datál oklevelet 1278. augusztus 6—27. közt (BORSA: 2887—2890.).

³⁰² BORSA: 3001—3002.

³⁰³ BORSA: 3069.

³⁰⁴ BORSA: 3115.

³⁰⁵ BORSA: 3152—3159.

³⁰⁶ BORSA: 3181—3182.

³⁰⁷ BORSA: 3253.

³⁰⁸ Sárosban ad oklevelet augusztus 14-én, Zólyomban szeptember 11-én (BORSA: 3375., ill. 3387.).

³⁰⁹ BORSA: 3416.

³¹⁰ SZENTPÉTERY: 747.

³¹¹ SZENTPÉTERY: 756.

³¹² SZENTPÉTERY: 806. és 809.

³¹³ SZENTPÉTERY: 1921—1922.

³¹⁴ BORSA: 2302.

³¹⁵ BORSA: 2627—2629.

³¹⁶ BORSA: 2653—2658.

³¹⁷ BORSA: 2714—2715.

³¹⁸ BORSA: 3247.

³¹⁹ SZENTPÉTERY: 1769.

tos jogkört: a törvényhozást és az adómegajánlást. Végül fontos különbségnek tekintjük azt a — fentebb részben már érintett — mozzanatot, hogy míg az 1222. évi Aranybulla 1. cikkelye kiváltságként biztosította a szerviensek számára a törvénylátó napokon való részvétel jogát,³²⁰ melyet az 1231-es Aranybulla „más megjeleni akarók”-ra is kiterjesztett,³²¹ addig a generális kongregációkon a megjelenés (különösen a személyesen bíraskodó király színe elé idézettek számára) kötelező, aminek elmulasztásáért igen súlyos büntetés járhat. Így pl. Kun László 1279. január 30-i okleveléből³²² arról értesülünk, hogy a 7 vármegye számára meghirdetett, 1278. évi váradi gyűlésen a király Kany-i Tamást, „qui ad ipsam Congregationem nostram uenire non curauit”, a Gregen-lázadás során elkövetett hatalmaskodásaiért és gátlatlanságaiért távollétében fej- és jószágvesztésre ítélte. Albertus fiától, Sebastianustól a király azért vette el 1280. november 11-i adománylevele szerint Ibran földet (melyet Marcellus fiának, Seueridus comesnek adott), mert „ad nullam expeditionem et congregationem Regni nostri tam generalem quam priuatam venire contumaciter neglexerit”, és a király ellen lázadt, miáltal hűtlenség vétkébe esett.³²³ Egyébként ahhoz, hogy a nemeseket kényszerítsék bizonyos gyűléseken való részvételre, a precedenst már megadta az 1267. évi Aranybulla, amikor az évenkénti fehérvári törvénylátó napokra megyénként 2—3 nemes kötelező megjelenését (debeant conuenire) írta immár elő.³²⁴

Eddigi eredményeinkből — úgy véljük — még egy következtetés levonható, nevezetesen az, hogy a Kun László-kori generális kongregáció aligha lehetett az az intézmény, amelynek a katonai demokrácia korába való visszavetítésével Kézai megalkotta a társadalmi szuverenitás legfőbb letéteményeseként tevékenykedő community modeljét. E kérdés részletes taglalására azonban más alkalommal térünk ki.

³²⁰ MARCZALI: *Enchiridion* 135.

³²¹ Uo.

³²² BORSA: 2942. = WENZEL: *ÁÜO* XII. 250—253. — Vö. fentebb, 160. és 161. jegyzetünkkel.

³²³ BORSA: 3078. = *HO* VI. 319. — Átírta 1286-ban [július 9-én] a rákosi congregatio generalis-on = BORSA: 3414. = *HO* VI. 318—320., vö. fentebb, 220. és 221. jegyzetünkkel.

³²⁴ MARCZALI: *Enchiridion* 169.

Е. Ш. Киши:

*К ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КОРОЛЕВСКОЙ
ГЕНЕРАЛЬНОЙ КОНГРЕГАЦИИ*

Автор исследует историю королевских генеральных конгрессаций XIII в. до смерти короля Ласло IV-го («куманского»). Она дает краткий обзор законодательной и судебной деятельности прежних королей; потом подробно трактуются и разбираются вопросы, возникающие в связи с генеральными конгрессациями, происходившими во время правления королей Белы IV-го, Иштвана V-го и Ласло IV-го («куманского»). Автор констатирует тот факт, что ни одна из этих конгрессаций не состоялась в Секешфехерваре, древнем коронационном городе. Значительная часть собраний, объявленных для всей страны, происходила вблизи от Буды, а остальные — в разных частях страны. Подавляющее большинство собраний приходилось на месяцы май—июнь—июль, а несколько из них — на осень, т. е. ни одно не состоялось в день святого Иштвана. Исходя из этого, автор приходит к выводу о том, что королевские генеральные конгрессации не тождественны тем собраниям, происходившим в городе Секешфехерваре в день св. Иштвана, проводить которые обязали королей золотые буллы 1222, 1231, 1267 гг. Королевские генеральные конгрессации отличались от судных дней, предписанных в золотых буллах, и в других, существенных отношениях. Так, например, в том, что представители государственной власти по собственному усмотрению и потребностям предопределили время, место собрания и, за исключением единичных случаев, даже повестку дня. По королевским предложениям обсуждались такие важные вопросы, как напр. реформация государства, объявление о совершеннолетию короля Ласло IV-го, союз с Рудольфом габсбургским, возвращение королеве отторгнутых ранее земельных имуществ, пересмотр прав на владения и др. По своему регламенту эти собрания напоминают позднейшие сословные государственные собрания, но обсуждавшиеся там материалы ни в малейшей степени не дают основания делать заключение о том, что они пользовались наиболее характерными правами сословного государственного собрания: законодательным правом и правом введения налогов. (Не могут быть привлечены сюда особые и чрезвычайные обстоятельства возникновения т. н. куманских законов.) Наконец, в то время как золотые буллы 1222 и 1231 гг. обеспечивали служилым людям и «другим желающим» как привилегию право присутствовать на собраниях в Секешфехерваре 20-го августа, участие в королевских генеральных конгрессациях объявлялось обязательным, особенно для вызванных, и неявившиеся могли облагаться большими штрафами. Первые следы объявления об обязательном присутствии встречаются в золотой булле 1267 г.

Zur Geschichte der Entwicklung der königlichen Generalkongregation

Die Verfasserin beschäftigt sich mit der Geschichte der königlichen Generalkongregationen im 13. Jahrhundert, bis zum Tode des ungarischen Königs László IV. (des „Kumanen“). Sie gibt einen kurzen Überblick über die legislative und richtende Tätigkeit der früheren Könige, dann erörtert und analysiert sie die königlichen Generalkongregationen, die zur Zeit der Könige Béla IV., István V. und László IV. (des „Kumanen“) stattfanden. Sie konstatiert, dass keine von diesen in Székesfehérvár (Stuhlweissenburg), in der alten Krönungsstadt abgehalten wurde. Der beträchtliche Teil der Versammlungen, die für den ganzen Staat anberaumt wurden, tagte in der Umgebung von Buda (Ofen), die anderen wurden in den verschiedensten Gegenden des Landes abgehalten. Die Mehrheit der Versammlungen fiel auf die Monate Mai, Juni und Juli, einige wurden im Herbst gehalten, keine von ihnen hat also am Sankt Stephanstag (am 20. August) stattgefunden. Die Verfasserin folgert daraus, dass die königlichen Generalkongregationen mit den Versammlungen, die am Sankt Stephanstag zu Székesfehérvár stattfanden, nicht identisch sind. Letztere abzuhalten, wurden die Herrscher durch die Goldenen Bullen der Jahre 1222, 1231 und 1267 verpflichtet. Die königlichen Generalkongregationen unterschieden sich von den Gerichtstagen, die in den Goldenen Bullen vorgeschrieben waren, in mehreren anderen wichtigen Beziehungen. So z. B. darin, dass die Vertreter der Staatsmacht den Zeitpunkt und den Ort, sogar (von einigen Ausnahmen abgesehen) auch die Tagesordnung der Versammlungen — ihrer Einsicht und ihrem Bedarf gemäss — selbst bestimmten. Auf Grund königlicher Präsentation wurden solche wichtigen Fragen erörtert, wie z. B. die „reformatio regni“, die Mündigsprechung von László IV., der Bund mit Rudolf von Habsburg, die Zurückerwerbung der Güter der Königin, die Besitzrevision, usw. Reglements-gemäss werfen diese Versammlungen gewissermassen die späteren Reichsständetage voraus, aber ihr Verhandlungsmaterial lässt nicht im geringsten Masse darauf folgern, dass sie die zwei wichtigen Kompetenzen, die für die Reichsständetage hauptsächlich charakteristisch waren, die Gesetzgebung und Steuerbewilligung ausgeübt hätten. (Die eigenartigen und ausserordentlichen Umstände der Geburt des sogenannten Kumanengesetzes können nicht hierher eingeschlossen werden.) Schliesslich, während die Goldenen Bullen von 1222 und 1231 für die Servienten, beziehungsweise für „andere daran teilnehmen wollenden“, die Teilnahme an den Fehérvärer (Weissenburger) Versammlungen, am 20. August, als Privileg sicherten, war das Erscheinen an den königlichen Generalkongregationen rechtsverbindlich — besonders für die Vorgeladenen, und dessen Nichtdurchführung konnte mit schwerer Strafe verbunden sein. Der ersten Spur, dass das Erscheinen rechtsverbindlich sei, kann in der Goldenen Bulle von 1267 begegnet werden.

Tom. XI. (1962): TÓTH SAROLTA: *Magyar és lengyel Imre-legendák* [SAROLTA TÓTH: *Légendes hongroises et polonaises d'Émeric*], pp. 3—71.

Tom. XII. (1963): KULCSÁR PÉTER: *Bonfini-forrástanulmányok I.* [PÉTER KULCSÁR: *Études sur les sources de Bonfini I.*], 3—51.

Tom. XIII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. IV.] (1963): LOUIS TRENARD: *L'„Europe” au Siècle des Lumières*, pp. 3—27. WITTMAN TIBOR: *Az első jezsuita hittérítők feljegyzései Vietnamból* [TIBOR WITTMAN: *Les observations sur Vietnam faites par les premiers missionnaires jésuites*], pp. 29—43.

Tom. XIV. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. II.] (1963): SZÉKELY LAJOS: *Gömbös és a fasizmus külpolitikai koncepciójának alapvonásai* [LAJOS SZÉKELY: *Gömbös und die Grundzüge der aussenpolitischen Konzeption des Faschismus*], pp. 3—18. VASS ISTVÁN: *Szovjet állásfoglalások 1943-ban az európai második front megnyitásával kapcsolatban* [ISTVÁN VASS: *Sowjetische Stellungnahmen im Jahre 1943 im Zusammenhang mit der Eröffnung der zweiten europäischen Front*], pp. 19—52.

Tom. XV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. V.] (1964): T. WITTMAN: *España en la „Monarquía Española” de Campanella*, pp. 3—17. WITTMAN TIBOR: *A spanyol abszolútizmus néhány vonása a XVI. században* [TIBOR WITTMAN: *Autour des traits de la monarchie absolue d'Espagne au XVIe siècle*], pp. 19—29.

Tom. XVI. (1964): KARÁCSONYI BÉLA: *Tanulmányok a magyar—lengyel krónikáról* [BÉLA KARÁCSONYI: *Études sur la Chronique hungaro—polonaise*], pp. 3—61.

Tom. XVII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VI.] (1965): TIBOR WITTMAN: *Reflexiones sobre la derrota del tabaco en las Antillas (siglos XVII y XVIII)*, pp. 3—25. VARGA ILONA: *A prikázkok az orosz és szovjet történeti irodalomban* [ILONA VARGA: *Les „prikaz” dans la littérature russe et soviétique*], pp. 27—44.

Tom. XVIII. (1965): KRISTÓ GYULA: *Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez* [GYULA KRISTÓ: *Remarques au sujet des révoltes dites „païennes”*], pp. 3—57.

Tom. XIX. (1965): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése* [ENDRE GAÁL: *Quelques problèmes de l'organisation professionnelle des ouvriers industriels de Szeged avant 1905*], pp. 3—43. SERFŐZŐ LAJOS: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bekerülése a parlamentbe* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'entrée du Parti Social-Démocrate au parlement*], pp. 45—95.

Tom. XX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. III.] (1965): GÜLYA KÁROLY: *Az annexió válság és az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni politikája* [KÁROLY GÜLYA: *Die Annexionskrise und die Balkanpolitik Österreich—Ungarns*], pp. 3—36.

Tom. XXI. (1966): KRISTÓ GYULA: *Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához* [GYULA KRISTÓ: *Quelques problèmes des rapports entre nos anciennes sources d'archives et narratives*], pp. 3—27.

Tom. XXII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VII.] (1966): WITTMAN TIBOR: *A monokultúrák történetéhez a Karib térségben és Venezuelában (XVI—XVIII. sz.)* [TIBOR WITTMAN: *Acerca de la historia de los monocultivos en el area Caribe y Venezuela (siglos XVI—XVIII)*], pp. 3—24. WITTMAN TIBOR: *Belgium a spanyol és osztrák Habsburgok útközállama a XVII—XVIII. században* [TIBOR WITTMAN: *Belgique, état-tampon des Habsbourg espagnols et autrichiens aux XVII et XVIII siècles*], pp. 25—36. TIBOR WITTMAN: *Un sondage d'histoire comparative des idéologies: le programme économique—social des „doctrinaires” hongrois (1840—1847)*, pp. 37—43. VARGA ILONA: *Katonai szolgálat és a XVI—XVII. századi orosz uralkodó osztály rétegződése a besorolási prikázk dokumentumainak tükrében* [ILONA VARGA: *Le service militaire et la stratification de la classe dominante de Russie aux siècles XVI—XVII à la lumière du „Rasradnyi Prikaz”*], pp. 45—55.

Tom. XXIII. (1966): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905—1906. évi szakszervezeti mozgalmának főbb kérdései* [ENDRE GAÁL: *Les problèmes principaux du mouvement syndical des ouvriers de Szeged en 1905 et en 1906*], pp. 3—41.

Tom. XXIV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. I.] (1967): TIBOR WITTMAN: *La riqueza empobrece. Problemas de crisis del Alto Perú colonial en la Guía de P. V. Cañete y Domínguez*, pp. 3—25. TIBOR WITTMAN: *Los metales preciosos de América y la estructura agraria de Hungría a los fines del siglo XVI*, pp. 27—35.

Tom. XXV. (1967): GAÁL ENDRE: *A szegedi szakszervezeti mozgalom belyzete és küzdelmei 1907—1914 között* [ENDRE GAÁL: *La situation et les luttres du mouvement syndical à Szeged pendant les années 1907—1914*], pp. 3—29.

Tom. XXVI. (1969): BÉLA KARÁCSONYI: *Chronica Hungaro—Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)*, pp. 3—75.

Tom. XXVII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. IV.] (1967): G. SOÓS KATALIN: *Magyar—bajor—osztrák titkos tárgyalások és együttműködés, 1920—1921* [KATALIN G. SOÓS: *Ungarisch—bayrisch—österreichische geheime Verhandlungen und Zusammenarbeiten, 1920—1921*], pp. 3—43.

Tom. XXVIII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. II.] (1968): JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Le monde Hispanique entre la magnifique stabilité et les grands espoirs: histoire, économie, recherche*, pp. 3—13. WITTMAN TIBOR: *A gyarmati Latin-Amerika történeti kutatásának néhány kérdése* [TIBOR WITTMAN: *Algunos problemas de investigación histórica del coloniaje en América Latina*], pp. 15—28. ADAM ANDERLE: *Der spanische Absolutismus in der ungarischen Geschichtsliteratur des XIX. und XX. Jahrhunderts*, pp. 29—36.

Tom. XXIX. (1968): SZÁNTÓ IMRE: *Az 1552. évi szegedi badjárat* [IMRE SZÁNTÓ: *Der Feldzug gegen Szeged im 1552*], pp. 3—31.

Tom. XXX. (1968): MÉREI GYULA: *Elszász-Lotbaringia Németországhoz csatolása 1870—1871-ben és a magyar közvélemény* [GYULA MÉREI: *L'annexion d'Alsace-Lorraine par l'Allemagne et l'opinion publique hongroise en 1870—1871*], pp. 3—20. GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged 1859—1860. évi történetéhez* [ENDRE GAÁL: *Précisions sur l'histoire de Szeged dans les années 1859—1860*], pp. 21—38.

Tom. XXXI. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. V.] (1968): GULYA KÁROLY: *A magyarországi rutén kérdés 1910—1914 között* [KÁROLY GULYA: *Le problème des rutènes en Hongrie pendant les années 1910—1914*], pp. 3—20.

Tom. XXXII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. III.] (1969): TIBOR WITTMAN: *Las Cajas Reales de Potosí a fines de la época colonial*, pp. 3—34. TIBOR WITTMAN: *Datos económicos de La Paz en vísperas de la guerra de independencia*, pp. 35—40.

Tom. XXXIII. (1969): N. E. ZASZTENKER: *A neoproudbonizmus ma* [N. E. ZASZTENKER: *Der Neoproudbonismus heute*], pp. 3—20. SOÓS KATALIN: *A nyugat-magyarországi kormánybiztosság megszervezése* [KATALIN SOÓS: *Die Organisierung des Regierungskommissariats in Westungarn*], pp. 21—40.

Tom. XXXIV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VIII.] (1971): WITTMAN TIBOR: *Fejezetek a Benelux országok történetéből* [TIBOR WITTMAN: *Quelques chapitres de l'histoire des pays Benelux*], pp. 3—53.

Tom. XXXV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. IV.] (1971): PABLO MACERA: *Feudalismo colonial americano: el caso de las haciendas peruanas*, pp. 3—43. TIBOR WITTMAN: *El papel de la intendencia de Potosí en la crisis del Banco de San Carlos (1795—1810)*, pp. 45—60. ANDERLE ÁDÁM: *Az agrárkérdés Peruban az 1920-as években* [ÁDÁM ANDERLE: *El problema agrario peruano en los años 1920*], pp. 61—77. VARGA ILONA: *Latin-amerikai magyar telepek a gazdasági válság időszakában* [ILONA VARGA: *Las colonias húngaras en América Latina y la diplomacia del gobierno húngaro en los años de la crisis mundial*], pp. 79—101.

Tom. XXXVI. (1971): BÉLA KARÁCSONYI—GYULA KRISTÓ: *Diplomata historiam dominii Mattbaei de genere Csák illustrantia*, pp. 3—40.

Tom. XXXVII. (1971): GYULA MÉREI: *Structuralisme, analyse structuraliste, marxisme*, pp. 3—59.

Tom. XXXVIII. (1971): SZÁNTÓ IMRE: *A végvári rendszer kiépítése Magyarországon* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Herausbildung des Grenzbürgensystems in Ungarn*], pp. 3—44.

Tom. XXXIX. (1971): S. KISS ERZSÉBET: *A királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez* [ERZSÉBET S. KISS: *Zur Geschichte der Entwicklung der königlichen Generalkongregation*], pp. 3—56.